

TÜ VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Pärandtehnoloogia magistriõppekava

Magistritöö

**VÄNDRA KIHELKONNA NAISTE TRADITSIOONILISED
RAHVARÕIVAD: KOMPLEKTIDE KOOSTAMINE JA VALMISTAMINE
TÄNAPÄEVAL**

Inna Raud

Juhendajad: Igor Tõnurist MA

Kristi Jõeste MA

2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
VÄNDRA KIHELKONNA PAIKNEMINE JA ALLÜKSUSED	10
UURIMISMETOODIKA	12
1. VÄNDRA KIHELKONNA NAISTE RAHVARÕIVAOSADE JA NENDE	
KANDMISVIISIDE KIRJELDAMINE 19. SAJANDIST 20. SAJANDI ALGUSENI	15
1.1. Särk	15
1.2. Seelik	21
1.2.1. Lahttasku	25
1.3. Kirivöö	26
1.4. Pöll	27
1.5. Kampsun, jakk, liistik	29
1.6. Ülerõivad: pikk-kuub, rüü, kasukas	31
1.7. Õlakatted	33
1.8. Juukse mood ja peakatted	35
1.8.1. Juukse mood	35
1.8.2. Neidude peakate: pärg	35
1.8.3. Abielunaiste peakatted: tanu ja pappalusel müts	36
1.8.4. Neidude ja abielunaiste ühised peakatted: pearätikud ja talvemütsid	40
1.9. Jalakatted, jalanõud ja säärepaelad	41
1.10. Ehted	44
1.11. Kotid ja kindad	45
2. VÄNDRA KIHELKONNA NAISTE TRADITSIOONILISTE	
RAHVARÕIVAKOMPKLEKTIDE KOOSTAMINE TÄNAPÄEVAL	49
2.1. Traditsiooniliste rahvarõivakomplektide perioodipõhine koostamine	49
2.1.1. I periood: 19. sajandi I pool	49
2.1.2. II periood: 19. sajandi keskpaik	51
2.1.3. III periood: 19. sajandi II pool	53
2.1.4. IV periood: 20. sajandi algus	55
2.2. Lähtumine aastaajast, staatusest, olukorrast ja päritolukohast	56
3. VÄNDRA KIHELKONNA NAISTE RAHVARÕIVASTE VALMISTAMINE	62
3.1. Traditsiooniliste rahvarõivaste valmistamisel kasutatud materjalid ja tehnoloogiad	62

3.2. Rahvarõivaste valmistamisel originaaliläheduse järgimise võimalused ja probleemid	
tänapäeval	65
3.2.1. Värvimine.....	66
3.2.2. Kangaste ja suurätiku kudumine	67
3.2.3. Kirivöö kudumine.....	67
3.2.4. Kinnaste ja sukkade kudumine.....	68
3.2.5. Särgi, kampsuni, jaki, pikk-kuue ja rüü lõigete järgimine	69
3.2.6. Särgi, kampsuni, pikk-kuue ja rüü käsitsi õmblemine	72
3.2.7. Pärgade, pappalusel mütsi ja tanu teostamine	74
3.2.8. Pastelde teostamine.....	76
KOKKUVÕTE	79
KASUTATUD KIRJANDUS	83
Käsitöökirjad ja internetiallikad.....	85
Kasutatud lühendid.....	85
LISAD	86
Lisa 1: Vändra kihelkonna rahvarõivaid kajastavad illustratsioonid 1968 – 2013.....	86
Lisa 2: Eesti kihelkondade ja rahvarõivariühmade levikuala kaardid	88
Lisa 3: Vändra kihelkonna kaart 20. sajandi alguses	89
Lisa 4: Fotod Vändra kihelkonna rahvariistest (1902 – 1913).....	90
Lisa 5: Naiste särkide legendid ja kirjeldused	92
Lisa 6: Lahtkraede legendid ja kirjeldused.....	99
Lisa 7: Seelikute ja kangaste legendid ja kirjeldused	102
Lisa 8: Lahttaskute legendid ja kirjeldused	109
Lisa 9: Kirivööde legendid ja kirjeldused	112
Lisa 10: Põlledede legendid ja kirjeldused	123
Lisa 11: Kampsunite legendid ja kirjeldused	124
Lisa 12: Pikk-kuue, rüü ja kasuka näited naaberkihelkondadest	126
Lisa 13: Ülevisete legendid ja kirjeldused	130
Lisa 14: Pärgade legendid ja kirjeldused.....	131
Lisa 15: Tanude legendid ja kirjeldused	133
Lisa 16: Vändra mütside näidised ja ülevaatluk tabel	134
Lisa 17: Oubide, pearätiku legendid ja kirjeldused	138
Lisa 18: Jalakatete, säärepaelte legendid ja kirjeldused.....	139
Lisa 19: Ehete näidisfotod ja ülevaattetabel.....	142

Lisa 20: Kottide legendid ja kirjeldused	145
Lisa 21: Kinnaste ja kindakatkete legendid ja kirjeldused	147
Lisa 22: Vändra kihelkonnast kasutatud esemeliste allikate üldnimekiri	150
Lisa 23: Vändra naaberkihelkondadest kasutatud esemeliste allikate üldnimekiri	153
Lisa 24: Teostatud rahvarõivakomplektide näited	154
Lisa 25: Praktilise osas teostatud esemete ja juhendite üldnimekiri	160
SUMMARY	162

SISSEJUHATUS

“Eesti rahvakultuuri leksikonis” on selgitatud *rahvarõivaid* talupojarõivastena, mida iseloomustavad sunnismaisusest tekkinud kihelkondlikud iseärasused, ning sõna *rahvarõivad* kasutusele tulekut Eestis seoses ärkamisajaga ehk seega siis rahvusliku uhkuse ja identiteedi rõhutajana 19. sajandi lõpus (Viires 2007: 240). Traditsioonilisi rahvarõivaid taaselustades pööratakse tähelepanu eelkõige pidulikele kostüümidele, kuid autorina leian, et tähelepanu väärivad ka talupojakultuuris kantud igapäevarõivad.

Idealis võiks iga rahvarõivaid kanda sooviv inimene teha valiku päritolu või elukohajärgse kihelkonna põhjal. Kuid ajaloolise Vändra kihelkonna piirides täna asuvates Vändra, Kärü ja Kehtna valdades tegutsevast viieteistkümnest rahvakultuuriga tegelevast kollektiivist on valinud endale esinemisrõivaks kodukihelkonna rahvarõivad vaid viis. Sellist olukorda rahvarõivaste valikul on põhjendatud kunagi juba tellitud rõivaste olemasoluga, Vändra rahvarõivaste vähese atraktiivsusega või sooviga mitte liigselt sarnaneda teiste kollektiividega. Viimane põhjendus võib olla tingitud kodukihelkonnast teada kostüümide valikuvõimaluste vähesusest.

Vändra kihelkonna naiste rahvarõivakomplektide kirjeldusi on avaldatud kahes trükises: H. Kurriku raamatus „Eesti rahvarõivad“ (1938) ja E. Jaagosilla artiklis ajakirjas “Nõukogude Naine” nr 8/1968 (vt illustratsioonid lisa 1, joonised 1, 2). H. Kurrik on soovitanud särgi puhul kahte erinevat kaelusevariant, kampsuni puhul materjali, värvi ja lõike nüansse, lisaks mütsi lõiget ja materjali ning seeliku tiibustiku ja kirivöö mustri lahendust. Pärnumaa rahvarõivaste üldkirjelduse osas on olemas viide ehete valikule ja sukkade värvilahendusele. Täielikult puuduvad põlle ja jalanõude soovitusel. E. Jaagosild on olnud esemete kirjeldamisel täpsem. Olemas on näiteks särgi- ja põlledetailide mõõdud, kaunistuste asukohad esemetel, sukakiri, põlletikandi skeem jne. Lisaks on selgelt loetletud rahvarõivaülikonda kuuluvad osad, unustamata ka jalanõusid. Kuid mõlema uurija juhistes on vastuolu kampsuni kuulumises

tervikkomplekti: H. Kurriku järgi on see nii olnud, kuid E. Jaagosild on esitlenud villase kampsuni puudumist kihelkondliku eripärana. Keda uskuda? Mõlemas variandis on välja pakutud ühesugust sinisepõhjalist seelikutriibustikku, mis kogu tervikkomplekti ühe atraktiivseima osana tekitab visuaalselt sarnase ülikonna väljanägemise ning loonud aluse kohaliku rahvarõiva“mundri” tekkeks.

Olles uurinud kohalikelt aktiivselt rahvakultuuriga tegelevatelt isikutelt rahvarõivaste tellimislugusid, on saadud teavet 1969. aastal kohalikule laulukoorile tehtud Vändra kihelkonna rahvarõivakomplekti kohta, mille puhul on näha juhendumine H. Kurriku soovitustest (vt lisa 1, fotod 1, 2). 1989-ndal aastal telliti Haapsalu Teenindustootmisvalitsusest samale koorile uus rahvarõivakomplekt, mille tarvis külastati Eesti Rahva Muuseumi ning valiti seni kasutatava sinisetriibulise seeliku asemel punasepõhjaline variant (vt lisa 1, fotod 3, 4). Kokkuvõtvalt võib nentida, et tänapäeval kantakse siiski enam sinise seelikuga kostüümi (vt lisa 1, fotod 5-8), mis viitab trükistest saadud informatsiooni kergemini kättesaadavusele ja võimalik, et ka suuremale usaldamisele.

Üldisteks probleemideks on lisaks Vändra rahvarõivaid kirjeldava informatsiooni vähesusest tulenevale kombineerimisvõimaluste piiratusele ka teadmised rahvarõivast kui tervikust – ei nähta kohalikku kostüümi tema muutlikkuses ajaloolise ja sotsiaalse arengu kontekstis. Tihti kantakse rahvarõivaid endale meelepäraselt st. kombineerides eri ajastute riideesemeid või jättes olulisi detaile ära. Sagedaseim möödalaskmine Vändra piirkonnas ja ka mujal Eestis tundub olevat põlle kandes peakatte puudumine või selle valimine mitte ajajärgu järgi vaid kandmismugavuse pärast. Silma riivab ka mittesobilike jalanõude kandmine. Rahvarõivaste valmistamisel esineb mõnikord sobimatute materjalide ning lõigete kohandamist, mida on põhjendatud samuti eelkõige mugavuse kuid ka ilu taotlemisega.

Tekkinud olukord on tekitanud hulgaliselt uurimisküsimusi. Millised on Vändra kihelkonna naiste rahvarõivad ja nende ajas toimunud muutused? Kuidas on neid algupäraselt tehtud ja kantud? Kuidas koostada tänapäeval rahvarõivaste komplekte ja lahendada olukordi, kui kindlast piirkonnast ei ole säilinud esemeid, millest eeskujudena lähtuda? Kas on olemas kombineerimisvõimalusi, mis võimaldaks rahvarõivakandjal vastavalt olukorrale küll reeglipäraselt kuid samas isikupäraselt riietuda? Millised on praegused võimalused teostada originaalilähedasi rahvarõivaid? Julgen oletada, et sarnaseid küsimusi esineb kihelkondlikel

tasanditel üle Eesti. Ning arvan, et rahvusliku algupära hoidmine ja algallikail põhinev rahvarõivaste tegemine ja kandmine peaks igas väikepiirkonnas olema põhimõtte küsimus.

Käesolev magistritöö erineb oma ülesehituselt tavapärasest ehk koosneb kahest teineteist täiendavast osast – kirjalikust ja praktilisest, milleks on kokkuvõtlikult rahvarõivaste valmistamine.

Kirjaliku osa eesmärkideks on 1) välja selgitada, millised on Vändra kihelkonna naiste traditsiooniliste rahvarõivaste üksikosad, nende kandmisviisid ja ajas toimunud muutused ning 2) koostada nelja ajajärgu (vt metoodika) jaotuses igasse perioodi vähemalt üks komplekt.

Praktilise osa eesmärkideks on 1) teostada rõivastuse esemeid kirjeldavad joonised ja seejärel 2) originaalilähedust taotledes valmistada eelnevalt koostatud kirjelduste järgi Vändra naise rahvarõivakomplektid ning saadud kogemuse põhjal 3) käsitleda rahvarõivaste valmistamisvõimalusi ja -probleeme tänapäeval ning 4) koostada rahvarõivaste üksikosadest valikuliselt valmistamisõpetusi.

Käesolev uurimus on jaotatud kolme peatükki.

Esimeses peatükis on käsitletud Vändra kihelkonna naiste rahvarõivaosade ja nende kandmisviiside kirjeldamist ajavahemikus 19. sajandist kuni 20. sajandi alguseni, mis hõlmab traditsioonilise rahvarõiva kandmise perioodi lõppu ja rahvarõivaste taaselustamise algusaega. Varasemast ajast, kui 19. sajand, ei ole Vändra kihelkonnast säilinud esemeid ega kirjalikke allikaid, millele toetuda (va üks erand). Uuritava perioodi lõpuosa (20. sajandi algus) sobitub vaatamata linnamoe levikule rahvarõivaste käsitlussse, sest nimetatud ajalõigust on fotode ja käsikirjaliste allikate põhjal teada uuritavas piirkonnas hiliseid paikkondlikke rõivastusviise.

Teises peatükis on uuritud lisaks neljale ajaperioodile (vt metoodika) ka kohale, staatusele, olukorra tähtsusele ja aastaajale põhinevaid rahvarõivakomplektide koostamisvõimalusi tänapäeval. Koha all on mõeldud eelkõige valla tasandit, staatusest neiu ja abielunaise positsioone, olukorra tähtsuse puhul argi- ja pidupäeval rõivastumist ning aastaegadest suve- ja talverõivastust. Käsitlusest jäävad välja laste-, pruudi-, leina- ja surirõivastus.

Kolmandas peatükis on kajastatud rahvarõivaste traditsioonilist valmistamist ning võimalusi neid 21. sajandi alguses originaalilähedaselt teostada.

Praktilise osa raames valminud rahvarõivaste üksikosade valmistamisjuhiste valik on tehtud senini kirjanduses kas vähe või üldse mitte kajastatu põhjal. Nendeks on särgi, pikk-kuue ja kampsuni, seeliku ning pappalusel mütsi õmlemisõpetused, lisaks tanu ja pastelde valmistamisõpetused, mis tanu puhul hõlmab lisaks õmblusvõtetele ka kardpitsi tegemisjuhiseid.

Uurimusliku osa peamiseks kirjalikeks allikateks on kolm Vändra kihelkonna rahvarõivaid ja nende kandmist kajastavat käsikirja: Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluulearhiivis E. Tetsmanni (ERA 11248) ja A. Õunapuu (ERA II 169) üleskirjutused ning Eesti Rahva Muuseumi etnograafilises arhiivis A. Voolmaa poolt kogutud teatmematerjalid (EA 64). Lisaks 6 fotot ja 185 eset. Esemetest on enamuses kirivööd (43), pappalusel mütsid (60) ja ehted (39). 20. sajandi algusest pärit fotode osas võib tekkida ajaloolis-etnograafilise tõepärasuse suhtes küsitavusi (näiteks lisas 4, fotol 14 on abielunaine ilma põlleta), kuid siiski on neilt võimalik erinevaid detaile jälgides leida informatsiooni. A. Õunapuu on teavet kogunud küll Vändra kihelkonnas, kuid küsitletavaks on olnud 1858. aastal sündinud Tori vallast pärit Kadri Õunapuu. Seega on võimalik, et käsikirjas on kirjeldatud küsitletava mälestuste põhjal ka Tori rõivaid, mis näiteks seelikute allääre kirjeldamise osas on olnud äratuntav (1937: 231).

Vaatamata lokaalsetele eripäradele moodustab eesti rahvarõivas oma põhiosadelt siiski ühtse terviku. Piirkonniti rahvarõivastel esinevate iseloomulike tunnuste uurimine annab võimaluse kohaliku ainese puudumisel põhjendada “laenamist”. Mida varasem periood, seda vähem on otsest tõestusmaterjali, seega baseerub 19. sajandi I poole käsitlemine suuremas osas varasematele rahvarõivaalastele uurimustele. Peamiseks trükiallikateks on rahvarõivaid esemepõhiselt liigitanud uurimus “Eesti rahvariiete ajalugu” (Manninen 1927, 2009), piirkondlikul alajaotusel baseeruvad ja valikuliselt rahvarõivaste tegemisõpetusi kajastavad kolm monograafiat (Kurrik 1938, Moora 1957, Kaarma & Voolmaa 1981), samuti esemekeskseid uurimused Etnograafiamuuseumi (nüüdne ERM) aastaraamatutes (Astel 1967, Kuigo 1968, 1969, Voolmaa 1971, 1975, 1984) ning E. Värvi artiklid “Riietumine ja rahvarõivad” ja “Traditsiooniline talupojarõivastus” koguteostes “Eesti rahvakultuur” (1998, 2008) ning “Pärnumaa 2. Loodus. Aeg. Inimene” (2010).

Käesoleva uurimuse põhjal on kavas anda välja trükis, mille sihtgrupiks on endised ja praegused ajaloolise Vändra kihelkonna ala (Vändra, Kärü, Kehtna ja Tori valdade) elanikud ning rahvarõivahuvilised üldiselt. Uurimuse avalikustamise ajal võib loota, et osatakse mõista rahvarõivastega toimunud muutusti ajas, kogu kostüümi terviklikkuse tähtsust ja vältida

vastuolusid edaspidistes valikutes. Samuti võimaldab valikuvõimaluste teadvustamine vabaneda rahvarõiva kandjal rahvarõiva käsitlemisest kui “mundrist” ning edaspidi neid kandes olla isikupärane, kuid siiski kogukonda kuuluv. Uurimuse käigus läbitud rahvarõivakomplektide koostamise kogemus võib olla abiks kõigile Eesti väikepiirkondadele nii esemete paljususes valikute tegemisel kui nende puudumisel lahenduste otsimisel.

Valminud rahvarõivakomplektide fotod on kavandatud raamatule illustreerivaks materjaliks ning rõivakomplektid ise lähevad eksponeerimisele C. R. Jakobsoni Talumuuseumisse.

Tänan juhendajaid Igor Tõnuristi ja Kristi Jõestet ning rahaliselt toetajaid - Vändra Alevialitust, C. R. Jakobsoni Talumuuseumi, Eesti Kultuurkapitali Pärnumaa ekspertgruppi ja Rahvakultuuri Keskust.

VÄNDRA KIHELKONNA PAIKNEMINE JA ALLÜKSUSED

Käesolev uurimustöö on piiritletud kindla territooriumiga ehk Vändra kihelkonnaga. Kihelkonda peetakse rahvakultuuri uurides oluliseks pidepunktiks, sest paikne eluviis on kujundanud piirkondlikku eluolu ja keelemurdeid ning olnud paikkondlike eripärade põhjustajaks (Viires 2007: 81). Siit põhjendus kihelkonna määratlemisele lisaks halduslik-territoriaalsele üksusele ka ajaloolis-etnograafilise piirkonnana (Karelsen 1992: 245). Seega on eesti etnograafilise materjali kogumisel olnud üks olulisemaid pidepunkte selle rühmitamine kihelkondade järgi.

Rahvarõivaalase ainese teadusliku läbitöötamise senised tulemused (Kurrik 1938, Moora 1957, Kaarma & Voolmaa 1981, Värvi 2010) näitavad kohalikke iseärasusi mitte ainult kihelkondlikul vaid ka laiemalt maakondlikul ja isegi veelgi suuremat ala hõlmava rahvarõivarühma tasandil. Ajalooline Vändra kihelkond on asunud Eesti keskel ja moodustanud Pärnumaa kirdeosa (vt lisa 2, joonis 3). Naabriteks on olnud Harjumaalt Rapla ja Juuru kihelkonnad, Järvamaalt Türi kihelkond, Viljandimaalt Pilistvere ja Suure-Jaani kihelkonnad ning kodumaakonnast Tori ja Pärnu-Jaagupi kihelkonnad. Nagu eelpool mainitud, on Vändra kihelkond olnud Pärnumaa koosseisus, mis koos Läänemaaga kuulub Lääne-Eesti rahvarõivarühma (vt lisa 2, joonis 4).

Vändra kihelkonna asukoht nii maakonna kui rahvarõivarühma äärealal Eesti keskosas annab võimaluse olla mõjutatud nii Põhja- kui Lõuna-Eestile omasest kultuurist. Vaadates Vändra kihelkonna asukohta kaardil (vt lisa 2, joonis 3), võib täheldada piirkonna piirnemist kodumaakonnaga ~35% ulatuses, Põhja-Eestiga ~45% ulatuses ning Lõuna-Eestiga ~20% ulatuses. Seega võib Vändra kihelkonda pidada Põhja- ja Lääne-Eesti üleminekualaks.

Kihelkonna põhjaosa piirasid puutumatud metsad ning suured sood ja rabad. Teada on nii Paide ehk Järvamaa kui ka Harjumaalt tulnud sisseerandamisest kuid ka eelkõige põgenemisest

“karude ja huntide riiki” Pärnumaa suunalt, mida soodustas Pärnu jõe kulgemine läbi kihelkonna lõuna- ja idaosas. (Lemberg 1913: 88, 91)

Kihelkonnasisesed territoriaalsed allükused olid vaadeldaval ajal Vändras vallad. 19. sajandil ja 20. sajandi alguses kuulus Vändra kihelkonda neli valda: põhja osas Lelle ja Kärü ning lõuna osas Uue-Vändra ja Vana-Vändra (vt lisa 3, joonis 5). 1920. aastal eraldati kihelkonna kirdeosast Kärü vald, mis viidi Pärnumaalt Järvamaa koosseisu. (http://et.wikipedia.org/wiki/V%C3%A4ndra_kihelkond) Muuseumidesse kogutud esemelegendides sageli käsitsi kirjutatud külanimed õigekirja kontrolli on olnud võimalik teostada L. Lepiku poolt toimetatud kihelkondade kaardi (2009) ja raamatu “Eesti. Maateasuslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. IV Pärnumaa” (Tammekann 1930) põhjal. Tänapäeval võib olla rahvarõivakomplekti koostades üks valikukriteeriume lisaks üldisele ajaloolisesse kihelkonda kuulumisele täpsema piirkonna (vald, küla, talu) teadvustamine.

UURIMISMETOODIKA

Uurimiseks vajalike andmete kogumise eesmärgil viide muuseumisse tehtud päringute vastuste ja Eesti Rahva Muuseumi (ERM) kartoteekide läbitöötamise tulemuseks on esemelisi allikaid 175 ERM-is, kaks Viljandi Muuseumis (VM), üks Pärnu Muuseumis (PÄMU) ja üks Eesti Vabaõhumuuseumis (EVM) ning kuus 20. sajandi alusest pärit fotot ERM-is. Naaberpiirkondadest Järvamaa ja Harjumaa (Mahtra) muuseumides Vändra kihelkonnast rahvarõivaste üksikosi ei leidunud. Lisaks on uuritud 20. sajandi algusest pärit esemete võimalikku olemasolu erakogudes. Kohalikus ajalehes „Vändra Teataja“ (30. aprill 2010) ilmunud autori poolt kirjutatud üleskutsele reageerimise resultaadiks on erakogudest kolm leidu, millele lisandus Vändra rahvarõivaste uurimisvajaduse väljaselgitamise eesmärgil intervjuueringimiste käigus veel kolm. Intervjuueringitavateks olid Vändras elavad üks rahvakultuurikollektiivide juht ja kolm neis ringides osalejat. Lisaks on külastatud kahte vanavarakogujat. Kokku on teada Vändra piirkonnast 191 traditsiooniliste rahvarõivaste üksikosa (vt lisa 22) ja nende kandmist kajastavat fotot.

Esemed on kategoriseeritud liikide kaupa üheksasse rühma – särgid ja lahtkraed, seelikud, lahttaskud, vööd, õlakatete näited, kindad, ehted (kolm sõleliiki, kaelaehet, sõrmused), jalakatted (sukad, sääreapelad, jalanõud), peakatted (pärjad, tanud, mütsid). Rahvarõivaste tervikkomplekti seisukohast vaadates ei ole Vändra kihelkonnast säilinud nelja liiki esemeid – põllesid, kampsuneid (samuti liistikut), ülerõivaid (pikk-kuube, rüüd, kasukat) ja käekotte. Puuduolevate esemete näidistevaliku põhjendamine võib jääda vaieldavaks, kuid olukord vajab siiski lahendusi. Selleks on esmajärjekorras rakendatud Vändra kihelkonnast säilinud fotode ja käsikirjaliste materjalide põhjal fokusseeritud vaatlust. Kui jätkuvalt jääb informatsiooni väheseks, on asendusesemete valiku tegemisel lahenduseks rahvarõivarühma kuulumisest tulenev konkreetse eseme iseloomulikkus või võimalik naaberpiirkondades (ka Põhja- ja Lõuna-Eesti suunas) kantud esemete sarnasus. Rahvarõivaste üksikosade valmistamise üks eesmärkidest

on originaalilähedane esemete teostamise võimalikkuse tuvastamine, mis eeldab konkreetsete eeskujude olemasolu. Mistõttu on uurimuse raames naaberkihelkondadest vaadeldud lisaks 31 eset (vt lisa 23).

Eelnevalt koostatud esemeliikide kaupa on läbi viidud üksikesemeid kirjeldavad vaatlused, mille parameetriteks on olenevalt eseme materjal, valmistamistehnoloogia, lõige, mõõdud, värvi- ja mustrikasutus. Vaatlusandmed on organiseeritud, mille tulemuseks on kas tabelsüsteemid või selgituste ja värviproovidega joonised. Jooniste tegemisel on püütud järgida eseme tegelikke proportsioone. Esemete tulmelegendidest on olemasolul fikseeritud daatum, täpne kihelkonnasisene päritolukoht või muu täpsustav informatsioon näiteks kandmisviiside kohta. Vaatlusandmete tulemused on tabelite puhul reastatud museaali numbrite järjekorras (vt lisa 9, tabel 1; lisa 16, tabel 2) või rühmasiseste alaliikide järgi (vt lisa 18, tabel 3).

Vaatamata esemete legendidesse kirjutatud vanuse õigsuse küsitavusele, on esemeliste näidetega kaasaskäiv dateering komplekti koostamisel koos üldistest taustauuringutest kaasneva informatsiooniga peamiseks argumendiks ajateljel põhinevale komplekti koostamisele. Lisades on näidisesemete kirjeldused joonistena järjestatud kronoloogilises järjekorras vanimast uuemateni.

Lähtuvalt säilinud Vändra esemeliste näidiste oletatavatest dateeringutest, on käesoleva uurimuse traditsiooniliste rahvarõivaste ajatelg piiritletud alates 19. sajandi algusest kuni kihelkondade püsimiseni – 1925. aastani (daatum Viires 2009: 81). Ühe Vändra tanu (ERM 8500) dateering jääb varasemasse aega, kui 19. sajand (~1792), kuid kuna tanusid on Vändra kihelkonnast säilinud koguni kolm ning mainitud tanu sarnaneb kompositsioonilt ülejäänud kahega, on see siiski esemeliste allikate nimekirjas. Perioodi lõpuosas kantud riiete rahvarõivastena käsitlemise argumendiks on Aino Voolmaa uurimistulemus, millest on teada Põhja-Pärnumaal rahvarõivaste püsimine kasutuses veel 20. sajandi algulgi ning seetõttu hiliste paikkondlikke vormide kujunemine rõivastuses ja nende kaunistuses (Kaarma, Voolmaa 1981: 279).

Üle Eesti nii eseme- kui piirkonnapõhine rahvarõivaid uuriv kirjandus kajastab ajas esemetega toimunud muutuseid ja ajaperioodide määratlusi (sajandi algus, keskpaik, lõpp, I ja II pool). Et uurimise käigus kogeda võimalust koostada konkreetsetesse perioodi kuuluvaid rahvarõivakomplekte, on 125 aasta pikkune periood jaotatud neljaks:

- 19. sajandi I pool (1800 – 1839)
- 19. sajandi keskpaik (1840 – 1859)
- 19. sajandi II pool (1860 – 1899)
- 20. sajandi algus (1900 – 1925)

Sajandi I ja II pool peaks loogiliselt tähendama selle keskelt poolitamist, kuid sajandi keskosa võib käsitleda kui üleminekuperioodi, mille ajal toimunud muutusi on keeruline I või II poole kasuks täpselt piiritleda. Muuta sõna “pool” kasutamist kas sajandi alguseks või lõpuks, lühendaks liialt ajalõike. Aastaarvude täpne määratlemine on autoripoolne ja seega mõneti ehk meelevaldne. Lähtunud on sisetundest, et sajandi keskpaik asub tsentris ning ei saa olla sama pikk periood kui sajandi I ja II pool. Seega on aastate suhe ajajärgude lõikes 40/20/40/25.

Ajajärgu järgi üks rahvarõivakomplekti kootamise pidepunktidest on esemetega kaasaskäivad oletatavad dateeringud, kuid võimalik on nende eiramine põhjendades otsust varasemate rahvarõivaalaste uurimuste põhjal teada iga üksikeseme ajalisest arengust tuleneva sobivusega konkreetsesse perioodi. Analüüsi tulemused on esemeliikide kaupa kantud tabelsüsteemi (vt tabel 1, lk 57–59). Ajatelge arvestades on käesolevas uurimuses rahvarõivakomplekte koostatud veel lähtuvalt kandja staatusest (neiu, abielunaine), kandmise momendi tähtsusest (igapäevane ja pidurõivas), aastaajast (suvi, talv) ning kihelkonnasisesest päritolukohast (vald, küla).

Töö praktilises osas on rahvarõivaste valmistamisel järgitud originaalesemete materjale, värvikasutust ja valmistamistehnoloogiaid. Protsessi kajastamine põhineb empiirikal. Originaaliläheduse hindamine on teostatud originaaleseme ja rekonstruktsiooni võrdlemise teel, mille käigus on toimunud valmistamisvõimaluste ja tekkinud probleemide fikseerimine. Valmistamisel on lisaks enda tegemiskogemusele kasutatud Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskooli ja Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia käsitööerialal õppivate õpilaste abi, millega kaasnes töö autoril juhendamiskogemus. Praktilise osa raames valminud valmistamisjuhendid (v.a pikk-kuue õmblemine) on läbinud õpilaste poolt arusaadavuse kontrolli. Lisaks on kasutatud tellija tasandil kangakudumise osas meistrite abi, kelle valmistamiskogemuse kajastamine on koondatud käesolevasse magistritöösse küsitluse tulemusena. Lisades oleva illustratiivse materjali (fotode ja jooniste) ja tabelite numeratsioon algab uuesti number ühest.

1. VÄNDRA KIHELKONNA NAISTE RAHVARÕIVAOSADE JA NENDE KANDMISVIISIDE KIRJELDAMINE 19. SAJANDIST 20. SAJANDI ALGUSENI

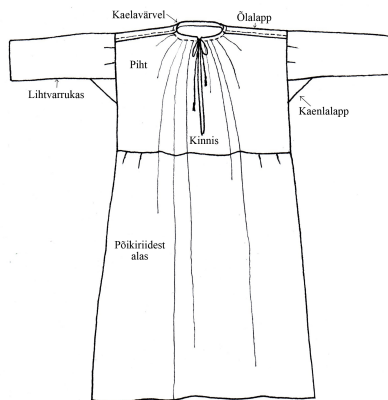
Vändra kihelkonna naiste rahvarõivakostüümi peamisteks osadeks on olnud särk, seelik, kirivöö ning lähtuvalt ajas toimunud muutustele kas õlarätt, kampsun, liistik või jakk. Vastavalt sündmusele ja aastaajalele lisandusid ülerõivastest pikk-kuub, rüü ja kasukas. Abielunaise tunnused on olnud põll ja peakate, mistõttu on pea katmiseks või kaunistamiseks kasutatud rõivastusesemel staatusepõhiselt alapeatükkidena eristatud. Lisaks peakatetele on tähelepanu pööratud kogu kostüümi tervikus olulisele detailile - piirkonna juuksemoele. Kostüümi lisanditest on omavahelise kandmisese põhjendusel käsitletud lahttaskut seeliku alapeatüki osana. Õlakatetet alapeatükk hõlmab nii õlarätikud kui piirkonnale omaseid suurrätikuid. Jala- ja säärekatete alapeatükis on kirjeldatud ka säärepaelu ja nende kasutamist. Ning eraldi alapeatükki on koondatud tervikkomplekti kuuluvad muud lisandid nagu ehted, kotid ja kindad.

Üksikosade kirjeldamisel on uuritud sõltuvalt esemest kasutatud materjale, valmistamistehnikaid, lõikeid, värvikasutust, kaunistusvõtteid, erinevaid lis detaile. Kandmisviiside puhul on uuritud millal ja kuidas on rõivaeset kantud. Ning nii esemete kirjeldamise kui kandmisviiside puhul on tähelepanu all ka ajas toimunud muutused.

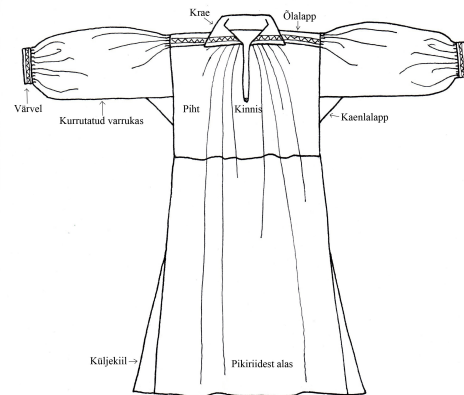
1.1. Särk

Kogu rahvarõiva komplekti tähtsamaks osaks oli särk, mis võis olla sõltuvalt aastaajast ja sündmusest nii alus- kui pealistrõivas. Kuna Vändra kihelkonnast on säilinud vaid üks 20. sajandi algusest pärit särgi näide, on vajalik välja selgitada Pärnumaale omane särgitüüp. Reeglina tehti naiste särgid peenemast linasest riidest pihaosaga ja jämedama takuse alaosaga ehk *alasega* (vt

joonised 1, 2). Lõikelt olid Pärnumaa särgid õlaõmbluseta ja T-kujulise kaelaavaga. Õlgadele oli õmmeldud õlalapid. Alase osa oli Pärnumaal sarnaselt Põhja-Eestile õmmeldud pikiriidest külgedele pandud vahekiiludega (vt joonis 2). (Kaarma, Voolmaa 1981: 279) Põiki kangast alast (vt joonis 1) on peetud vanematüübilisemaks lõikeliseks lahenduseks ning iseloomulikumaks rohkem Kesk- ja Lõuna- Eestile (Manninen 2009: 126).

Joonis 1: Naise särgi detailid I

Joonis 2: Naise särgi detailid II

Särgi kaelus oli kurrupaelaga kokku tõmmatud ja kanditud *kaelavärvliga* (vt joonis 1). Pärnumaa piirkonnale sai 19. sajandi keskpaigaks omaseks laiad pitsääristega kraed. Esines lahtkraede kasutamist (vt joonised 4, 5, lk 18), mis olid eraldi särgile lisatavad ning võimaldas igapäevaseid särke pidulikumaks muuta (Kaarma, Voolmaa 1981: 29, 279). Pidulikud särgid tehti *kortskäistega*, töösärgid *lihtkäistega*. Kortskäiseid eristas lihtkäistest nende laiusest tingitud voltimine või kurrutamine õlajoonel ja varrukasuus olevad tihedad nõelkurrud, mille otsa õmmeldi värvel (vt joonis 2). Kaunistusvõtetest esines pilu-, püvisilmpiste- ja sõlmpistetikandeid, ääretikandina *tagisid* (vt fotod 1, 2, lk 20). (*Ibid*: 279, 280)

Nagu eelpool mainitud, on Vändra kihelkonnast säilinud 20. sajandi algusest üks kurrutatud varrukate, kaeluse külge õmmeldud kraega ning pilutikandiga kaunistatud särgipiht (ERM A563:1579), millel puudub naiste särkidele omane alase osa (vt lisa 5, joonis 10). Valikuvõimaluste laiendamiseks on välja pakutud nii lõigetelt kui kaunistusvõtetelt Pärnumaa piirkonnale sobivad ja Vändra naaberkihelkondadest pärit viis näidissärki:

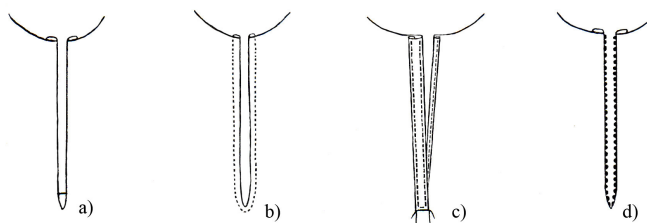
- Tori naise alasega särk (ERM 18238), lihtvarrukate ja külge õmmeldud kraega. Oletatav daatum ~1837–1847. (vt lisa 5, joonis 6) Särki on 1968 aastal ilmunud ajakirjas

“Nõukogude Naine” välja pakutud kui Vändra naise rahvarõiva komplekti sobivat särki, kuid seejuures ütlemata, et tegemist on “laenuga” Tori piirkonnast

- Tori naise alasega särk (ERM A563:830), lihtvarrukate ja kaelusekandiga. Oletatav daatum ~1837, mis on särgil olevate heegelduste kasutamise tõttu küsitav, sest heegeldamise oskus jõudis Eestisse varasemate uurimuste põhjal alles 19. sajandi II poolel (Kurrik 1931: 116, Konsin 1967: 9, Kuigo 1969: 112) (vt lisa 5, joonis 7)
- Pärnu-Jaagupi alasega särk (ERM A564:1261), kurrutatud varrukate ja püstkraega. Oletatav daatum ~1869. (vt lisa 5, joonis 8)
- Pärnu-Jaagupi alasega särk (ERM A596:16), kurrutatud varrukate ja püstkraega. (vt lisa 5, joonis 9)
- Tori naise särgi piht (ERM A563:860), kurrutatud varrukate ja külge õmmeldud kraega, tikandis domineerivad *tornid*. Särk on tehtud vanade Tori rahvariiete järgi 1918 aastal Tori Perenaiste Seltsi kästiööringis. (vt lisa 5, joonis 12)

Et Vändra kihelkonna naiste särk on võimalik teha just kaheosalise kehaosaga, viitavad neli naaberkihelkonna särki ja Vändrast säilinud särgi valmistamisel kasutatud üldise lõike ja materjalide kohta kirjeldus: *Keha osaks võeti öla rihmade külgi kaks kanga laiust, teine ette, teine laid taha. Õmmeldi särk alusega. Pealmine oli peenest linasest riidest ja alune oli tugevast takusest riidest nii et kui panid ta püsti seisma, siis ka jäi topsti* (Õunapuu 1937: 228).

Särgi lõige on neljal ülalkirjeldatud näidissärgil sarnane Pärnumaa naiste särkidele - pihaosa moodustab kangalaiune riidetükk, mis on murtud õlajoonelt pooleks ja on ilma õlaõmbluseta (ERM 18238, ERM A563:830, ERM A564:1261, ERM A596:16). Särkidel ERM A563:1579, ERM A563:860 on õlal õmblused, mis näitab 20. sajandi alguses toimunud särgilõike muutust. Kaelaava on lõigatud kõikidel särkidel T-kujuline ja süvendatud. Eest rinnalõige peaks Vändrast säilinud teatmematerjalide järgi olema lõigatud *eest kuni aluseni lõhki* (Õunapuu 1937: 229). Vanemast perioodist näidissärkide kinnised on 25-27,5 cm pikad, uuematel 11-14 cm. Kinnis on viimistletud kolmel särgil lihtsa palistusega (ERM 18238, ERM A563:830, ERM A596:16), ühel juhul kas pilupalistusega (ERM A563:860), voldituna (ERM A564:1261) või tagidega (ERM A563:1579) (vt joonis 3).

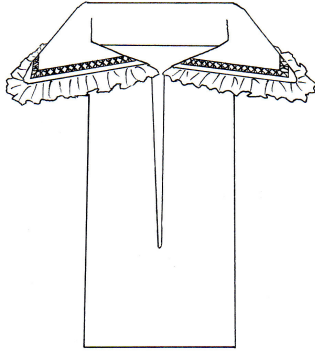
Joonis 3: Särki kinniste viimistlemise tüübid – a) lihtne palistus, b) pilupalistus, c) voltimine, d) tagidega ääris

Õlajoonele on ömmeldud kõikidele särkidele õlalapid, kuid vanematel särkidel on need kitsamad kui hilisematel ning mõõt varieerub 3–7 cm vahel. Näidistest on Tori alasega särkidel kasutatud põikikangast alast, mis viitab Kesk- ja Lõuna-Eestile iseloomulikule tehnilisele lahendusele. Pärnu-Jaagupi särkidel on alased Põhja-Eestile sarnaselt pikikangast. Särkil ERM 18238 jääb õmblus selja taha ning on lõhikuta, särkil ERM A563:830 küljele ning 10 cm pikkuse lõhiku kohal on nõõridest ilustus (vt lisa 5, joon 7). Pärnu-Jaagupi mõlemal särkil on külgedel väiksemad lõngast sõlmitud kaunistused (vt lisa 5, joonised 8, 9). Vändra särki puhul on soovitatav ömmelda alas põikiriidest, sest teatmematerjalides on välja öeldud, et siile ei ole särki alaseosas kasutatud ning särki pikkus olevat ulatunud poole sääreni (Voolmaa 1958: 237).

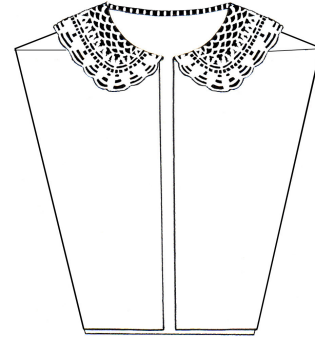
Näidissärkide kaelused on kõik kroogitud. Ühe särki puhul (ERM A563:830, vt lisa 5, joonis 7) esineb Läänemaale iseloomulikku kroogitud kaelust, mis kinnitati kitsa kaelavärvli külge vaid seljaosas, eesosas tõmmati kaeluseosa kokku krookpaelaga (Kaarma, Voolmaa 1981: 279). Oletust, et 19. sajandi alguse poole olid Vändras kantud naistesärkid kraeta, ei ole võimalik hetkel tõestada. Oletatavalt 1840-ndast aastast pärit näidissärkil ERM 18238 on mahamurtud krae, mille pikkus on 8 cm. Ehk võib nõustuda Pärnumaal 19. sajandi keskpaigaks laia mahamurtud krae omaksvõtmisega, mis Vändrast kogutud teabe järgi muutus 20. sajandi alguses uuesti väiksemaks: *Veel selle sajandi algul (20. sajandil) on kraeks olnud väike püstine ribake, varem on aga olnud naiste särkidel laiad mahapööratud kraed.* Lelle vallast pärit 104 aastane Mihkel Klein mäletab: „*Üsna enne mind, siis kui neiud kandsid pärki, olid naiste särkidel suured laiad kraed.*“ (Voolmaa 1958: 237, 238)

20. sajandi algusest pärit fotodel on näha kampsuni peal mahamurtud kraesid, mis tekitab eelpool öelduga vastuolu – tegemist ei ole väikese püstkraega. Võimalik, et ka Vändras on Pärnumaale iseloomulikult kantud kraesid pidulikematel juhtudel eraldi lahtkraedena, mis koosnes kraest ja selle külge kuuluvast rinnaesisest või eest lahtikäivatest hõlmadest (vt joonised 4, 5, lk 19).

Vändrast on eeskujuna säilinud 20. sajandi algusest pärit lahtkrae ERM A128:2, mille kraeosa on üleni heegeldatud ja pihaosa koosneb lisaks hõlmadele ka seljatagusest (vt joonis 5 või lisa 6, joonis 16).

Joonis 4: Rinnaesisega lahtkrae näide

Joonis 5: Hõlmade, õlakiilude ja seljatagusega lahtkrae näide (ERM A128:2)

Varasemast ajaperioodist (~1870-ndad) on eeskujudena võimalik käsitleda Tori ja Pärnu-Jaagupi lahtkraesid ERM 7311, ERM A119:56 (vt lisa 6, joonised 13, 15). Torist pärit krae muuseumilegendi põhjal on olnud meeste krae. Kuid kuna meeste ja naiste särkide kaunistused olid sarnased, sobib antud kraed ka naistel kanda (Voolmaa 1958: 274). Kõik kolm lahtkraed on õmmeldud valgest puuvillasest kangast ning on võrreldes särgi külge õmmeldud mahapööratud riidest kraedega (8–12,5 cm) laiemad (14–16 cm).

Argipäevaste ja pidulike särkide vahe võis olla lisaks takusema või peenema linase kanga kasutamisele ning laiale kraele ka varruka lõigete erinevustes. Vändras on võimalik näidissärkide eeskujul õmmelda nii töö- kui pidusärke. Kuid tõsiasi, et mõlemad vanemad särgid on kitsaste lihtkäistega ja hilisemad laiade kurrutatud varrukatega, viitab võimalusele, et ka pidusärgid võisid olla varasemalt lihtsate varrukatega. Lõikeliselt on kaenla all kasutatud kõikidel särkidel ruudukujulist *kaenlalappi* (vt joonised 1, 2, lk 16), mille ühe külje mõõduks on näidissärkidel olnud 4–10 cm.

Pidusärgid olid ilustuste poolest rikkalikumad. Vändrast kogutud teatmematerjalides on kirjeldatud suvel kirikus käimise särki: *Maretsanna eide* (1834–1917) särgil olnud laiad värvlitega (“värveldega”) käised. Värvlid kitsad, ümber käe. Särk oli valge linase niidiga välja õmmeldud – seal olid “pakud” ja “pilud” ja “nukupead”. Rae (krae) servas olid “nupud”,

õlalapid olid piludega. Pakud olid nagu pikad sõlmed. Pitsi Maretsaana eide särgil polnud. (-) särkide raeotstele oli tehtud "tornid". Tornid olnud nagu rabakaanid (ilmselt on mõeldud püvisilmpistet). Pakud olnud augud raeotste sees. Õlalapid tikiti, s.o. kinnitati tikkpistes särgi külge. (Voolmaa 1958: 238, 239)

Lahti vajavad seletamist kaunistuste rahvapärased nimetused. *Pilude* ja ka *pakkude* all mõeldakse ilmselt pilutikandit (vt foto 1 või lisa 5, joonis 11), *nukupead* ja *nupud* võisid tähendada värvlite, õlalappidele või kraele tikitud sõlmpistes sõlmekeste ridu või *tagisid* (vt fotod 1, 2), millega ääristati peamiselt värvli välisservi (Kuigo 1969: 84, 85). *Tornid* – tähendavad eelkõige püvisilmpistes tikitud kolmnurkseid kujundeid (vt foto 2 või lisa 5, joonis 12). Torne tikiti nii reas, kui ka tipud vastamisi või eri suunas, moodustades näiteks neljajarulise tähe motiivi (*Ibid*: 91).

Foto 1: Tagid ja pilutikand varruka värvlil (ERM A563:1579)

Foto 2: Tagid ja püvisilmpistes tornid varruka värvlil (ERM A563:860)

Näidissärkidest on hilisemad (ERM A563:1579, ERM A563:860) rohkem kaunistatud kui vanemad - ilustatud on kraed, õlalappe ja varruka värvleid püvisilmpiste- või pilutikandiga. Mõlemal särgil on varrukavärvlite ja ühel särgil ka krae ja õlalappide servades kasutatud *tagisid*. Vanematel särkidel on tikandeid varrukaotstel ja krael. Tikandid on teostatud valge linase niidiga. Kanditud kaelusega särgil on kaeluses ja varrukaotstes heegeldatud 0,5 cm laiune pitsiriba (vt lisa 5, joonis 7). Väändrast pärit särgil on kasutatud 2 cm laiust vabrikupitsi (vt lisa 5, foto 15). Eest kinnitati särk ja lahtkrae kas sõle, preesiga või krookpaelte kasutamisel nõõridega (ERM A563:830). Väändra särgi kaeluses on kinnituseks põimitud paelad. Varruka värvlil on kahel särgil nõõbi ja aasa kinnis ning Pärnu-Jaagupi kahel särgil on aasa asemel nõõpauk.

Nagu mujal Eestis, on ka Väändras särgile kui tähtsamale rõivaesemele lisatud rõivaid vastavalt vajadusele, mis oli tingitud eelkõige hetkeolukorrast ja aastaajast: *Möödunud sajandi lõpul* (19.

sajndil) on naised veel suvistel töödel olnud vahest palja särgi väel, mille peale köideti vöö. Pidupuhkudel kanti alati särgi peal seelikut, mis kattis särgi alaosa ning särgi piht täitis tänapäeva mõistes ka pluusi ülesannet (Voolmaa 1958: 239, 240) Rõivaste omavahelisele kandmisesele viitab takusema alaosaga särkide kasutusele võtmine koos seelikuga (Värv 2008: 291).

1.2. Seelik

Seelik on värvliga ülal hoitav pealistrõivas ning on olnud eestlastel naissoole viitav riietuse (Viies 2007: 270). Seelik sümboliseeris üleminekut lapsest neiuks ehk rõivas märkis peale soo eristamise ka elujärke (Värv 2008: 291). Väandra kandis on seeliku kohta öeldud *siilik, kõrt, kõrtsik, alune, undruk* (Voolmaa 1958: 240). ERM-i kogudes on Väandra kihelkonnast säilinud kümme seelikukanga mustriäidist kas seeliku, selle lahtiharutatud kanga või kangatüki näol:

- aastast ~1858 – triibuline seelik ERM 14743, seelikuriided ERM 14744 ja ERM A563:1127a (vt lisa 7, fotod 20–23)
- 19. saj. III veerand kuni 20. saj. algus – triibulised seelikuriide katkendid ERM 14722:13 ja ERM A563:1207 ning ruudulised seelikuriide katkendid ERM A514:1 ja A514:2 (vt lisa 7, fotod 24–27)
- 20. sajandi algusest seelik ERM A563:1152, seelikuriide katkend ERM A563:1153 ja foto ERM Fk 447:80 (vt lisa 4, foto 5) järgi taastatud triibustik (vt lisa 7, fotod 28–30, joonis 18)

19. sajandi alguses olid Pärnumaal kantud kaharad seelikud (vt joonis 6, lk 23) ühevärvilised, mille kõrval võeti sajandi esimese veerandi jooksul omaks pikitriibulised seelikud (Kaarma, Voolmaa 1981: 280). Väandra piirkonnas esines paralleelselt nii ühevärviliste kui triibuliste seelikute kandmist veel 20. sajandi alguseski: *Seelikud olnud mustad ja pikitriibulised* (Tetsmann 1896: 41). *Ühevärviliste seelikute kõrval püsis triibuline seelik veel möödunud sajandi lõpul ning üksikutel isegi käesoleva sajandi esimestel kümnenditel* (Voolmaa 1958: 245). *Ka ruudulisi oli: rohelist, punast, lilla ja roosaga* (Õunapuu 1937: 231). Ruudulised seelikud tulid moodi 19. sajandi lõpupoole, kuid need ei saanud Pärnumaa piirkonnas üldiseks (Värv 2010: 467).

Värvigamma on olnud kuni aniliinvärvide tulekuni (19. sajandi keskpaigani) mõjutatud eelkõige nende kättesaadavusest – lambavilla loomulikest värvidest ja taimedega värvimisest saadud

värvitoonidest (Trees 1957: 210). Lisaks ajas toimunud värvimuutustele, toimusid arengud ka triibustike moes: *Vanemates, möödunud sajandi (19. saj.) esimesel poolel ja keskel on valitsenud pruunikas-punased toonid, lisaks pruunid, sinised, kollased, rohelised toonid. Triibud olnud küllalt laiad. 19. sajandi II poolel saanud domineerivaks kiirgav poevärvidega värvitud punane toon ning triibud üldiselt kitsenenud. 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse seelikud on tehtud kahes värvis umbes sõrmelaiuste triipudega, värvid näiteks punane ja must, lilla ja hall jne.* (Voolmaa 1958: 241, 242). Punase ja musta vahelduva triibuga seelikust on teateid ka Vändra naaberkihelkonnast Torist (Laur, Rätsep 2010: 34).

Triibuseelikute muster on üles ehitatud kindlas järjekorras rühmiti triipude kordumisele. Rühmi eraldab põhjavärv, mille kasutus on teistest värvitriipudest silmatorkavalt laiem (Manninen 2009: 228). Vändra seelikutel esineb põhjavärvina punase (ERM A563:1127a, ERM A563:1152), sinise (ERM 14743, ERM 14744), pruuni (ERM 14722:13), lilla (ERM A563:1153) ja rohelise (foto ERM Fk 447:80 järgi) kasutamist. Ühel seelikuriide katkel vahelduvad võrdsete triibulaiustega punane ja pruun, seega ei ole võimalik põhjavärvi selgelt eristada (ERM A563:1207).

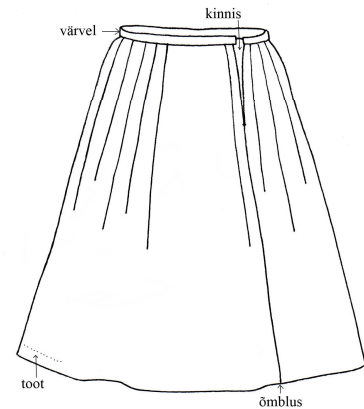
Triiburühmad põhjavärvi vahel on Vändras valdavalt sümmeetrilised - moodustavad rühma keskjoonest mõlemale poole peegelpildi, on nõ kahepoolsed ehk *täislaugud*. Vaid ühel seelikul esineb ühepoolse värvirühma ehk *poollaugu* kasutamist (ERM 14743, vt lisa 7, foto 20). Ruuduliste seelikute puhul on kasutatud punast koos halli või tumedama sinisega (vt lisa 7, fotod 26, 27) Vändras kasutatud triibustike värvilahendused ei kuulu tervikuna Pärnumaale iseloomulike mustriahenduste hulka, milleks olid tumesinise valge ja punase-musta kombinatsioonid (Värv 2010: 466).

Triibuseelikute kangas kooti poolvillane ehk linase lõime ja villase koega. Tööseelikute puhul esines takuse koelõnga kasutamist. Kudumisel jälgiti, et kude kataks täiesti lõime. (Voolmaa 1958: 241) Ruudulised seelikukangad kooti läbivillased. Ühevärvliste seelikute materjalikasutuse kohta otseseid tõendeid ei ole, kuid võib oletada, et neid võidi kududa nii pool- kui täisvillaseid. (Voolmaa 1971: 114).

Seeliku kanga kudumisel arvestati seeliku pikkuse mõõduga: *Seelik õmmeldi nii, et kanga laius jäi seeliku pikkuseks. Ulatus tavaliselt ligi kederluukondini* (Voolmaa 1958: 242). 20. sajandi alguse fotodelt on näha nii poole sääreni kui peaaegu maani seelikuid (vt lisa 4, fotod 9, 10, 12).

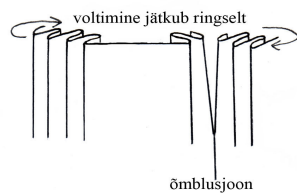
Teada on seeliku pikkuse valimist selle järgi, et kõndimisel jalg oli vaba (Voolmaa 1971: 136). Seeliku laius on olnud varieeruv – riide rohkus väljendas rikkust ja väljapaistvust (Manninen 2009: 230). Väandrast säilinud kahe seeliku põhjal võib järeldada, et kanga pikkuseks kooti vähemalt kolm vööümberrõõtu (VÜ): VÜ 60 cm/ pikkus 206 cm, VÜ 76 cm/ pikkus 238 cm).

Väandra seelikud olid 19. sajandil kaharad: *Peenike kitsas värvel oli üle ääre kõvaste aetud ja pinguli ümber keha. Õmblus oli parem käe tasku järele kõrwes. Korrud olid ümbert ringi, taga ehk veidikene rohkem kui ees, aga ümbert ringi oli tublisti kortsa täis* (Õunapuu 1937: 231). Kirjeldusest võib välja lugeda vööjoonel kanga kurrutamist, kuid Väandrast säilinud kaks seelikut on volditud vabalt langevatesse väikestesse lappvoltidesse (vt lisa 7, fotod 20, 28). Pärnumaalt teada triibuseelikutele iseloomuliku voltide sissepressimise (Värv 2010: 465, 467) kohta Väandrast teateid ei ole.

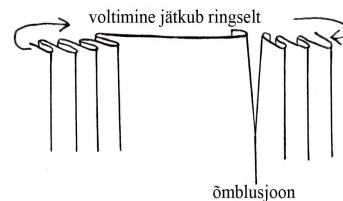

Joonis 6: Kahara seeliku detailid

Väandast säilinud seelikutel on linane või ka villane (ERM A563: 1127b) värvel kokkumurtult 1,5–2,5 cm laiune ning eest kõhu kohalt on jäetud 21–23 cm kangas voltimata ehk siledaks (vt joonis 6). Üldiselt on selleks mõõduks olnud umbes kämbla laiune pind (Voolmaa 1971: 130). Kämbla laiuse all on mõeldud labakäe peopesa mõõtu või ka käe laiust koos väljasirutatud pöidla pikkusega (Viires 2007: 112). Tavapäraselt on eest kinnis paremal pool, vahel ka vasakul, mis ilmselt sõltus kandja parema- või vasakukäelisusest. Seeliku kinnis muutis poolt ka seeliku pealmise poole pööramisel selle kulumise tõttu sisemiseks. Suure tõenäosusega on ühe Väandra seeliku puhul (ERM A563:1152) seelikut pööratud. Lisaks kinnise vasakul asetsemisele asetsevad nimetatud seelikul ka voldipõhjad suunaga väljapoole (vt joonis 8).

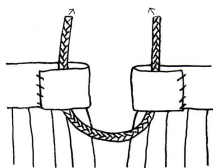
Joonis 7: Seeliku ERM 14743 võltimine

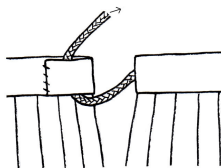
Joonis 8: Seeliku ERM A563:1152 võltimine

Vändra piirkonna seelikutel on värvleid kinnitatud nelja tehnilise lahendusega:

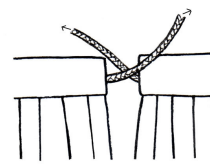
- Seelikul ERM 14743 on värvel mõlemast otsast seespool tagasi keeratud, ning tekkinud aasadest nõör läbi tõmmatud ning sõlmitud (vt joonis 9)
- *Varem oli kinnitamiseks värvli ühe otsa küljes nõör või pael, mis värvli teise otsa külge tehtud aasast läbi tõmmati ning sõlmiti* (Voolmaa 1958: 242), (vt joonis 10)
- *(-) seelikuvärvli kinnitamiseks olnud ka traadist haagid* (Ibid: 242)
- *Kinni oli kõrt ümber keha paeladega, mis oli värvli otstesse pandud* (Õunapuu 1937: 232). Sarnane kinnitus tundub olevat ka seelikul ERM A563:1152 (vt joonis 11)

Joonis 9: Seeliku ERM 14743
kinnise kinnitus

Joonis 10: Kirjelduse põhjal
tehtud kinnise kinnitus

Joonis 11: kirjelduse põhjal
tehtud ja seeliku ERM A563:
1152 võimalik kinnise kinnitus

Seeliku alläärde pahemale poole on ömmeldud valgest linasest riidest 7 – 8 cm laiune riba - *toot* (Voolmaa 1958: 243). Lisaks on Pärnumaa seelikutele iseloomulik allääres värvilistest villastest lõngadest paela (*ai*) kasutamine (Kaarma, Voolmaa 1981: 280). Vändrast kinnitab nimetatud fakti vaid foto ERM Fk 2421:108 (vt lisa 4, foto 12). Kui triibuseelikute puhul võib paela allserva ka mitte ömmelda, siis ühevärviliste juures tuleks seda siiski teha, sest Pärnumaa triibuliste seelikute allservas kasutatud paelu peetakse pärandiks vanemalt ühevärvilistelt seelikutelt (Lööke 1957: 122). Paelu on tehtud Vändra lähinaabruses – näiteks Pärnu-Jaagupi kihelkonna seelikute alläärde kahel moel: keerutatud paelana (ERM A509:560, PÄMU 12027/E125) ja kaaruspaelana (ERM A119:39, A119:55, A120:48). Paelad on kõik punast värvi ja 3 mm laiad. Vändra seelikutel puudub muule Pärnumaale omane allääre kaunistamine riideriba ja paeltega (*kõrdirassiga*), mida tehti ka Vändra kihelkonna naabruses Toris (Laur, Rätsep 2010: 28).

Mainitud on nii argipäevaste kui piduseelikutel vahet tegemist, kus lisaks materjalidele on erinev ka värvikasutus ja mustri keerukus. Argipäevaseelikud võisid olla nii ühevärvilised tumedad kui triibulised, mis sageli kooti takusest lõngast (Lööke 1957: 122). 19. sajandi lõpupoole, koos

triibuseelikute muutumisega enam alus- või tööseelikuteks, toimus triibustike lihtsustumine – neid kooti vaid kahe vahelduva värvitooniga (Voolmaa 1971: 121). Kuid Vändra seelikust säilinud kangatüki juures olev legend kinnitab kahevärviliste seelikute kandmist ka pidupäeval: *Proov on lõigatud Sinaida Pärna vana-vanaema Mari Gutmani pühapäeva seelikust* (ERM A563:1153). Vanemate naiste poolt on triibuseelikuid igapäevase rõivana kantud 20. sajandi alguses alusseelikutena (Voolmaa 1958: 245). Seelikute kandmisest alusrõivana võib järeldada, et neid on kantud mitut üksteise peal. On arvatud, et nii püüti rõhutada oma figuuri lopsakust, mis oli 19. sajandil “suures lugupidamises” (Manninen 2009: 231). Seeliku kandmisel arvestati vastavalt vanusele ka värvivalikuga - vanemad inimesed kandsid tagasihoidlikumaid ja nooremad värvilisemaid seelikuid (*Ibid*: 228).

1.2.1. Lahttasku

Seelik õmmeldi ilma taskuteta. *Tasku asemel tehtud üks välja ehitatud vöö ”task”, mida vööga kinni seotud* (Tetsmann 1896: 41). Eraldi kantud tasku on koosnenud kolmest osast – ristkülikukujulisest tasku seljast, sellele asetatud väiksemast tasku lapist ja paeltest (vt lisa 8), millega seoti see endale ümber nii, et tasku jäi seeliku alla kinnise kohale. Ilusamaid lahttaskuid on mõnede teadete järgi võib olla ka seeliku peal kantud, lähikihelkondadest on vastavaid teateid Torist (Astel 2006: 3, 4).

Vändra kihelkonnast on Eest Rahva Muuseumis kolm lahttaskut:

- aastast ~1862 ERM 8441 (vt lisa 8, foto 31)
- 19. sajandi lõpust või 20. sajandi algusest ERM A563:1209 (vt lisa 8, foto 32)
- 20. sajandi I pool ERM A563:1231 (vt lisa 8, foto 33)

Tavaliselt ei nähtud tasku tegemisega kuigi suurt vaeva ega kulutatud kalleid materjale. Tasku tegemiseks sobisid muude esemete valmistamise ülejäägid (Manninen 2009: 238) Vändra lahttaskute puhul on kasutatud puuvillaseid (ERM 8441) ja villaseid materjale (ERM A563:1209, ERM A563:1231). Lahttasku kõrgused varieeruvad 23–27 cm, tasku osa 15,5–21 cm ning laiused 13,5–17,5 cm vahel. Üks lahttasku on kaunistatud lilltikandi ja nimetähtedega (ERM A563:1231). Varasem tasku on õmmeldud käsitsi, hilisemad kaks õmblusmasinaga. Paelteks villastest lõngadest punutud paelad (ERM 8441, ERM A563:1209) või riideriba (ERM A563:1231)

1.3. Kirivöö

Vööna on kandnud naised kirivööd, mille kohta on Vändras kihelkonnas öeldud ka *ööd* (Õunapuu 1937: 282). Villaste lõngade (äärekirjade vahel oleva mustriosa ridade) arvu järgi lõimes on võid nimetatud näiteks kas 19-lõngaline, 21-lõngaline jne. Vändrast on teada 9 kuni 35-lõngalisi kirivööd. Kokku on ERM-i fondides 41 Väandra kihelkonna kirivööd ning kaks näidet on põlise vändralase Marika Rubergi erakogust. Põhjendusel, et ajaline määratlemine on kostüümi kui tervikus seisukohast oluline, on Väandra kihelkonna vööde andmed ja mustrid grupeeritud lisas 9 kronoloogilises järjestuses.

Tehniliselt on kirivööd kootud mustri järgi kirja korjates eelnevalt rakendatud linasest ja kahekordsest värvilisest villasest lõngast lõime ehk põhja sisse. Sõltuvalt mustrist, sai korjamise tõttu lõpptulemusena üks pool villasem (värvilisem) kui teine, see oli “hüva pool” ning oluline oli seda kanda peal pool (Manninen 2009: 313) (vt lisa 9, foto 34).

Üldiselt on teada, et vööd on kantud juba lapsest saati, kui käidi vaid särgiväel. Naisel pidi igasuguse riietusega alati vöö ümber olema. (Manninen 2009: 310) Pärnumaalt leitud teavet, et vööd ei kantud alati seeliku peal, kinnitavad ka Väandra teatmematerjalid: *Wööd kanti särgi peal, kõrdi all selleks, et keha oleks tugev, muidu karta oli, et wenitab ära. Sellepärast naisterahvastel ööd ümber* (Õunapuu 1937: 282).

Vöö pidi ulatuma 2–3 korda ümber keha. Mähiti nii, et iga järgmine kord ulatus eelmisele poolest saadik peale ja vöö otsad peideti vöökordade alla. (Astel 1998: 61). Väandra kirivööde puhul esineb kolme vööotste lõpetamise viisi:

- lõimed jäid lahtiselt narmasteks (32 kirivööl)
- lõimed punutud nelja palmikusse (ERM 8395, ERM 8438, ERM 10691)
- lõimed punutud kahte palmikusse ja otstest ühendatud (ERM 15144)

Narmaste pikkuseks on jäetud 5–23 cm, kuid enamlevinud on 10–13 cm pikkused lõpetused. Vööde laiused on vahemikus 1,6–8 cm (vt lisa 9, tabel 1). Vanemad vööd on olnud üldiselt laiemad, hiljem kitsenenud (Raud 2010: 69). Ühel ja samal kirivööl võib esineda mustri muutumist. Sellisel juhul oli võimalik teist otsa pealmiseks vahetada – paistis, nagu oleks uus vöö kootud (Manninen 2009: 318). Vändrast on teadmata kaalutlusel ühel vööl mustrit

kudumisel muudetud. Eelpool kirjeldatud võimalus ei saanud olla põhjenduseks, selleks on muutus mõlemas otsas liiga lühike (vt lisa 9, foto 35).

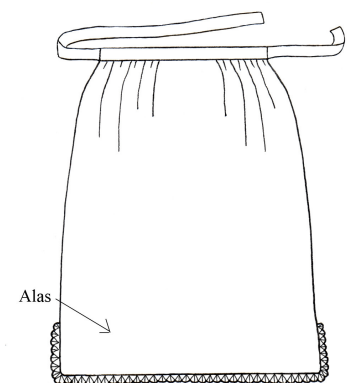
Värvikasutuses domineerib Vändra kirivöödel põhivärvina erinevate variatsioonidega punane. 19. sajandi I poolel on punast saadud taimedest: *Wanasti olid wanainimestel ikka ööd (wööd) puupunasest lõngast, sinisest, rohelisest riipsud ääres ...* (Õunapuu 1937: 282). 19. sajandi II poole võid vaadates esineb erkpunase värvikasutuse kõrval siiski ka pruunikamaid ja tumepunaseid toone. Värvide valikul on arvestatud kirivööde ja seelikuvahelise värviharmooniaga (Astel 1998: 59).

Valikute paljususes on võimalik näha kahe vöö kompositsioonilist eristumist üldisest: ERM 14682 ja ERM 15144 (vt lisa 9, joonised 24b, 26a). Tugev eripära viitab võimalusele vöö sattumisest naaberkihelkondadest Vändra piirkonda (Raud 2010: 61, tahvel XVI).

1.4. Põll

Näidis põllesid esemetena Vändra kihelkonnast Eesti muuseumides eeskujudena säilinud ei ole, seega on võimalik tähelepanekuid teha lisaks kirjalikele allikatele Vändrast piirkonnast säilinud fotode, Pärnumaa põlledel iseloomuliku ja üldiste esemepõhiste uurimuste põhjal.

Põll pandi pruudile linutamisel pidulikult ette. Edaspidi pidi naine alati põlle kandma – see oli naise märk. Põlle kandsid ka lapsega tüdrukud. Oli ees kõhul kantav ning pisut lühem seelikust. (Voolmaa 1958: 246) Vändra kihelkonnas kantud põlledel pikkust ja laiust suhestudes seeliku ja kandjaga, võib hinnata fotode ERM Fk 447:80 ja ERM Fk 447:81 järgi (vt lisa 4, fotod 9, 10). Tundub, et põll võib olla kuni vaksa jagu seelikust lühem ning laius külgedeni.

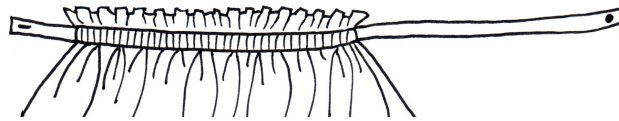
Joonis 12: Värvliga põlle üldvaade

Rahvarõivaalastest uurimustest on teada, et lõikelt on põll lihtne piklik nelinurkne kangatükk, mis on ülevalt äärest kas volditud või kroogitud (vt joonis 12). Tavaline viis oli kasutada üleval

servas värvlit, mille otste külge kinnitati eraldi paelad põlle sidumiseks. (Manninen 2009: 276) Kui tänapäeval võib tavaliseks pidada paelte sidumist selja taha, siis Pärnu –Jaagupi põlles ERM A120:10 on paelad erineva pikkusega (16 ja 58 cm), mis viitab paelte sidumisvõimalusele küljel. Esineb ka varianti, kus põllepaelte kinnitamiseks on täpselt vöö ümber ulatuva värvli otsad aasadeks keeratud, paelad neist läbi tõmmatud ja seotud (vt foto 3). Põll võidi õmmelda ka värvlita, mis tähendas ülääre palistusest paela läbi ajamist ning sellega ülaseri krookesse tõmbamist (Voolmaa 1975: 141, 142). Palistus võib olla laiem ja tunnel õmmeldud näiteks 2 cm kaugusele välisservast. Nii jääb ülemisse äärde kangast satsitaoline servi (vt joonis 13). Tori kihelkonnast pärit põlles PÄMU 11977/E74 on põllepaelte ühendamiseks nõobi ja nõopaugu kinnis.

Foto 3: ERM Fk 447:80

Joonis 13: Värvlita põlle ülaosa näide (PÄMU 11977/E74)

Vändrast kihelkonnast kogutud teave kirjeldab põlled materjale: *19. sajandi keskpaiku olnud põlled enamasti valged linased, tööpõlled jämedamast riidest, pidulikud peenemast linasest.* Neid tehti nii kodukootud kui ostukangastest - kirjusest satsiriidest või poevillasest riidest, mille muster oli kas piki- või põiktriibuline (Voolmaa 1958: 246). Piki- ja põiktriibulise kanga kasutamist on näha ka kahel fotol (vt lisa 4, foto 9, 13). Kodukootud kangaste puhul on olnud kanga laius põlle laiuseks ning kangaääred jäid põlle külgedele. Hinnalisi ostumaterjale kasutati rohkem pidulike põlled puhul (Voolmaa 1975: 142, 143). Puuvillasest materjalist põlled jäävad ajatule vaadatuna 19. sajandi II poole (Lõoke 1957: 122). Igapäevased põlled võisid olla värvilt tumedamaks toonitud (Värv 2010: 467).

Kaunistuste kasutamise osas on üks näide fotol ERM Fk 447:81, kus põll on valgest linasest kangast ning kaunistatud allääres pitsiga (vt lisa 4, foto 10). Sellest lähtuvalt võib eeskujuks võtta teadmise, et üldiselt olid Pärnumaale iseloomulikud valged linased pilu-, pitsi- ja narmaskaunistustega põlled (Kaarma, Voolmaa 1981: 280). Tikandid olid erinevas laiuses kas ühe- või mitmerealised (Voolmaa 1975: 149). Alläärepitsi ja narmaid võidi kasutada mitte ainult

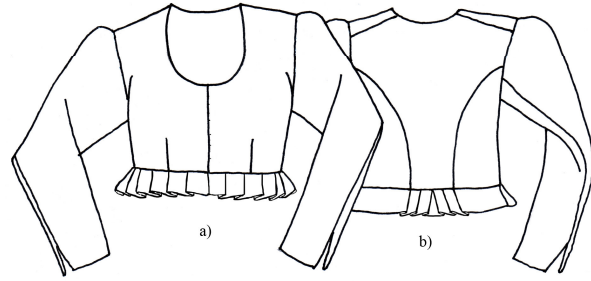
alumise serva küljes, vaid põlle alumises osas külgedel veidi ülespoole seatult (vt joonis 12, lk 27) (Voolmaa 1975: 152). Valgete linaste põlledel kaunistusliku osa soovituslikeks eeskujudeks on Tori põllekatke A563:972 ja Pärnu-Jaagupi põll A120:10 (vt lisa 10). Ajakirjas “Nõukogude Naine” välja pakutud Vändra abielunaise komplekti kuuluva põlle eeskujuks oli eespool mainitud Tori põllekatke (vt lisa 1, joonis 2 ja lisa 10, joonis 30).

Fotol ERM Fk 2421:108 (vt lisa 4, foto 12) on abielunaine küll tanuga, kuid ilma põlleta. Siit võib järeldada 20. sajandi alguses veidi vabamat suhtumist rahvarõivaste kandmisega kaasnevasse reeglistikku.

1.5. Kampsun, jakk, liistik

Naiste **kampsun** oli särgi peal kantav villasest riidest umbes vööni ulatuv varrukatega pealistrõivas, mida iseloomustas avar rinnaesine ja hõlmade haakidega kinnitamine (Viires 2007: 63). Kampsunite kohta otsest informatsiooni Vändra kihelkonnast säilinud ei ole. Toetuda on võimalik varasematele uurimistöödele, kuid neis esineb vasturääkivusi nii värvi- kui lõikekasutuse osas. Pärnumaa varasemad kampsunid sarnanesid pikk-kuubedega nii värvilt, lõikelt kui kaunistusvõtetelt, kuid olid lühemad ehk ulatusid umbes vööni. 19. sajandi keskel tulid Põhja-Pärnumaal kasutusse allääres volditud riideribaga ehk *seesidega* kampsunid, mis olid kas kodukootud potisinisest villasest kangast või mustast (ka tumesinisest) vabrikukalevist. (Kaarma, Voolmaa 1981: 281).

Mõnede fotode (ERM Fk 447:80, ERM Fk 447:81, ERM Fk 447:83) põhjal on võimalik väita, et Vändras on kantud potisiniseid seesidega kampsuneid (vt lisa 4, fotod 9–11). Ka seeside rühmitamise osas lähevad erinevate uurijate andmed lahku: on väiteid, et Pärnumaa kampsunid olnud *pidevseesilised* (Kaarma, Voolmaa 1981: 281; Lööke 1957: 122) ja seisukohti, et *rühmseesilised* (Manninen 2009: 242) (vt joonis 14). Varasemad seesidega kampsunid olid avarama rinnaõikega, hilisematel muutus kaelaava väiksemaks ja moodi tulid õlgadele puhvi kroogitud varrukad (Kaarma, Voolmaa 1981: 281).

Joonis 14: Naiste kampsuni üldvaade a) *pidevseeline*, b) *rühmseesiline*

Esemeliste eeskujudena on võimalik järgida ühe Tori (PÄMU 23835/E1164) ja kolme Vändra kihelkonna lõunanaabri Suure-Jaani naiste kampsunit (ERM 15417, VM 3145/E237 ja VM 51/E356). Kõik neli kampsunit on rühmseesilised. Erinev on voltide asetamise viis: Tori kampsunil on need üksteise peal (vt lisa 11, joonis 32), Suure-Jaani kampsunil nihkega (vt joonis 14, b või lisa 11, joonis 31). Kampsunitele on sarnaselt piirkonna pikk-kuue lõikele iseloomulik küljeõmbluste puudumine, kaarõmblused seljal ja õlaõmbluse asukoht õlajoonest tagapool (vt joonised 14, 15 või lisa 11, 12, joonised 31, 32, 33). Tori kampsuni dateering on teadmata ning vaatluse teel seda määratleda ei ole võimalik. Ülespuhvitud varrukate tõttu tundub kõnealune kampsun rohkem uuemamoeliseks, kuid avar rinnaesine viitab vanemamoelisele lõikele (vt lisa 11, joonis 32). Fotodel ERM Fk 447:80, ERM Fk 447:81, ERM Fk 447:83 (vt lisa 4, fotod 9–11) on kampsuni rinnaesine kaeluseni kinni ja varruka otstes olevad värvlid viitavad 20. sajandi alguseks toimunud lõikelistele uuendustele. Materjalina on kasutatud Suure-Jaani kampsunitel kodukootud potisinist villast riidet ja Tori kampsuni puhul ostukangast. Eest on kõik neli kampsunit kinnitatud haakidega.

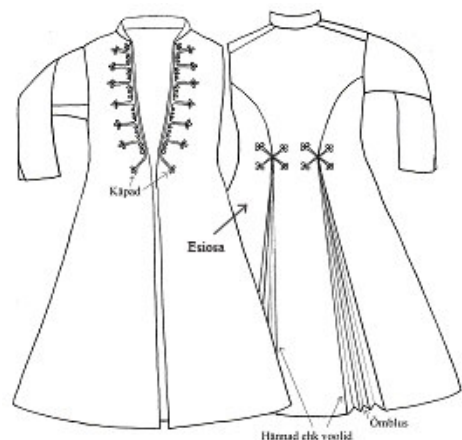
Jakk on linnamoele ülemineku rõivas. Võrreldes kampsuniga olid jakid väikese püstkraega ja eest kurguni nõöpidena kinnitatud pealiskõõrad (Kaarma, Voolmaa 1981: 36). Materjalina kasutati nii kodukootud kui ostumaterjale (Manninen 2009: 254). Vändrast on teada, et naised on kandnud villasest riidest jakke (Voolmaa 1958: 265), kuid 20. sajandi algul tehtud kolmel fotol (ERM Fk 2421:108, ERM Fk 2421:110, ERM Fk 244:6, vt lisa 4, fotod 12-14) on näha ka kirjust puuvillasest materjalist pealiskõõravaste kandmist. Eelpool kirjeldatu põhjal võib fotodel kantavate rõivaesemete kohta öelda, et need on jakid. Kui kampsuneid kanti särki peal, siis võib oletada, et seda tehti ka jakkide puhul. Võib oletada, et puuvillase jaki puhul kanti selle all varrukateta särki.

Liistik tuli Põhja-Pärnumaal kasutusele 19. sajandi keskel. Lõikelt sarnanes see kampsuni pihaosale ning oli samuti seesidega, kuid ilma varrukateta. Värvikasutus võis olla erksam, lausa punasekirju. (Kaarma, Voolmaa 1981: 281) Liistiku kandmisest Vändra kihelkonnas puuduvad otsesed teated. Kuigi liistikut peetakse enam Läänemaa põhjaosale omaseks, ei ole välistatud, et antud rõivaeset on ka Vändras kantud. Liistikut on peetud enam neidude rõivaosaks (Lõoke 1957: 122).

1.6. Ülerõivad: pikk-kuub, rüü, kasukas

Põhiline ja ka kõige pidulikum ülerõivas oli **pikk-kuub**, mis õmmeldi toimses koes kootud ja sageli vanutatud täisvillasest riidest (Piiri 2007: 3, 4). Esemelisi näiteid Vändra kihelkonnast säilinud ei ole, kuid Lelle vallast pärit Mihkel Klein mäletab oma lapsepõlvest, et 1850-60-ndatel on olnud suuremaks ülerõivaks uhutud villasest riidest “vooliskuued”. (-) olnud kummalgi puusakondi juures 2 – 3 “vooli”. Harjumaal oli voolidel seljal väga kitsas vahe, Lelle vallas tuli teine vool peaaegu teise puusakondi otsa. (Voolmaa 1958: 265, 266) Pärnumaal on öeldud seljale jäävate kokkupressitud voldikimpude ehk voolide kohta *hännad* (vt joonis 15).

Pärnumaa põhjapoolse piirkonna pikk-kuued on olnud 19. sajandi I poolel lambapruunid või mustad (Kaarma, Voolmaa 1981: 284). Ka Vändrast on teada, et kuubede värv oli *lambaseljast: üks mustem, teine hallim. Sinist ka tehti, potisinist. Kui need riided märjaks said, haisesid hirmsasti. Kirik oli vahest haisu täis.* (Voolmaa 1958: 266). Potisiniste kuubede kandmisest on kogu Läänemaalt teateid vaid Vändrast, kus Põhja-Eestis tulnud mood tundub olevat omaks võetud. Muuseumifondides olevad kaks Vändra kihelkonna põhjapoolse naabri Juuru üldvaade potisinist kuube (ERM 15652, ERM A509:2172) on samuti händadega, kuid nagu eespool välja öeldud, asuvad voldikimbud võrreldes Pärnumaa kuubedega poole lähemal (Toris ja Pärnu-Jaagupis 12–14 cm, Juurus 6–7,5 cm).

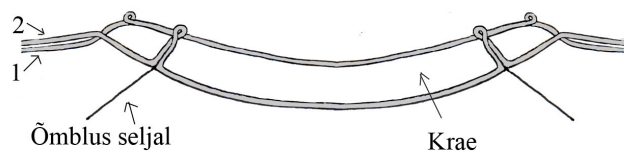

Joonis 15: Händadega pikk-kuue

Esemeliste eeskujudena on võimalik juhinduda naaberkielkondade 19. sajandi keskelt pärit Tori (PÄMU 11686/E276, ERM 7329, ERM A509:2189) ja Pärnu-Jaagupi (A119:21) naiste pikk-kuubedest. 20. sajandi algusest pärit fotodelt on näha, et pikk-kuub ulatus oma pikkuselt poole sääreni nii, et seelik alt näha jäi (vt lisa 12, fotod 38, 39). Lõikelt koosnevad händadega kuued kolmest kehaosatükist ja varrukatest. Joonisel 15, lk 30 on näha kehaosa esitüki laienemist selja taha ehk küljeõmblused asuvad seljal, alaosas jäävad need voldikimbu sisse peitu. Samuti on õlaõmblus õlajoonelt vaadates nihkunud 4–5 cm võrra selja poolele. Krae on välja lõigatud koos seljaosatükiga.

Pärnumaalt on teada kuubede kaunistamine punasest kaarusnööri *keerutuste* ehk *käppadega*. Ka Vändra kihelkonnas kaunistati kuubesid nööridega: *Venelased tõid nöörisid, aga naised ise tegid ka. Nöör oli ümmargune. Nöör pandi hõlmadeni – sabani ei pandud, aga rinna eest ja allapoole vööd olid hõlmad nöörisid täis. Igas vallas oli oma mood.* (Voolmaa 1958: 266, 267) Kuid Vändra piirkonna naiste kuubede nöörikaunistuste täpset paigutusviisi ei ole ühegi allika põhjal olnud võimalik tõestada, mistõttu võimalikke eeskujusid peab otsima lähinaabritelt Toris ja Pärnu-Jaagupis.

Võrrelnud Tori ja Pärnu-Jaagupi naiste pikk-kuubesid, võib näha nöörikaunistuste asetuses teatud eripärasid – Tori kuubedel läheb nöör ees hõlma ääres allääreni, kuid Pärnu-Jaagupi piirkonnas piirdutakse vööni ulatuva kaunistusliku osaga. Samuti on eripära kraeosas kasutatud paela liikumises, kus Tori kuubedel on paelad mööda välisserva ja kraejoont sirgelt, kuid Pärnu-Jaagupi pikk-kuuel on krae tippudesse tehtud paelaga väikesed keerud ning õlaõmbluste kohal on allservast liigutud krae ülemise servani ja tagasi (vt joonis 16).

Joonis 16: Pärnu-Jaagupi pikk-kuuel A119:21 kaaruspaela asetus

Soovitav on kasutada Tori lahendust, sest Vändrast säilinud meeste kuubede (ERM A509:2184, ERM A509:2192) kaaruspaela asetus on enam Tori moodi ehk esihõlma ääres kogu kuue pikkuses ning kraele on õmmeldud pael sirgelt, mitte nagu joonisel 16 näha olevate keerudega. Kuue hõlmad olid eest kinnitatud haakidega. Juurust pärit potisiinistel kuubedel puuduvad

nöörikaunistused, mida asendavad ees hõlmade mõlemal küljel vöökohast kuni 13 cm ulatuses ülespoole haakide read.

Vändrast on teateid ka **rüü** kandmisest: *Mõnevõrra mäletati, et naisedki on kandnud suveti valgest linasest või takusest riidest ülerõivast – rüüd. Pidulikel puhkudel pandi selga peenest valgest linasest riidest rüü, tööle mindi takuse rüüga.* (Voolmaa 1958: 267) Näidisenä võib eeskujuks võtta Pärnu-Jaagupi naiste rüü ERM A509:5039, mille legendis on märgitud Vändra naistel samasuguse rüü kandmist: *Linaseid rüüsid tarvitasiva Jaagopi ja Vändra khk naised surnu aial päälisriidena ja talvel villase musta vooliskuue all. Enamasti kirikus käise. Lõikelt sarnaneb rüü pikk-kuuele ning on kaunistamata* (vt lisa 12, foto 41).

Külmema ilmaga kanti **kasukat**: *Kasukas olnud lambanahkadest, valge, lõikelt alt pisut laienev. Väike lambanahast krae oli kasukal peal. Pikkus oli kasukal alla poole põlve.* (Voolmaa 1958: 286) Teadaolevalt sarnanes ka kasukas kindla paikkonna pikk-kuuele ning lisaks lõikele kanti kasukale üle ka pikk-kuue kaunistused (Piiri 2007: 3). Pärnu-Jaagupi kihelkonnast ERM-i fondides oleva kasuka (ERM A596:18) põhjal võib nõustuda nii lõikelise sarnasuse kui ka peamiste ilustustuste asetsemisega samades kohtades, kuid nõõride asemel on kasutatud värvilisi nahkrihmasid ehk *liignahkasid*. Lisadetailina on põhimaterjalist lähtuvalt kasutatud äärtes karusnahkseid ääreribasid (vt lisa 12, foto 42).

Omavahel on kõik eelmainitud ülerõivaid ülestikku ehk kihiliselt kantud. Kasukale tõmmati peale pikk-kuub, et kaitsta nahku märjaks saamise eest. Mõnikord on kantud kuue all rüüd. Sageli aeti kasuka ja kuue vahele rüü, et kuub valget kasukat ära ei määriks. Vanema põlve jutu järgi pidi pikk-kuub tingimata seljas olema kirikusse minnes, olgu talv või suvi. Ka külla minnes. (Manninen 2009: 147, 148)

1.7. Õlakatted

Esemelisi näiteid ja ka kirjalikke teatmematerjale Vändra kihelkonnas kasutatud õlakatete kohta ei ole. Seega tuleb juhinduda Pärnumaale omasest ainesest. **Õlarätikud** olid ruudukujulised ning neid kanti kolmnurkseks kokkumurtuna kas otse särgi või liistiku peal ning kampsuni või pikk-kuue all. Lihtsalt õlgadel rätiku kandmist on peetud enam neidude rõivaosaks (Lõoke 1957: 122). Rätikut fikseeriti lahtiselt kandes erinevalt – teravad nurgad pisteti ees vöö vahele või kinnitati

eest sõlega. Kampsuni või pikk-kuue all kanti rätikut nii, et selle servad katsid rinna. Mitut rätti üksteise peal kandes jäeti alumise rätiku serv näha (Kaarma, Voolmaa 1981: 281).

Rätikud olid kas omakootud või ostetud. Rätiku materjaliks on olnud kas linane, puuvillane, poolvillane või harvemini siid. Need võisid olla värvilt nii valged kui mustrilised, eriti väärtuslikuks peeti punaselillelisi rätikuid. (Värv 2010: 468) Taoliste rätikute mõõtude kohta andmed puuduvad. Kuid erinevate mõõtudega rätikute kandmiskatsetulemusena võib soovitada ühe külje pikkuseks ~90 cm.

Suuremamõõtmelistest õlakatetest on Pärnumaal kantud villast **suurrätti** (Vändras *suurrätik*). Halva ilmaga on kantud üle pea ka valget linast **palakat** (Lõoke 1957: 124). Mõlemad olid ruudukujulised, kuid erinevate kandmisviisidega - suurrätti kanti sarnaselt õlarätikule keskelt diagonaalis kokkumurtult, palakas võeti ümber ruudu ühte külge pidi. Palakas õmmeldi kokku kahest riidelaiaist ning ühendusõmblus jäi eset kandes keset selga. (Voolmaa 1990: 10) Ajaperspektiivist vaadatuna on palakas vanem ülevise kui suurrätik. Vabrikurätikutest alguse saanud suurrätikute mood võeti massiliselt omaks 19. sajandi keskpaigaks. Et ka Vändras on kantud suurrätikuid, annab tunnistust järgmine teade: *1890. a. paiku maksnud villane suurrätik 3 rbl., puuvillane 1 rbl. (Ibid: 14)*. Siit järeldub osturätikute materjalina ka puuvillase materjali kasutamine.

Suurrätikuid iseloomustab ruutmuster. Nii koetehnikas kui mustrites võib täheldada arenguid, mis muutusid ajaga keerulisemaks. Vanemad rätikud on olnud kootud tasapindses toimses koes ning muster ühevärvilise keskosaga ning värvilt eristuvate ääretüüpudega, mis nurkades ristudes moodustasid ruudud. Hilisematel rätikutel võib olla koekiri keerulisem ning muster muutus kogu rätiku osas üleni ruuduliseks. Värvilt on suurrätikud üldiselt olnud tagasihoidlikud – halli-musta-valge ja beeži-pruuni kombinatsioonid, millele võib olla lisatud mõni erksam värv. (*Ibid: 13, 14*)

Üldise kirjelduse põhjal võib mustrieeskujudena kasutada Eesti Vabaõhumuuseumis olevat Vändrast kogutud tekikatket EVM E 181:73 (vt lisa 13, foto 43) ja ühte erakogu rätikut (vt lisa 13, foto 44). On teada, et ruurrätikute ühe serva pikkus on varieerunud 110–200 cm vahel ning kindlasti on suurrätikud olnud neljast küljest narmasäärtega. Suuremad ja paksemad rätid olid sobilikud talvel kandmiseks, väiksemad ja õhemad suverõivastuse lisandiks. Suurrätikuid on pandud ümber juba väikestele tütarlastele. Ilusa ilmaga kanti neid lappes käel. (Voolmaa 1990: 15, 16)

1.8. Juukse mood ja peakatted

1.8.1. Juukse mood

Sarnaselt muu Eestiga, on Vändra kihelkonna juukse moodes 19. sajandi jooksul toimunud muutused: *Varem on naised ja neid kandnud juukseid lahtiselt õlgadel. S. Tali kõneles, et tema vanaema (sünd 1838) pole oma juukseid kunagi patsi palmitsenud ega üles kamminud. Harjanud seaharjastest harjaga juuksed otse lahku* (Voolmaa 1958: 249). Juukselahk pidi olema joonsirge ja asuma pealae keskel (vt lisa 4, foto 14). Lahu sirgust vaadatud peegli puudumisel veepange peegeldusest. (Manninen 2009: 27). *Juuksed rippusid lahtiselt selja taga, müts takistas juukseid silma langemast. Juuksed olnud tal lahtiselt nii tööl kui ka pidul. Samuti kandsid nii juukseid ka tüdrukud.* (Voolmaa 1958: 249) Üldiselt on lahtiseid juukseid kantud rohkem pühapäeva rõivastega, tööjuures jäid need segama ning seetõttu kinnitati neid erineval moel sidudes (Manninen 2009: 27). *19. saj. viimasel veerandil oli aga üldine see mood, et juuksed palmitseti kuklasse nuia. Noored plikad kandsid rippuvaid patse* (Voolmaa 1958: 250)

1.8.2. Neidude peakate: pärg

Pärg oli neidude peaehe, mida kanti lahtiste juustega vaid ehtimise pärast pea nupu otsas. (Manninen 2009: 38, 41, 42) Vändra kihelkonnas 1854 aastal sündinud Mihkel Klein mäletas veel tüdrukute traditsioonilist peaehet – pärga, ehkki päris pärjakandmise aeg on olnud enne tema sündi. *Pärg koosnes üsna laiast papist võrust, mis oli kaetud riidega. Oli kallim riie nagu rätikutelgi, enamasti siidiriie* (Voolmaa 1958: 250).

Eesti Rahva Muuseumi fondides on Pärnumaalt ainsana Vändra kihelkonnast kolm 8–8,5 cm kõrgust neidude peapärja - ERM A291:512, ERM A291:513, ERM A291:514 (vt lisa 14). Kõik kolm on *kõrvadega*, mis tähendab pealisriidest külgedele moodustunud umbes 2,5–3 cm sügavuseid ettepoole suunduvad lahtiseid volte (Kaarma, Voolmaa 1981: 281). Kuklaosa ja otsaesine on õmmeldud kõigil pärgadel eraldi. Ühel pärjal (ERM A291:513, vt lisa 14, fotod 47, 48) on kuklaosa ja otsaesine õmmeldud samast siidiriidest, teisel (ERM A291:512, vt lisa 14, fotod 45, 46) erinevatest siidikangatükkidest. Mõlemal pärjal on esiosas kasutatud kaunistavaid paelu. Kolmas pärg (ERM A291:514, vt lisa 14, fotod 49, 50) eristub lisaks otsaesise ja kuklaosa eristamisele ka materjalivalikult – pärjal on kasutatud lisaks siidikangale muustrilist sametise

struktuuriga paberit ja villast lõnga. Kõik kolm on vooderdatud puuvillase kangaga. Konkreetseid pärjad olevat 1870. a. mälestuste järgi näidisteks tehtud (Voolmaa 1986: 11).

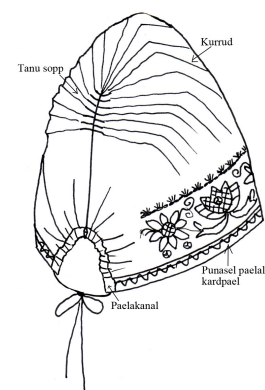
Mihkel Kleini mälestuste põhjal olid Vändra piirkonna pärgadel taga pikad siidilindid (Voolmaa 1958: 250). Kõrvadega pärgadel ei kantud taga kuklaosas siidilinte (Kaarma, Voolmaa 1981: 217). Seega võis esineda Vändra kihelkonnas ka muu pärjatüübi kandmist. Lahtiselt kantavate juuste moe muutudes kadus pärgade kandmise traditsioon (Manninen 2009: 41). Kui neidudel oli soovi korral vabadus käia katmata peaga, siis abielunaised pidid kogu aeg hoolitsema pea katmise eest (*Ibid*: 38).

1.8.3. Abielunaiste peakatted: tanu ja pappalusel müts

Vändra kihelkonnas on 19. sajandi alguses naised kandnud valgeid kodukootud linasest riidest **tanusid**, mis on kaunistatud Põhja-Eestile iseloomuliku lilltikandiga. Helmi Kurrik täheldab Pärnumaal kantud tikitud tanudest just Vändra tanude puhul eriti tugevat Põhja-Eesti mõju (1938: 125). Taoliste tanude kohta on öeldud ka *lilltanud* (Manninen 2009: 70). Eeskujudena on olemas Eesti Rahva Muuseumi fondides kolm tanu:

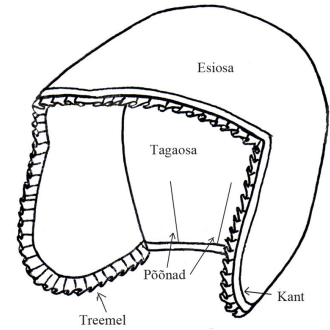
- aastast ~1792 tanu ERM 8500 (vt lisa 15, foto 51)
- aastast ~1812 tanu ERM 8439 (vt lisa 15, foto 52)
- 1910- ndal aastal kogutud tanu ERM 409 (vt lisa 15, foto 53)

Tanude laius on 47–50,5 cm, pikkus ehk kõrgus ~24 cm. Tagaosas on ~9 cm pikkune õmblus ning 3 cm kurrutatud osa ehk tanu *sopp* (vt joonis 17). Kõigil tanudel on ees ääres 1,5 cm laiune punane villane pael, millele omakorda on kinnitatud niblatud kardpael. Allservas olevast tunnelist on ühel tanul (ERM 8439) läbi aetud siidipael, millega kuklaosas sidudes fikseeriti tanu pähe. Lintide kandmisest Vändra piirkonnast teateid ei ole. Kuid kuna Põhja-Eestis kantud lilltanudel on lindid kuklaosas olnud, võib oletada, et pidulikematel juhtudel on neid ka Vändras kasutatud. Võimalik on juhinduda Vändra mütsi juures kasutatud lintide laiustest ja kinnitusviisidest ning voltimisvariantidest võib sobida lindi lipsukujuliseks lappimise viis (vt joonis 19, f, lk 39).

Joonis 17: Lilltanu detailid tagantvaates

Vändra kihelkonna üks traditsiooniline abielunaiste peakattetüüp on olnud kogu Eesti kontekstis vaadatuna tugeva isikupäraga **müts**. Naiste pappalusel peakatete uurija F. Leinbock on Vändra puhul jõudnud oma pott- ja kabimütside käsitluses eraldi Vändra mütsitüübi määratlemiseni: *Vändra müts - see on väike, laia otsaesisega, milles 2 lamedakaarelist sisselõiget ja sügava kukla-auguga. Ülemine serv on kord terav nagu kabimütsidel, kord täisnurkne, loodis lagipealsega. Taga kuklas olevad põõnad (sissevõtuvoldid) võivad olla kabimütsidele sarnaselt pealt laienevad või ühelaiused nagu pottmütsidel.* (1925: 97)

Joonis 18: Vändra mütsi osade joonis

Vändra kihelkonnast on Eesti Rahva Muuseumi fondi kogutud 59 mütsi (vt lisa 16, tabel 2) ja üks müts on Pärnu muuseumi kogudes (vt lisa 16, foto 56). Lõikeliselt võib näha esiosas eesääre keskel ja kahel pool sisselõiget kas teravamad või kumeramad joont. Eest väikese teravikuga variandi puhul on kahel pool sisselõiked kumeramad, eest kumera joone puhul teravamad (vt fotod 4, 5). Pealiskangas on valdavalt õmmeldud eest teravikuga lõike puhul kaheosalisena, eest kumera lõike puhul kolmeosalisena (eest õmblusega). Lõike järgi võib täheldada kihelkonnasisest piirkondlikku eripära – teravikuga müts on enam lõunaosale omane, teine põhjaosale. Tõsiasi võimaldab oletada Pärnu muuseumis oleva mütsi pärinemist kihelkonna põhjaosas asuvast Kärü või Lelle vallast.

Foto 4: Vändra naiste müts ERM 8490, pealiskangas töödeldud puuvillane materjal. Lõikelt eest teravikuga ja kahel pool kumera sisselõikega. Kaheosaline pealiskanga lõige. Uue-Vändra vald, khk lõunaosale iseloomulik

Foto 5: Vändra naiste müts ERM 8393, pealikangas villane. Lõikelt eest kumer ja kahel pool terava sisselõikega. Kolmeosaline pealiskanga lõige. Kärü vald, khk põhjaosale iseloomulik

Materjalidest on kasutatud põhja tegemiseks erineva tugevusega pappi, voodriks kas puuvillast kangast või linast kodukootud riiet. Pealisriidena on enam tarvitatud siidi- või puuvillast kangast, harvemini peenemat villast või sametit. Vändra kihelkonnas on varaseim puuvillase materjali kasutamise tõestus 1850. aastal tehtud mütsil ERM 8490 (vt foto 4).

Pealiskangad on olnud nii ühevärvilised kui mustrilised. Värvidest domineerivad punase-, sinise- ja heledapõhjalised (kreemikad, helebeežid) kangad. Esineb ka pruuni ja lillat, vähem musti ja rohelist variante. (vt lisa 16, tabel 2) Mütsi ääristava kandi laius on olnud 0,8 cm ning õmmeldud pealisriidest erinevast kangast kas samas (vt lisa 16, foto 54) või eristavas värvitoonis, mille puhul esineb järgnevaid värvikombinatsioone:

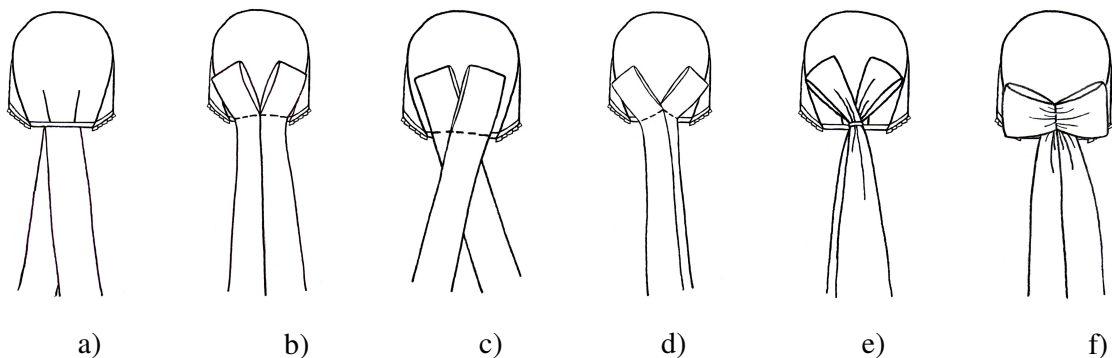
- punasepõhjalisele mütsile õmmeldi kas sinine, lilla või hele beežikas kant (vt lisa 16, foto 55)
- sinisepõhjalisele mütsile õmmeldi kas punane (vt foto 5, lk 37), roheline, pruun või hele beežikas kant
- heledapõhjalisele mütsile õmmeldi sinine kant
- lillapõhjalisele mütsile õmmeldi kas punane, sinine või hele beežikas kant
- pruunipõhjalisele mütsile õmmeldi kas punane, roheline (vt lisa 16, foto 56), sinine (vt foto 4, lk 36) või hele beežikas kant
- mustale mütsile õmmeldi kas sinine või roheline kant
- rohelisepõhjalisele mütsile õmmeldi lilla kant

1958. aastaal kogutud mütsidest on kolmel pealmisele poolele välisäärde õmmeldud kas ilupaelad (ERM A563:1775, A563:1577) või lai pits (ERM A563:1206) – vt lisa 16, fotod 58–60. Selline mütsi dekoreerimine on 60 mütsi kontekstis pigem erandlik ning võib käsitleda 20. sajandi alguse uuemamoelise kaunistusviisina. Eelpool mainitud “Nõukogude Naises” on neist kolmest ühte mütsi esitletud komplektis, kuhu kuulub 19. sajandi keskpaigast pärit seelik (vt lisa 1, joonis 1 ja lisa 16, foto 57). Võimalik, et on taotletud värvivalikust tulenevat kunstiliselt kaunist tervikut. Ka H. Kurrik soovib arvestada mütsi kanga valimisel seeliku värvidega.

Vändras on treemel (*reemel*) olnud valgest riidest volditud riba ning see kinnitati mütsi siseküljele esiääre külge (vt joonis 18, lk 37). Mütsidelt on näha selle ulatus 0,3–0,5 cm üle väliserva. Treemlit on ära harutatud ja eraldi pestud (Voolmaa 1958: 251). Vändra mütside seas leidub ka üks pottmütsi tunnustega (polstriga, ümara kujuga ning pitstreemliga, Leinbock 1925:

90, 91) variant ERM 8392 (vt lisa 16, foto 60). Nimetatud mütsi ei ole Vändra naise kostüümiga sobilik kanda.

Vändrast pärinevate mütside taga kuklas kantud lindid (11) on valdavalt katkenud, mistõttu on nende pikkust keeruline määrata. Kuid on teada, et need võisid ulatuda lausa peaaegu põlvini (Voolmaa 1958: 252). F. Leinbocki uurimuse põhjal on need enamasti olnud 1,5–2 m pikkused (1925: 91). Vändras kasutatud lintide laius varieerub 4–13 cm vahel. Paelte värvi on valitud nii mütsi pealisriidega sarnases kui kontrastses värvilahenduses. Lindid volditi - *pandi lappesse* ja kinnitati kas nõõpnõeltega või õmmeldi mütsi kuklaosa külge (Voolmaa 1958: 252) Lintide voltimisel ja kinnitamisel on Vändras kasutatud kuut erinevat viisi (vt joonis 19). Vanadelt fotodelt on näha, et linte võidi sättida uhkuse pärast ka tagant üle õlgade ette, et neid eestvaates näha oleks (vt lisa 4, fotod 10, 13).

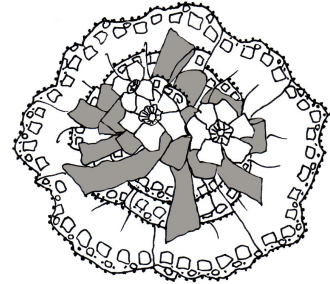
Joonis 19: Vändra mütsi lintide kinnituse tüübid

Kihelkonnasiseselt esines lisaks lõikele ka kandmisviisis erinevusi. Lelles ja Kärus olid mütsid võrreldes Vändra ümbruses kantavatega kõrgemad ja neid kanti taga kukla poole hoides. Kihelkonna lõunapoolses osas kandsid naised mütse päris kukla taga ... *nii et imestama pidi, kuidas müts ülepea peas seisis ja mitte maha ei kukkunud*. (Lemberg 1913: 92) (vt lisa 4, fotod 9, 13)

Vändras kihelkonna on ka lapsega tüdrukud kandnud mütsi nagu abielunaisedki. Vallasemade müts ei erinenud abielunaiste omadest (Voolmaa 1958: 253). Mujalt Eestist on teada, et lapsega tüdrukute mütsidelt puudus treemel ja need olid ilma lintideta (Leinbock 1925: 98). Naised kandsid mütse rohkem pidulikel puhkudel, s.o kirikusse ja *jootudele* (perekondlike sündmuste

pidudele) minnes. Kodus panid naised mütsi siis pähe, kui külalised tulid. Igapäevaselt oldi rohkem rätikuga. (Voolmaa 1958: 254)

Ajateljel vaadatuna võeti kõrgema seisuse moest tulnud pappalusel mütsid Vändra kihelkonnas 19. sajandi keskpaigaks nii omaks, et tõrjusid linasest riidest lilltanud täiesti välja (Kaarma, Voolmaa 1981: 282) 19. sajandi viimasel veerandil hakkas mütsi asemel tulema kasutusele uus naiste peakate – **oub** (vt joonis 20). Need olid väikesed linase kangaga kaetud traatvõrude tehtud saksatanud, mida kaunistati siidi, pitside ja paelakestega. (Voolmaa 1958: 254) Vändrast on kogutud ERM-i fondidesse 20. sajandi algusest kaks oubi (ERM A563:818, ERM A563:819), mille keskel on kasutatud kunstlilli. Ka kujult

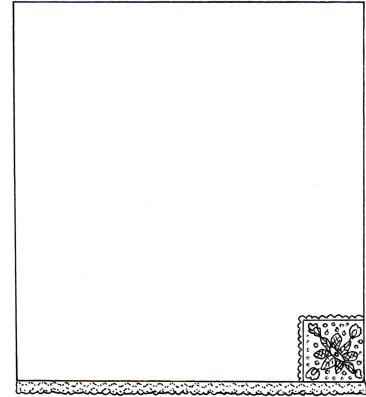
Joonis 20: Üldistav pitsi, paelte kunstlilledega kaunistatud oubi pealtvaate joonis

on mõlemad lipsukujulised, üks neist kahe-, teine kolmeharuline. Materjalina on kasutatud siidi- ja jõhvitaolist paela. (vt lisa 17, foto 61) Lisaks säilinud esemetele, on näha oubi kandmist samaaegselt Vändra mütsiga fotol ERM Fk 244:6 (vt lisa 4, foto 14). Linnamoelise üldrõivastuse kõrval tundub, et oubi sobib rahvarõivakontekstis abielunaise peakattena kanda, kui ollakse riietatud jakki koos rahvarõivaseeliku ja põllega.

1.8.4. Neidude ja abielunaiste ühised peakatted: pearätikud ja talvemütsid

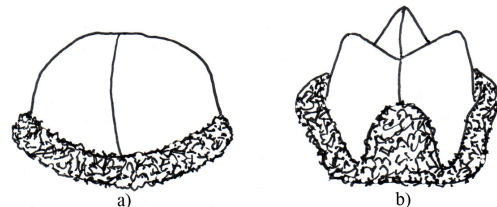
Pearätik oli nii naiste kui neiude peakate. *Rätik seoti otsmikul pisut torusse nii, et juukseid õige vähe paistis, vajutati kõrva juurde volt ning sõlmiti lõua alla kahekordsesse sõlme. Pühapäevased rätikud olid sitsist või peeneruudulisest villasest riidest. Kui peigmehel vähegi jõukust oli, siis kinkis ta pruudile pulmadeks siidirätiku. Mütsi on aga pruut pidanud ise tegema või muretsema.* (Voolmaa 1958: 251)

Vändrast on olemas esemelise näitena üks 1912. aastal kogutud linane rätik ERM 8537, mille kohta on öeldud *ümberpearätt*. Oma lõikelt on see ristkülikukujuline (92x86 cm), ühes ääres 2 cm laiune pits ja nurgas 15x15 cm valge lõngaga tikitud lilltikand (vt lisa 17, foto 62). Tänu kujule ja kaunistuste asetusele jääb arusaamatuks, kuidas rätikut on kantud. Kolmnurkseks kokkumurtult kandmisviisi jaoks ei ole rätiku küljed ühepikkused ja pits jääb sellisel juhul vaid ühele küljele. Joonise 21 järgi vaadatuna ülemisest servast ehk ühest küljest ümber pea seotult viisi puhul oleks loogiline tikandi olemasolu mõlemas alumises nurgas. Olukorda hinnates võib oletada, et rätiku tegemine on jäänud pooleli.

Joonis 21: Ümberpearätiku ERM 8537 üldvaade

Talvisel ajal kandsid neid kas rätikut või **talvemütsi** (Manninen 2009: 38). Abielunaised toimisid sarnaselt, kuid rätiku all pidi olema peas ka naiste müts. Kirikusse minnes pandi mütsile peale vahel ka kaks rätikut. Vändras on piibliloole tuginedes öeldud, et *naise pea olgu 3 katte all* (Leinbock 1925: 99). Naiste talvemütse Vändrast säilinud ei ole, kuid eeskujudeks võib võtta Pärnumaal kantud *punase mütsi* või *talikübara*, mis oli kõvendatud alusega kolme- või neljasopilise põhjaga (vt joonis 22) (Värv 2010: 470).

Joonis 22: Talvemütsid: a) punane müts, b) talikübar

1.9. Jalakatted, jalanõud ja säärepaelad

Erinevate jalanõudega ja eri aastaegadel on kantud olukorrale kohaseid säärekatteid. Igapäevastel töödel on kasutatud **jalanartse**: – *suvel takuseid, talvel villaseid*. Nartsudeks kasutati vana riidet: särgi või voodilina riidet, meeste villaste pükste sääri. Takust jalanartsuriidet on kohe kootud ka – umbes käteräti laiune kangas. Natuke pleegitati ka, enne kui jalanartsudeks lahti lõigati. Nartsude mähkimist alustati varvastest ning üksteisest üle ulatuvates kordades

mähiti jalg ja säär kuni põlvini. (Voolmaa 1958: 256) Ühe Vändrast kogutud viisupaari (ERM A563:1155) legendis on nartse kirjeldatud küll neljakandilistena, kuid, et jala põhja alla ei jääks suurt hunnikut, oli alumine pöördeots natuke kitsam ülemisest otsast.

Samas on olemas teave suvel paljajalu käies **sääriste** kandmise kohta, mis kooti suka moodi valgest linasest niidist kas ühevärvilised või triibulised. Lisaks varrastel kootuile on Vändras sääriseid tehtud ka linasest riidest. Talvel on jalanartse kantud vahel mitme paari villaste sukkade peal. Nii säärise kui jalanartsude kandmistraditsioon on olnud 20. sajandi I poolel veel elujõus. (Voolmaa 1958: 256, 257)

Sukad kuulusid eeskätt piduliku riietuse juurde. Need kooti villasest lõngast ning olid enamasti kas ühevärvilised või triibulised. Jalalabad kooti mustad või hallid ning säärtel põigiti triibud – kollased, valged või pruunid – selliseid triibulisi sukki kantud juba ühevärviliste seelikute juurde. (Voolmaa 1958: 255) Mustrilise sääreosaga sukki on iseloomustatud kui *õige kirjusid* ning lisaks hallile labaosale on teada ka valgete põiaosadega sukki (Tetsmann 1896: 42). Rohkem mäletatakse siiski kantud olevat ühevärvilisi valgeid, halle või musti sukki (Voolmaa 1958: 255). Eesti Rahva Muuseumis on Vändra kihelkonnast 19. sajandi algusest üks Pärnumaale iseloomulik säärekatkend (ERM 1821), mis koosneb vöötidesse jaotatud sääreosa pinnaornamendist ja selle all olevast “vöökirjast” (vt lisa 18, foto 63). Hilisemast perioodist – 19. sajandi lõpuaastatest on näidisenä üs lilla-valgete lihttriipudega sukapaar (ERM A563:1576,ab) (vt lisa 18, foto 64)

Sukad ulatusid kas põlvini või veidi üle põlve ning kinnitati säärepaelttega (ERM A563:1576 legend). Naistel ei paistnud sukki ülal hoidvad säärepaelad välja, mistõttu need võisid igapäevaselt olla ükskõik missugused paelad või isegi nöörid (Manninen 2009: 309, 322). Võimalik on juhinduda kolmest Vändrast säilinud punutud paelapaarist:

- aastast ~1830 säärepaelad ERM 8458 (vt lisa 18, foto 65)
- aastast ~1870–1875 säärepaelad ERM 8529 ja ERM 8405 (vt lisa 18, fotod 66, 67)

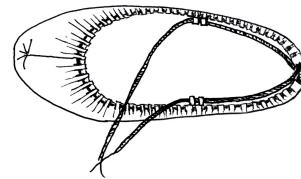
Paelte muster on kahe- või kolmevärviline täiskalasabakiri. Paelte laius varieerub 1,1–1,5 cm vahel, pikkus 60–90 cm vahel. Kõigil paetel on ühes otsas aas, millest paela teine ots läbi tõmmati ning fikseeriti.

Vändra kihelkonnas on jalanõude kandmine Pärnumaale iseloomulik ehk traditsioonilisteks jalanõudeks olid 19. sajandil **viisud** ja **pastlad**, mida kanti uuemamoeliste jalatsite kõrval veel ka

20. sajandi alguseski (vt lisa 4, fotod 9, 10, 12). Pastlad olid ühest nahatükist kerged kontsata jalanõud, viisud puukooreribadest punutud pastlataolised tööjalatsid (vt joonis 23, 24; lisa 18, foto 68). Vändras on viiske tehtud pajukoorest (ERM A563:1155, ERM A563:1156, ERM A563:1157) ning nendega käidi enamasti suvel. Viisud vajasid sageli enne jalgapanemist leotamist. Rohkem on neid peetud tööjalanõuks: *kõige rohkem kanti viiske viimasel ajalgi heinamaal – olid head, lasksid vee välja. Pasteldega läksid jalad hauduma. Kui viisud niisked püsisid, väga ära ei kuivanud, sai nendega vahest nädal otsa käia. Väga kuiva ilmaga läksid hapraks, ei pannud kahte päevagi vastu.* (Voolmaa 1958: 258, 259)

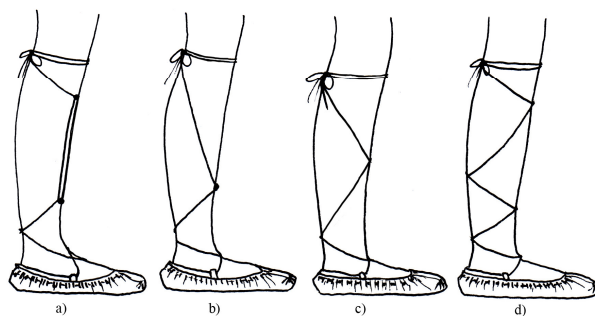
Talvel käidi *karvanahast* s.o parkimata loomanahast pastlad jalas. Suvel parkimata karvanahast pastlaid kanda ei sobinud, sest need kas mädanesid vees ära või kuivasid kuiva ilmaga kivistõvaks. Pargitud nahast pastlad olid pidulikud jalanõud, olid mugavamad (pehmed ega veninud märjaks saades välja) ning neid kannatas kanda nii suvel kui ka talvel. (Astel 1967: 194)

Pastla lõige ehk nina kuju on olnud mandri Eestis (sh Vändras) tõmp (Astel 1967: 199). Pastla äärde tehtud targetest (ka viiskude kõrvadest) tõmmati läbi linadest põimitud nõör. Paelte pikkus olenes selle ümber jala mähkimise viisist. Paelu on seotud pastadel ja viiskudel ühtemoodi, kuid paikkonniti erinevalt.

Joonis 23: Tõmpi ninaga pastel

Aino Voolmaa poolt Väandra kihelkonnast kogutud teatmematerjalides on näited kolme piirkonna pastapaelte sidumisviisidest. Eidapere kandis (vt joonis 24, a) on tehtud ees jalapeal rist, seejärel kanna taha rist, liigutud paeltega jälle ette, tehtud ühekordne sõlm, tõmmatud eest otse üles, tehtud jälle ühekordne sõlm ning mähitud paar korda ümber jalasääre põlve silma alla ja kinnitatud (1958: 260).

Joonis 24: Pastapaelte paikkonniti erinevad sidumisviisid a) Eidapere, b) Lelle, c) ja d) Kärü

Lelle vallas (vt joonis 24, b) oli pastlapaelte sidumise algus sarnane eelmisega, kuid peale ees sõlme tegemist ei viidud paelu otse üles, vaid poolviltu mööda jalaääre külgi liikudes taha põlve alla, kus mähiti paelad paar ringi ning sõlmiti. Kolmas sidumisviis on teada Kärü vallast (vt joonis 24, c ja d), kus paeltega kordamööda jala taha ja ette liikudes tekib vabalt paelu ristates eestvaates kas kaks või kolm risti. Lõpetamine on sarnane eelmiste sidumisviisidega. Kärus on jalapealsete ristumiste kohta öeldud *kõõlud*. Põlve alla pastla- või viisupaelte kinnitamise puhul tekib küsimus säärepaelte kasutamise otstarbekuse kohta sukkade üleval hoidmisel. Võimalik, et sellisel juhul säärepaelu ei kantud.

19. sajandi viimasel veerandil hakati Vändra kandis pastelde ja viiskude kõrval kandma kingi ning eest nõõritavaid poolsaapaid (Voolmaa 1958: 262–264). Poolsaapad ulatusid võrreldes kingadega pahklust kõrgemale ning kinnitamiseks olid neil nõõbid või metallrõngastega ääristatud augud, kust paelad kas ümber või läbi käisid (Piiri 2004: 11).

1.10. Ehted

Vändra rahvarõivaste juures on nii nagu Pärnumaal üldiselt kinnitatud naiste särgikaelused väikeste sõlgedega: sakiliseservaliste lamedate võru kujuliste **hõbepreesidega** (ka “rees”, “vrees”). Preesil oli “*tilgut*” küljes, mis torgati riidest läbi. (Voolmaa 1958: 268) ERM-i fondides oleva 16 preesi legendides on kahel juhul mainitud selle just särgikaeluse kinnitamise vahendina kasutamist (ERM 14638, ERM 14643). Kaalu Kirme uurimuses “Eesti sõled” on preeside levikuala kaardil näha Vändra kihelkonnas lisaks tavalistele preesidele ka **silmadega preeside** levik (1986: 161). Esemelistest näidetest on olemas neli väikest võrukujulist **vitssõlge** (vt lisa 19, foto 69), mille kohta on Vändra kandis öeldud samuti prees. Ilmar Manninen peab vitssõlgi oma lihtsuse ja väikese suuruse tõttu rohkem meeste sõlgedeks (2009: 339), kuid üle-eestiliselt on teada vitssõle kasutamist ka naiste poolt (Viires 2007: 290). Vitssõlgede läbimõõt on 1,7–2,3 cm, preesidel teadaolevate mõõtude põhjal 3,4–4,5 cm (vt lisa 19, tabel 3).

Sõletüüpidest on Vändras kantud veel koonussekujulist lillornamendiga kaunistatud **kuhiksõlge**, mida on kinnitatud pidulikel puhkudel rinnale (vt lisa 4, fotod 10, 13). Sõlge on iseloomustatud Vändras kui suurt ja õhukest ning justkui *ilma toruta lehtrikujulist* ehet. Tehtud olid need hõbedast (Voolmaa 1958: 268). Vändras Valli Rõõmusaare erakogus oleva kuhiksõle läbimõõt

on 10 cm ja kõrgus 3,5 cm (vt lisa 19, foto 71). Südamekujuliste sõlgede kandmise kohta Vändra piirkonnas tõestused puuduvad.

Igapäevaselt on Pärnumaal kantud kaelas **helmeid**, mis oli naistel kohustuslik ese väikesest tüdrukust kuni kõrge eani välja (Kaarma, Voolmaa 1981: 283). Üle-eestiliselt on teada helmekee kandmisest tihedalt ümber kaela, mille kohta öeldi *kurguhelmed* (Piiri 2011: 4). Vändra kihelkonna rahvarõivaid kajastavate fotode vaatlus ja käsikirjalised allikad ei tõesta kurguhelmeste kandmist uuritavas piirkonnas. Kuid nende kohta on andmeid lähikihelkondadest. Kaelakeedest on esemelisi allikaid kaks: üks klaasist ja üks hõbehelmestega kee, mõlemad koos kaelarahaga (ERM 14641, VM 10953:13 /E1801, vt lisa 19, fotod 73, 74).

Kaelarahade kandmine oli uhkuseasi. Pärnumaal on mitmerealise helmeste vahele lükitud kaelarahade komplekti kohta öeldud *paater*. (Värv 2010: 470, 471) Vändras on paatriks peetud kogu ehtekomplekti: preesid, sõled ja rahadega helmed. Lelle vallast pärit Mihkel Kleini (sünd. 1854) on kirjeldanud paatrit: *Hõbehelmed olid munad nagu kreegimarjad. Neid oli 10 või 5 paari paela sees, vana hõbedast, kodaratega Katariina raha oli keskel. Rubla ümber tehti vits. Rahal oli lepakas küljes, sellega rippus paela küljes. Suur sõlg oli keset rinda. Olenes helmekee pikkusest, kas raha rippus sõle peal või allpool sõlge*. Veel mäletas ta oma lapsepõlves naistel hõbedast **käevõrusid** ja **sõrmuseid**. (Voolmaa 1958: 269, 270) Vändra piirkonnast on teada 11 sõrmust, nende seas on nii lihtsaid vitsõrmuseid kui erikujulisi *harisõrmuseid* (vt lisa 19, foto 70). Käevõrusid esemeliste näidetena Vändrast säilinud ei ole. Ajalises perspektiivis on traditsioonilisi ehteid kantud veel 20. sajandi alguseski: Maretsaana eide rind oli suvel kirikus käies villasest või sitsiriidest jaki peal kantud ehetest säranud (vt lisa 4, foto 13) (Voolmaa 1958: 270).

1.11. Kotid ja kindad

Vajadusest kanda kaasas pooleliolevat käsitööd või kirikusse minnes lauluraamatut, on naised kandnud kas käes või käevangus kantavaid kotte (Astel 2006: 5). Vändrast otseseid näiteid ega selgitusi säilinud ei ole, seega tuleb juhinduda üldistest uurimistulemustest ja naaberkihelkondadest säilinud esemetest (vt lisa 20). Materjalidena on kasutatud nii ostumaterjale (näiteks sitsi, mida sageli kombineeriti kokku erinevatest kangatükkidest) kui kodukootud linaseid ja villaseid materjale. Tehnikatest võib olla lisaks õblemisele kasutatud ka

heegeldamist ja varrastel kudumist, kuid harvemini (Astel 2006: 5). Kottide mõõdud on olnud naaberkihelkondadest säilinud näidete (ERM A563:996, ERM A565:933, ERM 15737, PÄMU 812/25) põhjal järgmised: kõrgus 25–26 cm, laiused 20–29 cm. Kanda on neid võimalik kas kotisuu olevast tunnelist läbi tõmmatud paeltest moodustunud aasadest (ERM A563:996, ERM A565:933), eraldi koti külge õmmeldud paelast (ERM 15737) või sangadest (PÄMU 812/25)) hoides (vt lisa 20, joonis 41, fotod 75, 76).

Jahedama ilmaga on vajadus kinnaste järele loomulik. Vändra piirkonnast on säilinud vaid kuus paari labakindaid ja kaks kindakatket. Oletatavad dateeringud jäävad ühel juhul 19. sajandi keskele (ERM A509:2813, vt lisa 21, foto 77) ja ülejäänutel 20. sajandi algusesse. Kaks kindapaari on kootud nõukogude ajal. Neist ühe puhul on legendis teave oma vanaema kinnaste järgi kudumisest (ERM A563:1230, vt lisa 21, foto 83). Samasugust mustrite põlvest põlve edasikandumist võib oletada ka erakogust leitud kindapaari juures (Ethel Nummertti erakogu, vt lisa 21, foto 84).

Kõige tüüpilisemad eesti kirikindad olid lambapruuni ja potisinise mustriga (Manninen 2009: 409). Kui vaadata kinnaste labaosi, on Vändrast olemas näited mõlemast värvigammast – lambapruune kolm varianti (ERM 14723, ERM 14724, ERM A509:2655) ja potisiniseid kaks (ERM A426:4209ab, ERM A509:2860) (vt lisa 21). Randmeosa on kõigil kinnastel kootud soonikkoes ning selle pikkus on 2,5–8,5 cm. Neljal kindal on randmeosa ühevärviline valge, kahel juhul pikitriibulised (vt foto 6, a) ja kolmel kindapaaril on kasutatud randmeosas põikitriipe. Üheksast kindapaarist neljal algab muster kohe peale randmeosa. Teistel juhtudel esineb lihtsat erksavärvilise üherealise triibu kasutamist (ERM A426:4209), vitsa kasutamist (ERM 14724, vt foto 6, a) ja põhimustrist erineva koe kirja kasutamist (ERM A563:1230, ERM A509:2860, vt foto 6, b ja c)

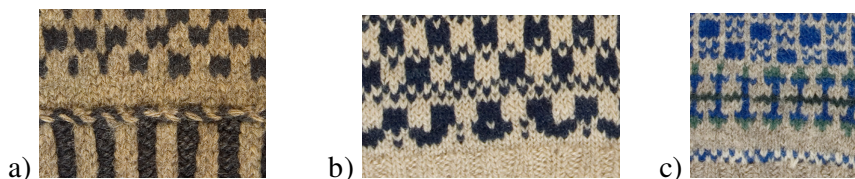

Foto 6: Fragmendid kinnastest a) ERM 14724, b) ERM A509:2860 ja c) ERM A563:1230

Peatüki kokkuvõtteks võib täheldada Vändra kihelkonna naise rahvarõivaülikonna koostamisel valikuvõimalusi 10 seelikumustri, 3 lahttasku, 43 kirivöö, 3 pärja, 3 lilltanu, 60 pappalusel mütsi, 2 suurrätikuks sobiva mustri, 2 suka- ja 8 kindakirja ning 3 säärepaelamustri vahel. Ehteid, millest juhinduda on kokku 39. Nende hulgas on preese, vitssõlgi, nii helmetega kui eraldi kaelarahasid, sõrmuseid ning kuhiksõlg. Täielikult puuduvad Vändrast esemelised näited pealistrõivastest põlle, kampsuni ja liistiku, ülerõivastest pikk-kuue, rüü ja kasuka ning lisanditest kottide osas. Valikuvõimaluste laiendamiseks on naaberkihelkondadest võetud esemelisteks eeskujudeks ka särke ja lahtkraesid, sest mõlemast on Vändrast säilinud vaid üks hilisest perioodist (20. sajandi alguse) näide. Tehtud soovituslike valikute põhjenduseks on olnud kas fotodelt nähtu, käsikirjalistest allikatest loetu või üldised Pärnumaale iseloomulikud tunnused.

Vändra kihelkonna naiste rahvarõivaste peamiseks eripäraks on peakatted ning võib öelda ka, et seelikud (v.a punase-musta triibuline variant). Neidudel peapärgade kandmine on Pärnumaa kontekstis olnud traditsiooniline vaid Vändras ning pappalusel *Vändra mütsid* on kogu Eesti rahvarõivaste juurde kantud peakatete tüpoloogias täiesti eraldi nähtus. Ning nii seelikud kui peakatted oma eripäraga loovad naaberkihelkondadest eeskujuks võetud esemetega koos kandmisel aluse eristumiseks.

Üldistest tehnilistest nüanssidest on heegelpitside kasutamisest ja aniliinvärvidest tulenev erksus võimalikeks viideteks eseme kuulumisest 19. sajandi II poolde või 20. sajandi algusesse. Tehniliste oskuste arengut võib täheldada ka suurrätikute koekirjade keerukamaks muutumises. Ajas toimunud mustrimuutusi on näha seelikute ja suurrätikute puhul – seeliku triibustikud on lihtsustunud ja suurrättide ruudustikud muutunud keerulisemaks.

Särgi puhul võib täheldada, et lõikeliselt on särgil õlalapid muutunud laiemaks ja esikinnis lühemaks, kuid tähelepanuväärseim on kraedega 125 aasta jooksul toimunud areng – kitsast kandist mahamurtud kraeni ja tagasi väikese püstkraeni. Kampsuni puhul võivad olla puhvis varrukad hilisema perioodi tunnuseks. Kampsuni avara rinnaesise lõike muutumine kinnisemaks on olnud kaeluseni kinni nõõbitava jaki tekke aluseks. Kirivööde puhul võib täheldada nende kitsenemist, millega kaasnes ka mustri lihtsustumine. Saadud teadmine ajas toimunud muutustest nii tehniliste oskuste, värvikasutuse, kompositsiooni kui lõigete osas võib olla põhjenduseks dateeringuta eseme paigutamiseks konkreetsesse perioodi. Materjalikasutuse puhul tuleb tõdeda Vändra kihelkonna rahvarõivaste juures kasutatud puuvillase kanga kasutamist tõestavat esimest fakti aastast 1850.

Vändra kihelkonnasiseseid eripärasid selgus tänu Vändra mütside rohkusele ja kirjalikes allikates leiduvatele kommentaaridele naiste mütside lõikes ja kandmisviisis ning pastalapealte sidumises. Et igas piirkonnas võib üldlevinu taustal esineda detailides väikeseid erisusi, tõestab Pärnu-Jaagupi särkide alaseosa lõhikutes võrgustiku kasutamine ja pikk-kuubedel kaaruspaela seadmiseviis.

2. VÄNDRA KIHELKONNA NAISTE TRADITSIOONILISTE RAHVARÕIVAKOMPKLEKTIDE KOOSTAMINE TÄNAPÄEVAL

Teadmine rahvarõivastega ajas toimunud muutustest suunab komplekte koostama perioodipõhiselt (19. sajandi I pool, keskpaik, II pool ja 20. sajandi algus). Ajavahemikke arvestades on kostüümi komplekteerimisel eraldi tähelepanu pööratud neiu või abielunaise staatusest tuleneva reeglistiku järgimisele. Kandmismomendi tähtsuse ja vajaduse järgi koostamine hõlmab traditsiooniliste peo- ja tööõivastega seonduvat ning suve- ja talverõivaid. Ühe komplekteerimisvõimalusena on võimalike kihelkonnasiseste erisuste tõttu käsitletud ka vallatasandil kohapõhist lähenemist.

2.1. Traditsiooniliste rahvarõivakomplektide perioodipõhine koostamine

2.1.1. I periood: 19. sajandi I pool

19. sajandi I pool hõlmab tinglikult ajavahemikku 1800–1839. Särki näideteks on kaks särki ERM 18238 ja ERM A563:830 (vt lisa 5, joonised 6, 7). Mõlema puhul võib öelda, et need on vanematüübiliste särkide tunnustega, milleks on põikiriidest alas ja suhteliselt kitsad õlalapid. Kuid veidi vaieldav on kraede osa, sest selle perioodi särgid on olnud ilma mahamurtava kraeta. Särk ERM 18238 on taolise kraega, mida tuleb tõsiasjana dateeringust lähtuvalt aktsepteerida. Särkil ERM A563:830 kasutatud heegeldärised kaeluses ja varrukaotstes on hilisemasse perioodi sobilik, sest heegeldamise kui uus tehniline oskus jõudis Eestisse 19. sajandi II pooles. Kui soovida olla ajastusiselt detailides täpne, on komplektiosana särki teostades õigem heegeldäred särkile tegemata jätta. Mõlemad särgid sobivad nii töö- kui pidurõivaks, sest töösärkidele iseloomulikke lihtkäiseid on pidusärkidele omaselt tikanditega kaunistatud.

Varasematest uurimustest on teada, et sellel perioodil kanti juba triibuseelikuid, kuid säilinud neid Väandrast ühtegi ei ole. Seelikutriibustik kui kihelkondliku eripära üks peamisi tunnuseid ei soosi asendamist näidetega naaberpiirkondadest. Seega on sobilik 19. sajandi I poole perioodi seelikuriideks kududa ühevärviline kas täis- või poolvillane kangas. Värvidest on teatmematerjalide põhjal eelistatud lambamustad (-pruunid) toonid. Ühevärvilist seelikut võib kanda nii töö- kui pidurõivana, kuid pikkus on soovitatav teha argipäeval kantavatel seelikutel võrreldes pidulikega veidi lühem. Tööseeliku materjalina sobib kasutada ka jämedamakoelist linast kangast. Seeliku kinnises kantava tasku võib ömmelda kas kodukootud linasest või villasest materjalist, võttes lõikeliseks eeskujuks variandi hilisemast perioodist (vt lisa 8).

Vööde osas on nimetatud ajavahemikus võimalik valida kuue variandi vahel – ERM 8501, ERM 8502, ERM A426:4207, ERM A509:1257, ERM 8445, ERM 8438 (vt lisa 9, joonised 20, 21a–c) tehes valiku vastavalt kandja värviharmoonia tunnetusele. Soovitatav on jälgida looduslikus värvigammas püsimist. Dateeringu õigsuse osas on küsitav vöö ERM A426:4207 (vt lisa 9, joonis 20, c) liigitamine 19. sajandi alguse perioodi oma värvierksuse ja kitsuse tõttu. Töörõiva puhul tundub õigem valida laiem vöö, mis annab kehale rohkem tuge. Abielunaistel sobib ömmelda tööpõll jämedamakoelisest, pidulik põll peenemast linasest kangast. Kaunistuste osas võib eeskujudena lähtuda küll hilisemast ajaperioodist pärit, kuid üldise Pärnumaad iseloomustava uuringu taustal sobilikest naaberkihelkondadest pärit põlledest - ERM A120:10, ERM A563:972 (vt lisa 10).

Peakatetest võisid neid kanda pidulikel puhkudel peapärja, mille puhul on valida kolme eeskju variandi vahel ERM A291:512, ERM A291:513, ERM A291:514 (vt lisa 14). Näidistel kasutatud puuvillasest materjalist voodri võiks asendada linase materjaliga, sest Väandra kandist on esimesed puuvillase materjali näited alates 19. sajandi keskelt. Naiste pidulikuks peakatteks on riidest lilltikandiga tanu – ERM 8500, ERM 8439, ERM 409 (vt lisa 15), igapäevase kostüümi juurde sobib pearätik (ka neidudel). Tanudest on võimalus valida omale meelepärane variant, kuid soovitatav on arvestada seelikust ja vööst tuleneva värvikooskõlaga. Ülerõivastest on sobilik piduliku kostüümi osana kanda lambapruuni kaaruspaeltega kaunistatud pikk-kuube ja töörõivastega rüüd (vt lisa 12, fotod 40, 41). Mõlema eseme dateeringud on küll veidi hilisemad (1842, 1850), kuid üldine teave Pärnumaal kantud pikk-kuubede ja rüüde ajas suhteliselt muutumatuna püsimisest, võimaldab neid esemeliste näidetena välja pakkuda ka 19. sajandi I poole komplekti osadeks.

Lisanditest on rahvarõivakomplekti osa ka linane õlarätik, mida kanti nii eraldi kui ülerõivaste all. 19. sajandi I pooles sobib üleviskena Vändra kihelkonna naiste rahvarõivaste juurde palakas. Töörõivastega võib kanda jalanartse või linaseid sääriseid ja pastlaid (viiske), piduliku komplektiga muustrilisi sukki – ERM 8521 (vt lisa 18, foto 63) ja heledaks pleegitatud paeltega pastlaid. Säärepaelte kandmine on vastavalt vajadusele, mis sõltub pastlapaelte pikkusest ja nende kinnisidumise viisist - kas põlve alla kinni seotud või mitte. Vajaduse korral kanda komplekti juures sukkade kinnitamiseks säärepaelu, on soovitatav lõngade valikul järgida taimevärvidega saavutatavat koloriiti. Piduliku rõivakomplektiga sobib ehetest vastavalt võimalustele kanda kõiki Vändras teada ehete variante (vt lisa 19). Töörõivastega võib kasutada särgi kaeluse kinnituseks lihtsamat vitssõlge ning igapäevaselt kantud kurguhelmeid. Poolelioleva näputöö kaasaskandmiseks sobib kasutada kottide materjalidena kas linast või villast materjali.

2.1.2. II periood: 19. sajandi keskpaik

19. sajandi keskpaik hõlmab ajavahemikku 1840–1859. Nimetatud perioodis võib kasutada eelmises ajalõigus käsitletud mõlemat särki, kuid selle vahega, et kraeta särgi juurde sobib kanda eraldi lahtkraed. Julgen välja pakkuda ka 20. sajandi alguses ömmeldud särgipihad (ERM A563:1579, ERM A563:860, vt lisa 5, joonised 10, 12), sest need kattuvad oma kirjelduselt 19. sajandi keskpaigas kantud pidulikele särkidele iseloomulikuga – laiad värvlitega varrukad, lai krae ja tikandid. Puuduolev alase osa võib ömmelda nii põiki- kui pikiriidest, kuid viimase puhul ei ole soovitatav ömmelda külgedele vahekiile vaid jätta lõhikud, kuhu võib vahele põimida nõõrilustuse (vt lisa 5, joonised 7, 8, 9).

Särkide valikuvõimaluste suurenedes on võimalik tuua selgemalt välja töösärgiks sobilikud variandid - ERM 18238 ja ERM A563:830, kuid viimane neist on kergelt muudetav koos lahtkraega kandes pidulikuks särgiks. Heegeldamise kui uue tehnilise oskuse jõudmine Eesti mandriosasse on dateeritud umbes 1860-ndad (Kurrik 1931: 116), seega sarnaselt eelmises perioodis esitletud särgi ERM A563:830 puhul on heegelpitsi kasutamine ka nimetatud ajavahemikus küsitav. Lahtkrae ja särgi ERM A563:1579 krae välisservas on soovitatav kasutada laia vabriku- või niplispitsi. Lahtkraede näited (ERM A119:56, ERM 7311, vt lisa 6, joonised 13, 15) pärinevad küll hilisemast perioodist, kuid Pärnumaale iseloomulike tunnuste

uurimistulemuste põhjal sobituvad näidete lõiked ja kaunistusvõtted kõneallolevasse ajavahemikku. Materjali osas võib kasutada originaalile sarnaselt puuvillast kui ka linast kangast.

Kuna 19. sajandi keskelt on säilinud ka pikitriibulise seeliku ja -kangaste variandid, on võimalus valida ühevärviliste kõrval ka triibuliste variantide vahel: ERM 14743, ERM 14744 või ERM A563: 1127a (vt lisa 7, fotod 20–23). Kaks neist on sinisepõhjalised, üks punasepõhjaline. Triibuseelikute puhul on soovitatav valida meeldiv variant vastavalt eale ehk noorematel naistel, eriti neiudel sobib kanda rõõmsavärvilisemat seelikut. Ühevärvilise seeliku puhul on Väandrale iseloomulik kasutada sarnaselt varasema perioodiga lambamusta värvi, mida võib kanda jämedakoeliste takuste seelikute kõrval igapäevase rõivaosana. Kuna perioodi lõpupoole tulid kasutusele aniliinvärvid, võib triibustikes koos looduslike taimevärvidega esineda erksamad värvikasutust. Lahttasku eeskujuna võib siia perioodi välja pakkuda kas linasest või villasest materjalist tasku kõrvale sitsitükkidest kokkuõmmeldud variandi ERM 8441 (vt lisa 8, foto 31).

Vöö puhul on võimalused valida üheksa vöö vahel: ERM A509:1162, ERM 8418, ERM 8419, ERM 8420, ERM 8426, ERM 8390, ERM 9729, ERM A564:1929, ERM A509:1079 (vt lisa 9, joonised 21,d–23,c). Valiku tegemisel on soovitatav jälgida värvilt seelikuga kokkusobivust. Abielunaised võivad piduliku põlle õmmelda kas valgest linasest või ka ostukangast, mis võib olla kas piki- või põikitriibuline sitsi- või poevillane riie. Tööpõlleks sobib jämedamakoeline linane kangas, mis võib olla meeldivuse korral tumedamaks värvitud. Pidulike valgete põlleda kaunistusvõtete eeskujud on eelmise ajavahemikuga samad (ERM A120:10, ERM A563:972, vt lisa 10).

Peakatetest on ka sel perioodil nii naised kui neiud kandnud igapäevaselt pearätikut. Pidulikel juhtudel on sarnaselt eelmisele perioodile 19. sajandi keskel neiud kandnud peapärgi, mida on valida kolme variandi vahel – ERM A291:512, ERM A291:513, ERM A291:514 (vt lisa 14). Naised on sajandi keskpaigaks omaks võtnud pappalusel mütsi, mille puhul on soovitatav arvestada eelkõige seeliku värvigamma ja kogu tervikuga kokku sobiva kas siidist, peenvillasest või puuvillasest materjalist kanga vahel. Kuna 19. sajandi keskel toimus üleminek riidest tanult pappalusel mütside kandmisele, sobivad ilmselt komplekti osaks mõlemad pidulikud abielunaise peakatte variandid.

Nimetatud perioodi komplekti sobivad jätkuvalt ülerõivastest nii pikk-kuub kui rüü. Uuendustena lisanduvad uuemamoeline potisinine kampsun (ERM 15417, vt lisa 11, foto 36) ja

neidudel ka liistik, mille alla käib kas linane, peenvillane või puuvillane, harvemini siidist õlarätik ning mida on kantud üleviskena ka eraldi. 19. sajandi keskpaigast alates võib hakata komplekti lisama üleviskena kantud nii ostetud kui kodukootud suurrätti, mille värvigammas on soovitatav jääda looduslikuks (näiteks Silva Jõulu erakogu rätiku muster ja värvikasutus, vt lisa 13, foto 44).

Pidulike sukkadena sobib kanda kas mustrilisi (vt lisa 18, foto 63) või ühevärvilisi valgeid variante. Töörõivaste puhul võib komplekti sobitada nii jalanartsud kui ühevärvilised sukad, mille värvikasutust võib laiendada kasutades näiteks halli või muud looduslikku tumedamat värvitooni. Nii jalanõude, säärepaelte kui ehte osas on soovitused samad, mis eelmises ajajärgus. Kottide osas sobib kasutada lisaks linasele ja villasele ka puuvillast materjali.

2.1.3. III periood: 19. sajandi II pool

19. sajandi II pool hõlmab ajavahemikku 1861–1899. Pidulike särkide puhul on soovituslikud juba eelmisest perioodist teada kolm särki: ERM A563:1579, ERM A563:860 ja ERM A563:830, kuid selle vahega, et viimati mainitud originaalsärgile tehtud heegelkaunistused on käesolevas perioodis kohased kasutada. Nimetatud särk on lihtvarrukate tõttu sobilik eelkõige töörõivaste komplekti. Igapäevaste särkide nimistusse võib lisada väikeste püstkraedega variandid ERM A564:1261 ja ERM A596:16 (vt lisa 5, joonised 8, 9). Nende pidulikumaks muutmine on võimalik eelmises perioodis väljapakutud lahtkraede abil (ERM A119:56, ERM 7311, vt lisa 6, joonised 13–15, foto 18).

Seelikute osas lisanduvad ühevärvilistele ja pikitriibulistele (ERM 14722:13 ja ERM A563:1207, vt lisa 7, fotod 24, 25) ka ruudulised seelikud (ERM A514:1 ja ERM A514:2, vt lisa 7, fotod 26, 27). Ilmselt sobib kanda kõnealloses perioodis 20. sajandi algusest pärit kahevärvilise seelikuriidekatke (ERM A563: 1153, vt lisa 7, foto 30) järgi tehtud rekonstruktsiooni, sest teatmematerjalides on viidatud 19. sajandi lõpuosas alguse saanud kahevärviliste seelikute kandmisele. Teatmematerjalide põhjal võiks kududa seelikukanga kahevärviliste sõrmelaiuste triipudega, kombineerides omavahel musta ja punast või lillat ja halli. Kahevärvilisi seelikuid on hilisemal ajal peetud ka igapäevasteks seelikuteks. Triibustikes sobib tänu aniliinvärvidest tulenevale erksusele kasutada eredamaid värvitoone ehk erksamaid punaseid, lillasid ja Eesti mandriosa traditsioonilistes rahvarõivastes küllaltki vähe kasutatud oranži värvitooni. Tasku

tegemiseks sobivad näited on eelmistest perioodidest tuttavad ERM 8441 ja ERM A563:1209 (vt lisa 8, fotod 31, 32).

Põlle puhul kehtivad eelmisele perioodile sarnased valikud, kus abielunaised võivad piduliku põlle õmmelda kas valgest linasest, sitsi- või poevillasest riidest, mille muster on soovitatav valida kas piki- või põikitriibuline. Valgete põlleda kaunistusvõtete eeskujud on samad, mis eelmistel ajavahemikel (ERM A120:10, ERM A563:972). Tööpõlleks sobib jämedamakoeline linane või mõnest muust materjalist tumedamavärviline põll.

Kirivöö on üldiselt muutunud 19. sajandi II pooles kitsamaks ja mustriks lihtsamaks. Valida on 20 erineva vöö vahel (vt lisa 9, joonised 23,d–27,c), mis annab võimaluse teha meelepäraseid valikuid unustamata kokkusobivust eelkõige seelikuga.

Peakatetest on ka sel perioodil igapäevaselt kantud pearätikut. Pidulikel juhtudel sobib neidudel kanda eelmisest perioodist teada peapärgi, mis küll perioodi lõpupoole, kui hakati lahtisi juukseid patsi punuma, hakkasid kaotama oma aktuaalsust. Juuksemoe muutumine ei mõjutanud abielunaistel mütsi kandmist ehk kõnealoleva perioodi peakatteks sobib jätkuvalt pappalusel müts, mille värvi ja materjalivaliku puhul on esmatähtis kogu rahvarõivakomplekti harmooniline tervik.

Pealirõivastest kuulub 19. sajandi II poole perioodi kampsun, mille rinnaesise lõige võib olla kinnisem ning varrukad puhvis. Jätkuvalt võivad neiud kanda kas lihtsalt õlarätikut või liistikut. Rätiku materjalikasutus on sarnane eelmisele ajavahemikule ehk kas linane, peenvillane või puuvillane, harvemini siid. Kindlasti sobib kõnealolevas perioodis kanda üleviskena suurrätikut, mille ruudustik ja tehniline teostus võivad olla muutunud keerulisemaks. Ülerõivastest võib pikk-kuue õmmelda lisaks lambapruunile ka potisinisest kodukootud villasest kangast. Lõige on oletatavalt sarnane lambapruuni kuuega, kuid küsitav on Juurust pärit näidete põhjal kaaruspaelast kaunistuste kasutamine. Teatmematerjalide põhjal on rüüd jätkuvalt kantud eelkõige igapäevase rõivaosana ning säilinud eeskujude vähesuse tõttu tuleb juhendada eelmistes perioodides väljapakutud variandist (ERM A509:5039, vt lisa 12, foto 41).

Piduliku rahvarõivakomplektiga sobib kanda triibulisi (ERM A 563:1576, vt lisa 18, foto 64) või ühevärvilisi valgeid sukki. Jalanõude, säärepaelte ja ehte osas on soovitusel samad, mis eelmistes ajajärgudes, kuid säärepaela koloriit võib olla muutunud erksamaks ning lisandunud on

võimalus kanda jalanõudena kingi. Nii tööriivaste juurde kuuluvate jalakatete kui üldiselt kantavate kottide puhul on olukord sarnane eelmisele ajaperioodile – jalanartsud või tumedamat värvi sukad, pastlad või viisud ning kas linasest või ostumaterjalist kott.

2.1.4. IV periood: 20. sajandi algus

20. sajandi alguse periood hõlmab ajavahemikku 1900–1925, mil, tõsi küll, enamik Vändra maanaisi oli tõenäoliselt juba linnatüüpi rõivastusele üle läinud ja rahvarõivaid kanti episoodiliselt. Pidulike särkide puhul on eeskujudeks külgeõmmeldud kraedega särgipihad ERM A563:1579, ERM A563:860 (vt lisa 5, joonised 10, 12), lisades neile alaseosad. Eelmises perioodis mainitud püstkraedega särgid ERM A564:1261 ja ERM A596:16 (vt lisa 5, joonised 8, 9) sobituvad ka käesolevasse ajavahemikku nii töösärkidena kui lahtkraede abil pidulikumaks muudetavate särkidena. Lahtkrae näitena võib kasutada eelmistes perioodides välja pakututele lisaks Vändrast pärit üleni heegeldatud kraeosaga lahtkraed ERM A128:2 (vt joonis 5, lk 18 ja lisa 6, foto 19).

Seelikute puhul on aktsepteeritavad ühevärviline must või kitsaste pikitriipudega seelikud: eelmisest perioodist teada ERM 14722:13, ERM A563:1207 ja ERM A563: 1153 ning uutest variantidest ERM A563:1152 (vt lisa 7, fotod 28, 29) ja foto ERM Fk 447:80 järgi tehtud mustrirekonstruksioon (vt lisa 7, joonis 18). Igapäevasemalt kantavateks seelikuteks sobib ühevärviliste kõrval kanda ka kahevärvilisi pikitriibulisi seelikuid, mille lahttasku võib olla lihtne riidetükkidest kokkuõmmeldud (ERM A563:1209, vt lisa 8, foto 32) või tikandiga ilustatud variant ERM A563:1231 (vt lisa 8, foto 33).

Põlled ja kirivööde osas kõneallos olev periood ei eristu eelmisest. Kirivöödest ei ole 20. sajandi algusest konkreetse dateeringuga säilinud ühtegi vööd. Seega on valikuvõimalus eelmises ajavahemiku lõpuosa dateeringuga viie vöö (ERM 8431, ERM A509:1489, ERM A509:764, ERM A563:822, ERM 10691, vt lisa 9, joonis 26, d,e ja 27, a,b,c) või täpse daatumita kaheksa vöö hulgast (vt lisa 9, joonis 27, d,e ja 28), arvestades perioodile omast vöö kitsust ja mustri lihtsust ning kogu komplektiga kunstilist sobivust.

Tugevad sarnasused eelmise perioodiga on ka peakatete (rätik, pappalusel müts), ülerõivaste (pikk-kuub ja rüü) ja lisandite (õla- ja suurrätid, jalakatted, ehted, kotid) osas. Väike eripära on kõnealloses perioodis naiste peakattena uuemamoeliste oubide kasutuseletulek (vt lisa 17, foto 61). Pealrõivastest on kampsuni kõrval hakatud kandma sitsiriidest jakki, mis tundub olevat nii igapäevane kui ehetega koos kandes pidulik rõivaese (vt lisa 4, fotod 13, 14). Oletada võib, et jaki all on alusrõivana kantud varrukateta särki.

2.2. Lähtumine aastaajast, staatusest, olukorrast ja päritolukohast

Ainult suvel või talvel kantud esemeid on keeruline eristada, sest näiteks pikk-kuub ja kasukas olid pidulikel puhkudel kantavad aastaringi. Talvise rõivana võib välja pakkuda 19. sajandi keskelt pärit Pärnu-Jaagupi kasuka (ERM A596:18 vt lisa 12, foto 42) ja ka pikk-kuue koos üleviskega – 19. sajandi I poole perioodi sobiva palakaga või 19. sajandi keskelt lisanduva uuemamoelise suurrätikuga (muustrinäidised lisa 13). Talvised suurrätikud olid võrreldes suvistega mõõtnemelt suuremad ja paksemad. Näidiskasukat võib soovitada kanda kogu traditsioonilise rahvarõivaperioodi vältel, sest lõikeliselt on see sarnane pikk-kuuele, mis ei ole 19. sajandil ega 20. sajandi alguses muutunud.

Peakattena sobib talvisel ajal varasemas perioodis kanda kas talvemütsi (vt joonis 22, lk 41) koos rätikuga või eraldi villast pearätikut. Alates 19. sajandi keskelt lisandus moodi tulnud pappalusel mütsi kandmine koos ühe või mitme pearätikuga. Jalakatetest võidi kanda kogu traditsioonilise rahvarõivaperioodi vältel mitu paari sukki koos karvanahast pasteldega. Hiljem, alates 19. sajandi viimasest veerandist lisandus nöörsaabaste variant. Lisandina on kinnastest vanim variant pärit 19. sajandi keskelt (ERM A509:2813, vt lisa 21, foto 77), kuid samasse ja ka varasemasse perioodi sobivad traditsioonilise värvilahendusega kas lambapruuni-valge (ERM 14723, ERM 14724, ERM A509:2655) või potisinise-valgega (ERM A426:4209, ERM A509:2860) kindad. Kinnaste mustri- ja sellega kaasnevat värvivalikut võib aidata otsustada konkreetse perioodi sobiva seeliku koloriit. Neidude talveriietuses ei sobi kanda pappalusel mütsi, muus osas on talvel kantud naiste rõivastega kattuvus.

Fokuseerides koostamise lähtepunkt olukorrast tulenevale, on materjalivalik koos kaunistuste puudumise või vähesusega üks põhiargumente eristamiseks töö- ja pidurõivaid. Takused ja värvilt tumedamad rõivad olid igapäevaselt kantavad, pidupäevale viitasid kallitest ostumaterjalidest ja

valgeks pleegitatud linasest tehtud esemed. Särkide puhul on olemas erisus lõikelistes lahendustes, mis avaldus varrukate ja kraede lihtsuses (argipäevane) või keerukuses (pidupäevane). Sama kehtib ka kaunistuste osas, mis tähendas pidupäevastel rõivastel üldiselt nende rohkust ning seelikute puhul keerukamaid triibustikke ja värvierksust. Argipäevase konkreetse riietusesemena on kantud rüüd ning pearätikut, ka palakat ning jalanartse ja sääriseid. Kuid lisaks on kasutatud neid esemeid pidulikke rõivaid kaitsvas funktsioonis, mistõttu mõnikord on keeruline tõmmata väga konkreetset piiri ainult argi- ja pidupäeval kantud esemete vahele.

Pidulike ja igapäevaste rahvarõiva tervikkomplektide koostamist ja periooditi varieerimisvõimalusi kajastab ülevaatlilik tabel 1, kus perioodide lahtrites kasutatud märgis A viitab argipäevasele kandmissoovitusele, P pidupäevarõivastele ning sulgudes kasutatud number esemeliigisest arvulist valikuvõimalust. Lisaks olukorrast lähtumisele on tabelis kajastatud staatusest (neiu ja abielunaine) tulenev esemekandmise sobivus märgiga: *, üleminekuperioodi täpse määratlemisraskuse tõttu olevad küsitavused märgiga: ?.

Tabel 1: Vändra khk naise rahvarõivaste tervikkomplekti koostamisvõimalused

Eseme nimetus	Eseme nr või muu viide	Esemelise näite päritolu	I p.	II p.	III p.	IV p.	Neiu	Abielunaine
Särk	ERM 18238	Tori khk	A, P	A, P	A		*	*
	ERM A563:830	Tori khk	A, P	A, P	A, P		*	*
	ERM 564:1261	P-Jaagupi khk			A, P	A, P	*	*
	ERM 596:16	P-Jaagupi khk			A, P	A, P	*	*
	ERM A563:1579	Uue-Vändra vald		P	P	P	*	*
	ERM A563:860	Tori khk		P	P	P	*	*
Lahtkrae	ERM 7311	Tori khk		P	P	P	*	*
	ERM A119:56	P-Jaagupi khk		P	P	P	*	*
	ERM A128:2	Uue-Vändra vald				P	*	*
Seelik	takune	puudub	A	A	A	A	*	*
	ühevärviline, villane	puudub	A, P	A, P	A, P	A, P	*	*
	ERM 14743	Käru vald		P				*
	ERM 14744	Käru vald		P				*
	ERM A563:1127	Käru vald		P			*	*
	ERM 14722:13	Vändra khk			A, P	A, P	*	*
	ERM A563:1207	Käru vald			A, P	A, P	*	*
	ERM A514:1	Vändra khk			P		*	*
	ERM A514:2	Vändra khk			P		*	*
	ERM A563:1152	Lelle vald			?	P	*	*
	ERM A563:1153	Lelle vald			A, P	A, P	*	*
	Foto ERM Fk 447:80 järgi	Vändra khk			P	P	*	*
Lahttasku	Lihtne, ühevärvil	puudub	A, P	A	A	A	*	*
	ERM 8441	Käru vald		A, P	A, P		*	*
	ERM A563:1209	Lelle vald		A, P	A, P	A, P	*	*

Eseme nimetus	Eseme nr või muu viide	Esemelise näite päritolu	I p.	II p.	III p.	IV p.	Neiu	Abielu naine
Lahttasku	ERM A563:1231	Lelle vald				P	*	*
Põll	Lihtne, takune	puudub	A	A	A	A		*
	Lihtne, linane	puudub	A, P	A, P	A, P	A, P		
	Lihtne, ostumaterjal	puudub		P	P	P		*
	ERM A120:10	P-Jaagupi khk	P	P	P	P		*
	ERM A563:972	Tori khk	P	P	P	P		*
Kirivöö	43 tk (vt lisa 9)	Vändra khk	A, P (6)	A, P (9)	A, P (20)	A, P?	*	*
Peakate	Pärg	Vändra khk	P (3)	P (3)	P?		*	
	Tanu	Vana-ja Uue-Vändra, Käru vald	P (3)	P?				*
	Müts (60 tk, vt lisa 16, tabel 2))	Vändra khk		P	P	P		*
	Oub	Vana-Vändra vald				P (2)		*
Pearätik	Lihtne, linane	puudub	A	A	A	A	*	*
	ERM 8537 (pitsi, tikandiga)	Vändra khk		?	P	P	*	*
	ostumaterjalist	puudub	P	P	P	P	*	*
Pikk-kuub	PÄMU 11686/E 276	Tori khk	P	P	P	P	*	*
	sinine				P?	P	*	*
Rüü	ERM A509:5039	P-Jaagupi khk	A	A	A	A	*	*
Kampsun	ERM 15417	S-Jaani khk		P	P	P	*	*
	PÄMU 23835/E1164	Tori khk				P	*	*
Liistik		puudub		P	P	P	*	
Jakk	sitsist	puudub				A, P	*	*
Õlarätik		puudub	P	P	P	P	*	*
Palakas		puudub	A	A	A	A	*	*
Suurrätik	mustrieeskujud	Uue-Vändra ja Käru vald		P (1)	P (2)	P (2)	*	*
Jalanartsud, linased säärised		puudub	A	A	A	A	*	*
Sukad	ühevärvilised	puudub	P	P	P	A, P	*	*
	ERM 8521	Vändra khk	P	P			*	*
	ERM A 563:1576	Vändra khk			P	P	*	*
Säärepaal		Vana-Vändra ja Käru vald	P (1)	P (3)	P (2)	P (2)	*	*
	Lihtsad nõõrid	puudub	A	A	A	A	*	*
Viisud			A	A	A	A	*	*
Pastlad		puudub	A, P	A, P	A, P	A, P	*	*
Kingad		puudub			P	P	*	*
Kott	Lihtne linasest		A, P	A, P	A, P	A, P	*	*
	ERM A563:996	Tori khk		A, P	A, P	A, P	*	*
	ERM A565:933	Rapla khk		A, P	A, P	A, P	*	*
	ERM 15737	Juuru khk		A, P	A, P	A, P	*	*
	PÄMU 812/ E25	Tori khk		A, P	A, P	A, P	*	*
Ehted	Kokku 41 eset, vt lisa 19, tabel 3							
Kurguhelmed		puudub	A, P	A, P	A, P	A, P	*	*
Vitssõlg		Vändra khk	A, P	A, P	A, P	A, P	*	*

Eseme nimetus	Eseme nr või muu viide	Esemelise näite päritolu	I p.	II p.	III p.	IV p.	Neiu	Abielu naine
Prees		Vändra khk	P	P	P	P	*	*
Kuhiksõlg		Vändra khk	P	P	P	P		*
Kaelarahaga kee		Vändra khk	P	P	P	P		*

Suveperioodil on olnud abielunaise igapäevase komplekti esmatähtsateks osadeks särk, kirivöö, linasest riidest pearätik, takune põll, lahttasku ja kurguhelmed. Vastavalt vajadusele on lisatud kas takune seelik, rüü, jalanartsud, linased säärised ja pastlad (viisud). Tabelist nähtub, et Vändra kihelkonna naiste suvine argipäevarõivas on kogu traditsioonilise rahvarõivaperioodi vältel suhteliselt sarnane. Muutuseid on näha särkide osas, kus 19. sajandi II poole ja 20. sajandi alguse ajavahemikus on lisandunud valikusse väikese püstkraega särgid. Seelikute osas on esmalt pidulike seelikutena kantud triibulised variandid muutunud 19. sajandi II pooles kahevärviliste lahendustena igapäevasteks. Tabeliväliselt võib lisada teatmematerjalidest teada näited halli ja lilla ning musta ja punase kombinatsioonide näol. 20. sajandi alguses võib igapäevase rõivaosana välja pakkuda ka sitsiriidest jakki. Neidude suvine tööõõivas on põlleta ja soovi korral pearätikuta, kuid muus osas sarnane eelpool loetletuga.

Kogu komplekti piirkonnale eripärasemateks osadeks on seelik ja peakate. Soovi korral koostada koduvalla rahvarõivakomplekt, tekib seeliku dateeringust lähtuvalt perioodivalik – näiteks Kärü valla puhul 19. sajandi keskpaik või 19. sajandi II pool, Lelle valla puhul 20. sajandi algus. Nimetatud olukordades on olemas valikuvõimalused ka kirivööde ja lahttaskute osas jäädes samal ajal nii valla kui ajastu piiresse. Komplekti koostamisel ei ole pärgade puhul võimalik täpset päritolukohta järgida. Kuid Uue-Vändra ja Kärü valdadest pärit tanudega kantud komplektidesse on olemas kirivööde vasted 19. sajandi I poole perioodist. Mütside osas on lisaks värvivalikule soovitatav järgida põhja- ja lõunaosa lõikelist eripära (vt fotod 4 ja 5, lk 36).

Kokkuvõtteks võib täheldada, et perioodipõhise rahvarõivakomplektide koostamise puhul osutus dateeringutest lähtumine komplitseerituks, sest konkreetset dateeringut omav ese võib sobituda varasemate rahvarõivaalaste uurimuste põhjal ka teistesse ajajärgudesse. Lisaks võivad esemetega toimunud muutused olla pikaajalised protsessid ning seetõttu keerulised väga täpselt piiritleda. Enam kombineerimisvõimalusi annab ühevärvilise seeliku kasutamine, mis lisaks sobivusele eri ajastute peakatetega, võib kuuluda ka igapäevarõiva komplekti. Ülerõivastest pikk-kuub võimaldab kanda eri perioodide seelikuid ning peakatteid. Tööõõivaste komplekti koostamise võib nelja perioodi lõikes jaotada kolmeks – sõltuvalt särgi kasutusest isegi kogu

traditsioonilise perioodi jooksul kantud rõivad ning eristada 19. sajandi II poolt ja 20. sajandi algust kahevärviliste seelikute ja sitsijaki tõttu. Valikuvõimaluste juures võib otsuste langetamise põhjenduseks olla ka värviharmooniast lähtuvalt kunstilise terviku taotlemine unustamata konkreetsetes ajavahemikus püsimist ning kandja staatust.

Valminud esemete põhjal kombineeritud komplektide näited:

- 19. sajandi I pool, pidulik abielunaise komplekt: särk ERM 18238, ühevärviline (lambapruun) seelik, linane lahttasku, kirivöö ERM 8438, tanu ERM 409, linane pikitriibuline põll, pikk-kuub, siidist õlarätik, sukad ERM 8521, põlve alla seotavate (pikkade) nõõridega pastlad, võimalusel ehte täiskomplekt (vt lisa 24, foto 85).
- 19. sajandi keskpaik, pidulik neiu komplekt: särk ERM A563:1579, seelik ERM A563:1127, lahttasku ERM 8441, kirivöö ERM 9729, pärg ERM A291:512 või A291:513, roosiline õlarätik, sukad ERM 8521, pikkade nõõridega pastlad, ehetest kurguhelmed, särgi kinnituseks vitssõlg, rätiku kinnitamiseks prees, kaelaraha (vt lisa 24, foto 86).
- 19. sajandi keskpaik, pidulik abielunaise komplekt, sobib esindama ka Käru valda: särk ERM A563:830, lahtkrae ERM A119:56, seelik ERM 14744, lahttasku ERM 8441, kirivöö ERM 8418, kihelkonna põhjapoolle iseloomulik veidi kõrgem pappalusel müts, linane tikitud põll ERM A563:972, pikk-kuub, puuvillane õlarätik, sukad ERM 8521, pikkade nõõridega pastlad, kott, võimalusel ehte täiskomplekt (vt lisa 24, foto 87).
- 19. sajandi keskpaik ja II pool, abielunaise komplekt: sarnane eelmise komplektiga, muudetud on seelik ühevärvilise vastu, pappalusel mütsi ja õlarätikut, lisatud on koti asemel suurrätik (vt lisa 24, foto 88).
- 19. sajandi keskpaik, pidulik abielunaise komplekt: särk ERM A563:830 (fotol puudub lahtkrae, kuid see sobib lisada), seelik ERM A563:1127, lahttasku ERM 8441, kirivöö ERM 9729, pikitriibuline linane põll, pappalusel müts, kampsun, rinnarätik, valged sukad, põlve alla seotavate pikkade nõõridega pastlad, võimalusel ehte täiskomplekt (vt lisa 24, foto 89).
- 19. sajandi II pool ja 20. sajandi algus, pidulik abielunaise komplekt: särk ERM A563:1579, seelik foto ERM Fk 447:80 järgi, kirivöö ERM 8431, pikitriibuline linane põll, pappalusel müts, kampsun, rinnarätik, valged sukad, pikkade nõõridega pastlad, võimalusel ehte täiskomplekt (vt lisa 24, foto 90).

- Kogu 19. sajand, igapäevane abielunaise komplekt: särk ERM 18238, üheväriline seelik, linane lahttasku, kirivöö ERM 8502 (näide 19. sajandi I poolest, soovi korral võib valida hilisema variandi), linane pearätik, linane pikitriibuline tumedamas värvitoonis põll, rüü, jalanartsude asemel on siiski kasutatud sukki, pikkade nööridega pastlad, kurguhelmed, mitu vitssõlge särgi esikinnise kinnitamiseks (vt lisa 24, fotod 91 ja 92).
- 20. sajandi algus, pidulik abielunaise komplekt, mida on võimalik mütsi asendades muuta rätikuga käies igapäevasemaks: üheväriline seelik, lahttasku ERM A563:1209, pikitriibuline linane põll, pappalusel müts, sitsijakk (foto ERM Fk 2421:110 järgi, vt lisa 4, foto 13), valged sukad, põlve alla seotavate nööridega pastlad, kurguhelmed, kaelaraha, küsitavused on komplekti osana kirivöö kandmise osas ja võimalik on varrukateta alussärgi kandmine (vt lisa 24, foto 93).
- 20. sajandi algus, pidulik abielunaise komplekt: seelik ERM A563:1152, lahttasku ERM A563:1231, pikitriibuline linane põll, heegelkraega sitsijakk (eelmises komplektis mainitud sama foto järgi), pappalusel müts, valged sukad ja nende kinnitamiseks kas paelad või nöörid, kingad või nöörsaapad, võimalusel ehete täiskomplekt, sarnaselt eelmise komplektiga, on küsitavused nii kirivöö kui alussärgi komplekti kuulumise osas (vt lisa 24, foto 94). Lisaks on sama komplekti peal pildistatud kasukaga variant, mille juurde on seatud pähe suurätik ja kätte kindad ERM A509:2813 (vt lisa 24, foto 95). Kasukas tehtud 2012. aasal Pärnu-Jaagupist pärit eeskuju ERM A569:18 järgi, autor Made Uus.

3. VÄNDRA KIHELKONNA NAISTE RAHVARÕIVASTE VALMISTAMINE

Esemeid vaadates on võimalik teadvustada valmistamishetke võimalusi ja oskusi. Kogunud 19. sajandist ja 20. sajandi algusest pärit rõivaste järeletegemiseks informatsiooni kasutatud materjalide, lõigete, tehnoloogiate, mustrite ja värvigamma kohta, tekib valmistamisprotsessist kui tervikust arusaamise ja detailide vajaduse põhjendamise soov, millega argumenteerida täna tehtavate kohanduste poolt või vastu.

3.1. Traditsiooniliste rahvarõivaste valmistamisel kasutatud materjalid ja tehnoloogiad

Olles uurinud Vändra kihelkonna naiste rahvarõivaste üksikosi, võib tõdeda linase ja villase materjali domineerimist. Linasest on tehtud särke, põlli, tanusid, rüüsid ning muid väiksemaid lisandeid (kotte, taskuid, rätikuid, palakaid, jalanartse, säärised); villasest pikk-kuubesid, kampsuneid, sukki, kindaid, suurrätte jm detaile; mõlemast materjalist koos eelkõige seelikukangaid ja kirivõid. Lisaks on kasutatud nahka kasukate, pastelde ja talvemütside tegemiseks, puukoort viiskude tarvis ning metalli ehte ja rõivaste küljes kasutatavate detailide (haagid, litrid) tegemiseks.

Nii linane, villane, nahk kui puukoor materjalidena olid kodus rõivaste valmistamise tarbeks ise töödeldavad ja nõudsid vaeva (Vunder 2008: 136). Kogu protsess lina külvist kuni kedratud lõngani kestis vähemalt pool aastat. Jättes mainimata lina kasvatamisega seonduvad tegevused, tuli läbida otseselt lõnga saamiseks seitse suuremat tööetappi – lina kitkumine, linavarte leotamine, kuivatamine, murdmine ja ropsimine ning lina sugemine ja ketramine. Põhjalikumalt on antud teemat käsitlenud Riin Oidekivi oma seminaritöös “Linakasvatamine ja töötlemine 19. sajandil” (2004). Tulemuseks saadi erineva kvaliteediga lõnga – pikakiulisest kvaliteetsemat

linast ja lühikiulisest karmimat takulõnga (Oidekivi 2004: 31). Saadud lõngast kooti kangas, mis omakorda vajab töötlemist, et olla kasutamiskõlblik. Linaseid kangaid leotati lehtpuutuha leelises, peksti pehmemaks ja pleegitati enamasti lumel varakevadise päikese käes valgeks. Järgnes venitamine ja rullimine (Vunder 2008: 158, 160). Linase materjali kvaliteedist sõltus kasutuskohd. Esemete kirjeldustes on korduvalt välja öeldud pidulike rõivaste tegemiseks peene linase ja töö rõivaste puhul takuse kanga kasutamine. Teada on, et takust materjali oli naistel kergem pesta (Voolmaa 1958: 271). Lisaks võib oletada, et takuse kanga kasutamine oli tingitud ebakvaliteetsema materjali lõpuni ära tarvitamisest.

Villase lõnga tegemise tööetappide loetelus on toetutud isiklikule kogemusele. Selleks oli vaja läbida vähemalt viis tööetappi – pügamine, sorteerimine, pesemine, kraasimine ja ketramine. Saadud lõngast kootud kangast tuli vanutada kuni koelõngade kadumiseni, et see muutuks tihedaks ja soojapidavamaks. Villane materjal oli rohkem hinnatud kui linane, kuigi linase kanga saamiseks tehtav töömahukus tundub suurem kui villase materjali puhul. Villase väärtuslikumaks pidamine võis olla tingitud ka selle kiiremast läbikulumisest ning võib olla oli villa kui algmaterjali võrreldes linasega tunduvalt vähem kasutada ehk põld andis rohkem kui laut.

Esemete kirjeldamise faasist on teada nii parkimata kui pargitud naha kasutamist. Ka nahaparkimise tööetappide loetelus on võimalik toetuda enda kogemusele. Selleks on naha puhastamine, leotamine või hapendamine, kuivatamine, venitamine ja lihvimine. Aja kulu sõltus pargitava loomaliigi naha omadustest ja tehnoloogia valikust.

Puukoor oli materjalidest kõige kergemini kättesaadav. Kevadel, kui koor oli lahti, korjati seda viiskude tarbeks noaga koorides ning keriti keraasse nii, et selle keskele jäi auk (vt lisa 18, foto 68) (Voolmaa 1958: 258). *Pajukoor kõlbas viisapõimimiseks värskelt. Kui ära kuivas, leotati enne külmas vees* (lisa 18, soakera ERM A563:1158 legend).

Materjale osta või vahetuskaupa teha said vaid need, kellel selleks oli raha või midagi vastu anda. Rõivaste valmistamiseks vajati pisidetaile (paelu, haake, nõöpe, pärleid jne) ja kangaid, mida ise ei saanud kodus teha, näiteks siidi- või puuvillast kangast. (Troska 2008: 184). Ka metall kui rahvarõivaste juures kantud ehte materjal, ei kuulunud otseselt koduse käsitöö valdkonda ning seetõttu nõudis raha või kaup kauba vastu vahetamist (Vunder 2008: 139).

Kangakudumine on olnud üks tähtsamaid tehnikaid, sest kodukootud kangastest tehti olulisemad rahvarõivaste üksikosad – särk, seelik, põll, kampsun, pikk-kuub, rüü jne. Kanga kasutamine on olnud ratsionaalne ehk võimalik on näha otseseid seoseid kangakudumise ja lõigete vahel. Muuseumides vaadeldud särkidest, põlledest ja seelikutest on näha, et kodukootud kanga laius oli jäetud särgi või põlle laiuseks, seeliku puhul pikkuseks. Särkide külgedele jäävad koerservad olid tugevad ega hargnenud õmblemisel. Põikiriidest alase puhul jäid koerservad pihaosa ühenduskohta ja alläärde ning ei vajanud palistamist. Sama võib täheldada ka põlle külgede osas. Koeäärt on veel jäetud varrukate puhul esikülje poole serva ning pikk-kuuelõikelise lahenduse puhul eesäärde. Tolleaegse inimese nutikust näitab ka seeliku kanga kudumise koetehnika valik, mille puhul koelõng kattis lõime ning mõlemad kangapooled tulid seetõttu ühesugused. See võimaldas seelikul ühe külje kuludes või ära pleekides keerata teise külje. Kasukate, pikk-kuubede ja rüüde õmblemisel esines väikestest tükkidest lõikeosade kokku sobitamist, mille tingis lõigete suurus ja vaevaga saadud materjali viimseni ära kasutamine. Riideribadest, nahatükkidest ja vanadest rõivastest õmmeldi vajalikke taskuid, kotte, jalanartse (Voolmaa 1958: 256).

Lõikedetailid olid valdavalt riskülikukujulised (va pikk-kuuelõikeline lahendus), sisselõikeid tehti nii vähe kui võimalik ja nii palju kui vaja. Särkide puhul kaenlalapi kasutamine andis kätele liikumisvabaduse: (-) *ja kaenal alla pandi weel lapp et käe auk oleks lahendam* (Õunapuu 1937: 229). Särgi detailidest oli oluline viljakas eas naiste särkidel kinnises peaaegu vööni sisselõige ja alumise osa kinnitamine särgi külge nii, et seda oli hea ära harutada ning eraldi pesta. Õlale õmmeldud õlalapp oli tugevduseks ning hoidis särki õlajoonel paremini paigal (Kuigo 1968: 260).

Õmblustööd on teostatud valdavalt käsitsi õmblusvõtetega, milleks on kasutatud tikk- ning üleoomispisteid (vt joonised 26, 27, lk 72). Õmblusmasina kasutamist on Väändrast nähtud esemete põhjal võimalik tuvastada alates 20. sajandi algusest. Nii taimedega kui aniliinvärvidega värvimine, tikkimistehnikad (pilu-, lilltikand jne), kurrutamine, heegeldamine ja niplamine olid juba esteetika valdkonda kuuluvad tehnilised oskused ning rõivastele pigem lisaväärtust andvad. Osade tikkimisvõtete (näiteks *tagid*, pilupalistus) ja kurrutamise kasutamisele võib leida ka ratsionaalseid põhjendusi – näiteks servade tugevdamine või vormi paremini hoidmine. Määratumise kaitseks seeliku ja mütsi sisekülgedele õmmeldud toodi ja treemeli puhul oli võimalik neid ära harutada ja eraldi pesta.

Sukad ja kindad on teostatud varrastel kootuna ning tehnikatest on veel nimetamata kirivöö kudumine. Rahvarõivaste juures on paelu kasutatud eraldi rõivaosana (näiteks säärepaelad) ja detailidena esemeil kas ilustusena, ääretugevdusena (näiteks seeliku all ääres, pikk-kuuel) või kinnitamisotstarbel (näiteks põlle ja lahttaskupaelad, pastlapaelad jne). Tehniliselt on tegemist täiskalasabatehnikas punutud, palmitsetud, keerutatud või kaaruspaeltega.

3.2. Rahvarõivaste valmistamisel originaaliläheduse järgimise võimalused ja probleemid tänapäeval

Vändra naise rahvarõivakomplektide esitlemiseks on valminud kokku 59 näidiseset, millest 26 on teostatud autori poolt isiklikult (särk, lahtkrae, kaks seelikut, pikk-kuub, rüü, pärg, viis pappalusel mütsi, lilltanu, kolm paari pastlaid, säärepaelad, pearätik, kolm lahttaskut, kahed kurguhelmed, vitssõlg, prees ja kaelarahaga kaelakee). Juhendamise käigus on valminud kaks särki, üks seelikukangas ning kolme seeliku õmblemine, viis põlle, kampsun, kaks jakki, käekott, üks paar pastlaid, kolm paari kindaid, neli paari sukki, säärepaelad ning viis kirivööd. Tellimustöödena on teostatud villased kampsuni ja pikk-kuue kangad, kaks seelikukangast, suurrätik ning hõbehelmed koos kodarrahaga.

Esimene tasand, millest alustada, on materjalide saamine. Võimalik oleks alustada tööprotsessi alates lõngade ketramisest, kuid tegelikkuses algab tänapäeval rahvarõivaste tegemine enamjaolt lõnga ostmisest. Ning sobiliku linase või villase kanga leidmisel kaubandusvõrgust on valmistamise algusfaas traditsioonilises valmistamisprotsessis vaadatuna veelgi hilisem. Konkreetsete näidiste valmistamisel on kogetud nii käsitsi kootud kangaste kui ostukangaste kasutamist. Antikvariaadist ostetud vanast käsitsikootud linasest kangast on ömmeldud suurematest esemetest üks särk ja rüü, vabrikukangastest kaks särki ja põlled. Kuna sobilikus värvivalikus ja kvaliteedis villast ostukangast ei õnnestunud leida, on kampsuni ja pikk-kuue kangad tellimustööna käsitsi kootud. Traditsioonilist materjalikasutust oli keerulisim (lausa võimatu) järgida siidist tanulintide osas.

Võimaluste juurest oskuste tasandi juurde tagasi pöördudes, tuleb tõdeda, et alustades valmis lõnga etapist, on Vändra kihelkonna rahvarõivaste valmistamiseks vaja osata vähemalt kümnet erinevat tehnoloogiat: värvimine, kanga-, vöö- ja silmuskudumine, lõigete konstrueerimine, õmblemine, tikkimine, heegeldamine, niplamine ja paelte punumine. Enamuses neis

valdkondades võib leida õpetavat kirjandust, kuid praktilise töö osana on valminud siiski särgi, seeliku, pikk-kuue ja kampsuni õmlemisjuhised ning tanu, pappalusel mütsi ning pastelde tegemisõpetused. Käesolevas osas on otsustatud keskenduda kas tehnikast või esemest lähtuvalt olulisematele kogemuslikele nüanssidele, et kajastada tänaseid rahvarõivaste valmistamise võimalusi ja probleeme.

3.2.1. Värvimine

Lõngade värvimist oli vaja teostada kampsuni ja seeliku kangaste, kirivöö, kinda- ja sukakirjade ja sukapaelte teostamiseks. Lõngavabrikutest ostetud lõngad võivad olla tugevalt määrdunud, mis tähendab vajadust neid korralikult enne värvimist villapesuvahendiga pesta. Originaalesemetelt valikuliselt (seeliku mustri-, tanude tikkimis-, sukkade muustrilõngad) võetud värviproovide järgi on taimedega värvitud lõngatoonid saavutatud aniliinvärvidega värvides, mis on igal aastaajal kättesaadavad, odavamad ja tehniliselt kergemini kasutatavad võrreldes kodu- ja välismaiste taimevärvidega.

Varasema kogemuse puhul aniliinvärvide segamisest märkmeid tehes, ei saa alati uuesti sama koostise puhul sarnast soovitud tulemust, sest värvaine kvaliteet võib olla erinev. Lisaks mõjutab värvimistulemust ka lõnga alusvärv. Lõngade mitmekordse ülevärvimise tulemusena võivad need liigselt pulstuda. Et vältida korduvat ülevärvimist, on soovitatav eelnevalt kogeda värvide segamistulemust näiteks paberiribaga. Seelikute, kinnaste ja sukalõngade värvimistulemust võib hinnata suhteliselt originaalilähedaseks. Vööde ja paelte puhul oli suhtumine originaalvärvidesse veidi vabam, kuid eesmärgiks jäi üldtoon (näiteks ere-, tume- või pruunikas punane) kasutamine ning värvide omavaheline harmoonia. Loomulikest värvidest on tänapäeval saadaolevad linased lõngad erinevad (liiga valged või hallid) oma toonilt võrreldes uuritud esemetelt nähtuga. Oletatavasti on olemas võimalused linaseid kangaid täna töödelda kas päikese käes või pleegituskeemiaga, kuid nimetatud katsed on hetkel veel läbi kogemata. Proovitud on valge kanga tumedamaks toonimist musta tee vees keetes. Tulemus sõltub kui kaua on kangast teevees hoitud ning liiga pikalt seda tehes, muutub värvitoon liiga kollaseks.

3.2.2. Kangaste ja suurrätiku kudumine

Kangastelgedel on kootud pikk-kuue ja kampsuni ja viie seeliku kangad ning suurrätik. Pikk-kuue materjaliks on kasutatud Eesti maalamaste villast vabrikus kedratud lõnga jämedusega 6/1 ning kudumisel suga 60/2. Kampsuni kanga kudumiseks on tarvitatud lõnga jämedusega 6/1 ning suga 100/1. Suurrätik on valmistatud lõngast jämedusega 8/1 ning soaga 100/1. Sidus on olnud kõigil kolmel juhul toimne. Tehniliselt on parem kududa varem läbipesemata lõnga – ei katke ja ei haaku omavahel vahelikku tallates nii kergelt. Kampsuni ja suurrätiku lõngad oli vaja eelnevalt läbi pesta. Kampsuni puhul oli põhjenduseks värvimisvajadus ja suurrätiku puhul lambapruuni ja –valge lõnga võimalik oht märgudes erinevalt kokku tõmmata.

Nii kangaid kui suurrätikut on pärast telgedelt mahavõtmist pesumasinas villaprogrammiga sobiva pesuainega pestud kasutamata tsentrifuugimist. Kangaste vanutamise soovi korral võib korrata protsessi mitu korda. Nii näiteks on pikk-kuue kangas läbi pestud kolm korda. Kui võrrelda kampsuni ja pikk-kuue kangaid, on viimane neist tihedam, mis ilmselt on mõjutatud nii kudumisel tihedama soa kasutamisest kui rohkematest pesukordadest. Kanga laiust ja pikkust planeerides tuleb arvestada laiuses umbes 5% ja pikkuses isegi kuni 20%-se kokkutõmbega, mis sõltub nii soa kui koe tihedusest. Suurrätiku puhul oli lõpptulemus 6% kitsam algsest rakenduslaiusest.

Tänapäeval on levinud seelikukangaste kudumine puuvillase lõime sisse. Kuid originaalilähedasem on kasutada linast lõime. Kõik viis seelikukangast on kootud labase sidusega kasutades nii hõredat suga, et kude kataks lõime. Kasutatud on 8/1 lõnga ning suga 60/1. Neli seelikukangast on kootud ühekordse linase, üks puuvillase lõime sisse. Traditsiooniliste rahvarõivaseelikukangaste puhul võib leppida lõimena puuvillase materjali kasutamisega, sest lõpptulemus on kergem, pehmem ning kangas seetõttu paremini langev. Kuid võrreldes eelnevaga annab linase lõime kasutamisega kaasnev kanga raskus ja jäikus seelikule kaharama väljanägemise.

3.2.3. Kirivöö kudumine

Kirivööd olid kootud kõik lisaks linasele materjalile kahekorsete villaste lõngadega. Kui järgida originaalvööde laiust, võib sobida ka kolmekordse villase lõnga kasutamine. Fotol 8 olev vöö on

teostatud 8/3 lõngadega ning laius on originaaliga võrreldes täpne. Fotol 7 näha oleva kirivöö keskkiri (pruunikas värv) on kootud 6/2, äärekiri (tumesinine värv) 8/2 lõngadega ning lõpptulemus on originaalist 0,5 cm kitsam ehk kogu vöö ulatuses 8/2 lõnga kasutades oleks tulemus veelgi kitsam. Kuid materjalikasutust võrreldes tundub peenemate lõngadega teostatud vöö kvaliteetsem. Vöö pikkuse osas on arvestatud kandja vööümbermõõduga ehk ulatumisega vähemalt kolm korda ümber piha. Tänapäeval levinud abivahend - vöökudumisraam on hakanud välja tõrjuma traditsioonilist ringselt kootud kirivöö kudumisviisi. Fotodel lõpptulemust visuaalselt võrreldes ei ole kudumiserinevusi näha, kuid soovitatav on rahvarõivastega kantav kirivöö kududa siiski traditsioonilisel moel.

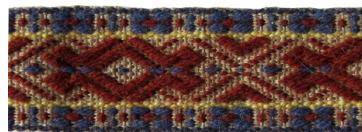

Foto 7: Fragment kahekordsete villaste lõngadega ringselt kootud kirivööst ERM 8502

Foto 8: Fragment kolmekordsete villaste lõngadega raamil kootud kirivööst ERM 8438

3.2.4. Kinnaste ja sukkade kudumine

Vändra rahvarõivakomplekti kuuluvad sukad ja kindad on teostatud varrastel kootuna. Kinnastest läksid teostamisele kolm paari kindaid: pruuni-valgekirjud ERM A509:2655, sinise-valgekirjud ERM A509:2860 ja viievärvilised ERM A509: 2813. Originaali järgmisel on arvestatud lisaks värvigamma sarnasusele randmeosa pikkusemõõtu. Kinda labaosa laius ja pikkus on kootud käele sobivas suurus. Näidiskinnaste labaosade lõpetamisel on kasutatud kahetahilist kahandust. Nii kinnaste kui sukkade kudumiseks on kasutatud kahekordset villast lõnga ja vardaid suuruses 1,25.

Sukkade puhul oli vaja sukakatke ERM 8521 rekonstrueerida ehk otsustada silmuste ülesloomise viisi ning kann ja põia kudumise variant (vt fotod 9, a; 10, a). Ühevärvilisest sukast esemelise näite puudumise tõttu on tehtud meelepärane valik lisaks eelmise suka puhul mainitule ka viklimustri osas (vt fotod 9, b; 10, b). Mõlemale sukapaarile on kootud “saksa kand”.

Foto 9: Sukad a) ERM 8521 katke järgi kootud variant, b) ühevärviline sukk, omalooming

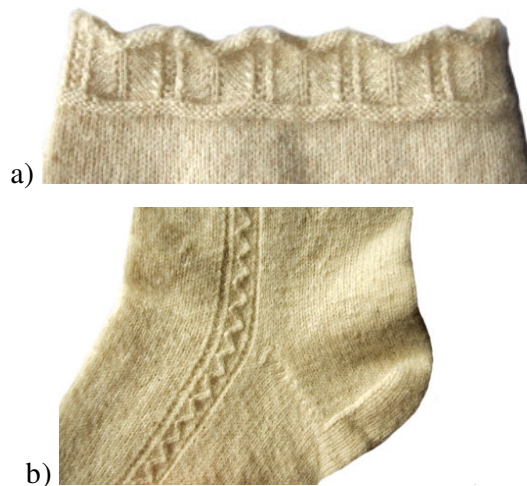

Foto 10: Detailifotod sukkadel kasutatud koekirjadest

Kolmas variant sukki on triibulised, kus oli väljakutseks kududa originaalsukale sarnane kand, mida on proovitud teostada “hiiu kanna” õpetuse järgi (<http://www.isetegija.net/index.php?ind=blog&op=home&idu=6089&singlepost=82875>).

Tulemus ei ole päris identne, kuid jalas mugav. Oluline oli sukkade puhul lisaks üldmulje sarnasusele ka kandjale jalga sobivus.

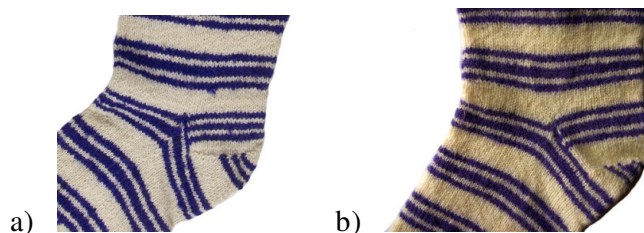

Foto 11: Väandra suka ERM A563:1576 a) originaalkand, b) jäljendamistulemus

3.2.5. Särgi, kampsuni, jaki, pikk-kuue ja rüü lõigete järgimine

Pealis- ja ülerõivaste puhul on olnud vajadus lõikeline osa kohandada kandja mõõtudele vastavaks. Kuid sõltumata kandja figuurist on detaile, mida täpselt järgida. Särgi lõiked on valdavalt ristkülikujulised, mille konstrueerimisjuhised on praktilise tööna valminud särgi valmistamisõpetuses. Särgil ERM A563:830 lihtvarruka lõige (vt lisa 5, joonis 7) on särgi külge

õmmelduna omapärase asetusega – ühendusõmblus jääb esiküljele ning tagaosale koondatud voldid annavad küünarnukile mugava liikumisvabaduse (vt foto 13).

Foto 12: ERM 18238 järgi teostatud särk, pikenenud õlalaiuse näide

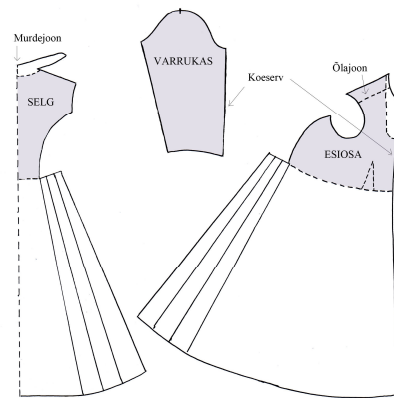

Foto 13: ERM A563:830 järgi teostatud särki varrukas eest- ja tagantvaates

Särki lõigete puhul on olulised originaalsärkide mõõtudest järgida õlalapi-, krae- ja varrukavärvli pikkuseid (vt lisa 5, joonised 6–10, 12). Oluline on fikseerida särki varrukatel olevate voldide täpseid asukohad ja voldisügavused. Reeglipärane on ka särki üldpikkuse mõõt, mis peaks ulatuma kuni poole sääreni. Lisaks on särkidel vaja arvestada pikenenud õlalaiuse mõõduga (vt foto 12).

Tänapäeval on hakatud õmblema särkide õlajoonele kaldjoont, mida soosivad trükises ilmunud lõikeskeemid (Kaarma, Voolmaa 1981). Ilmselt on põhjenduseks kaelakaarest kaenla alla tekkivate voldide vähendamissoov, kuid õlaõmblusega särki puhul tekkivad voldid omamoodi kaunistavad särki (vt foto 12). Täna tehtavatest kohandustest võib leppida sügava esikinnise pikkuse lühendamise ja pesemisvõimaluste lihtsustumisest tuleneva alaseosa eraldi särki külge õmblemise otsese vajadusega. Pigem on alasega särki õmblemine stiili küsimus ning teadlikult võib sel juhul kasutada alaseosas võrreldes pihaosaga robustsemat kangast. Mõõdapääsmatu kohandamine on olnud vajalik kõigil särkidel kaeluse avardamise osas – kui traditsiooniliselt on särkide kaeluse sisselõike süvendamise mõõduks olnud kaks sõrme laiust (~3cm ualtuses), siis tegelikkuses oli vaja kaelakaart avardada esipoolel vähemalt 5 cm ulatuses.

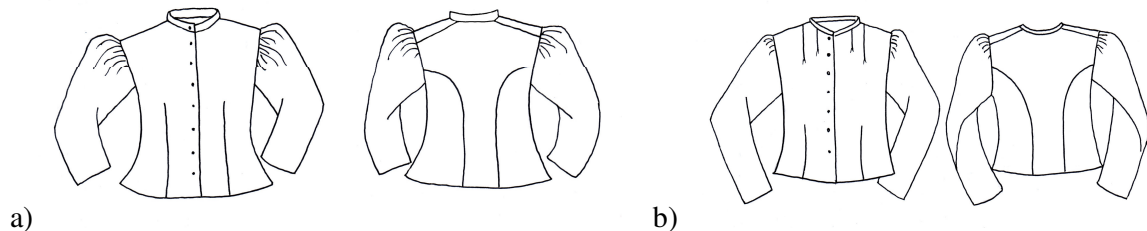
Kampsuni, pikk-kuue ja rüü puhul on pihaosa lõikejoon üldjoontes sarnane, erinevused on vaid kaeluse osas ja kampsuni puhul on esiosale tehtud sissevõtuvolt (vt joonis 25). Originaalesemetelt on vaja lõike konstrueerimisel arvestada seljaosas vööjoonel kaarjate joonte alguse vahe mõõduga ning õlaõmbluse nihkumise ulatusega seljaosa poole (vt lisa 11, 12, joonised 31–33). Pikk-kuue puhul on krae ja kampsunil seeside pikkusmõõdud võetud originaalesemelt. Vajalik on jälgida pikk-kuue ja rüü händades ning kampsuni seesidel olevate völte täpseid asukohti ja sügavusi.

Joonis 25: Kaarja seljaosaga lõikeskeem

Pikkuse suhe on kampsuni puhul vöökohani ja pikk-kuue puhul kuni vaksa jagu lühem seeliku ulatusest. Kogenud originaalilähedased lõikelised lahendused läbi, ei ole põhjust kohandada ühtegi nüansi peale kandja mõõtudes sobitamise. Rüü on teostatud sama lõike järgi, mis pikk-kuub.

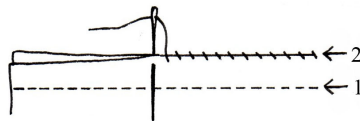
Fotode ERM Fk 2421:110 ja ERM Fk244:6 (vt lisa 4, fotod 13, 14) järgi rekonstrueeritud puuvillasest kangast jaki lõigete puhul on lähtutud samuti pikk-kuue ja kampsuni pihaosa lõikelisest lahendusest. Kuid vööjoonelt on pihaosa pikendatud ~15 cm, millega kaasneb esiosal sissevõtuvoldi pikenemine, külgedele on tehtud õmblused ning ühel jakil on üles kaelusesse ja õlaosale õmmeldud peened sissevõttevoldid (vt joonis 26, b). Särgid on eest nõõbitavad ning ühel juhul väikese püstkraega (joonis 26, a) ning teisel kanditud (joonis 26, b) kaelusega.

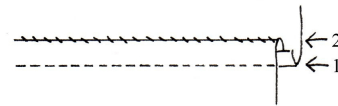
Joonis 26: Fotode ERM Fk 2421:110 ja ERM Fk244:6 järgi rekonstrueeritud jakkide lõikejoonised (vt ka lisa 24, fotod 93 ja 94)

3.2.6. Särgi, kampsuni, pikk-kuue ja rüü käsitsi õmblemine

Vändra kihelkonnast 19. sajandist säilinud naiste rahvarõivasesemete õmblused on valdavalt õmmeldud linase lõngaga käsitsi. Peamisteks õmblusvõteteks on tikk- ja üleloomispistete kasutamine. Kangakoeservade või tugevalt vanutatud kanga ühendamisel on kas ääred kinnitatud kohe servast üleloomispistetega või õmmeldud tikkpistetega veidi kaugemalt (vt joonis 27). Esineb ka üleloomispistega ääristades liikumist teist korda ääristatud serva pidi tagasi, mis tekitab äärtele lõngade ristumisrea (vt foto 16, a, lk 73). Teine levinud ühendamise viis on järgmine: esmalt on kangad õmmeldud tikkpistetega kokku ning seejärel pikem õmblusvaru keeratud kitsamaks lõigatud õmblusvaru ääre alla ning palistatud (vt joonis 28).

Joonis 27: Kanga ühendamine, 1- tikkpisterida, 2- üleloomispisterida, kasutatud nii eraldi kui kombineeritult koos

Joonis 28: Kanga ühendamine, 1- tikkpisterida, 2- õmblusvaru palistus kanga külge kinni

Kahe särgi, pikk-kuue, kampsuni ja rüü õmblused on valdavalt teostatud käsitsi. Originaalõmbluste täpset järgimist takistas materjalide erinevus, milleks on täna kasutatud kanga kergemini hargnevus ja linase õmblusniidi kvaliteet. Et kampsuni ja pikk-kuue esi- ja seljaosa ühendusõmblused jääksid tugevad, on esmalt seljakaare ja ölaõmblused õmblusmasinaga ühendatud ning seejärel õmblusvarud kahele poole kanga külge õmmeldud (vt fotod 14 ja 16, b). Teguviisi põhjenduseks on lisaks õmbluste tugevusetootlusele esteetiline lõpptulemuse saavutamine.

Foto 14: Käsitsi õmblemise tulemus kampsuni siseküljel

Rüül ei olnud võimalik originaalile sarnaselt palistada krae servi, vaid oli vaja panna kraele sissepoole vooder (vt foto 15). Pikk-kuue voltide ühendamine on tehtud edasi-tagasi üleloomispistetega (originaalil lihtsad eelpisted) ning voltide lõpetamine ei ole fikseeritud voldipõhjade täies ulatuses, vaid pooleni (vt fotod 17, 18). Särkide puhul kasutatakse tänapäeval detailide ühendamiseks õmblusmasinaga õmmeldud pesuõmblust. Kolmest näidissärgist on kaks õmmeldud käsitsi. Särkide puhul pidades käsitsi õmblemist üldiselt originaalilähedaseks teostamiseks, on õmblusvõtted valitud lähtuvalt esteetilise tulemuse taotlusest.

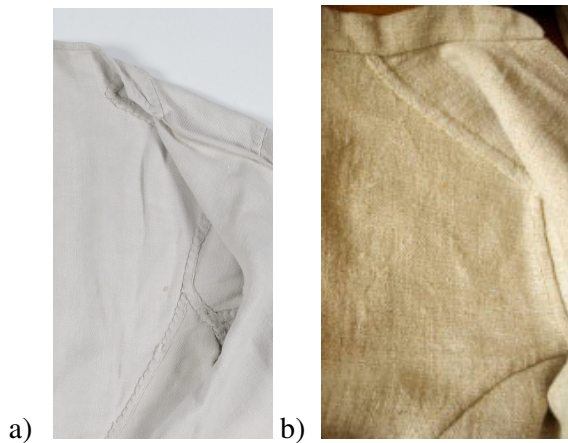

Foto 15: Rüü õmblused, üleval servas kraeosa

a) originaal, b) täna teostatud variant

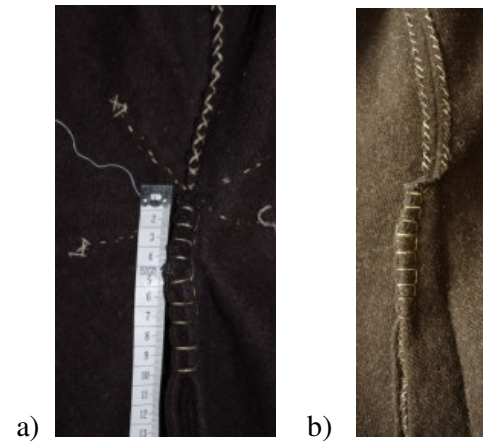

Foto 16: Pikk-kuue seljakaare õmblus ja voldikimbu ühendamine ülaosas

a) originaal, b) täna teostatud variant

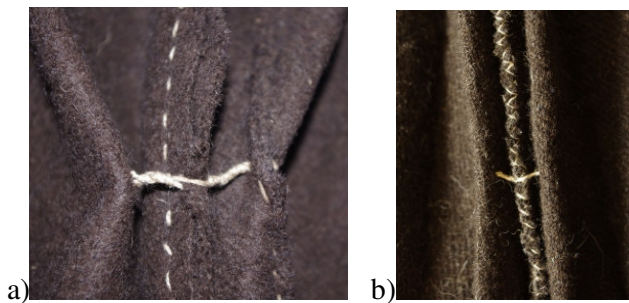

Foto 17: Pikk-kuue voldipõhjade ühendusõmblus ja kimpude fikseerimine

a) originaal, b) täna teostatud variant

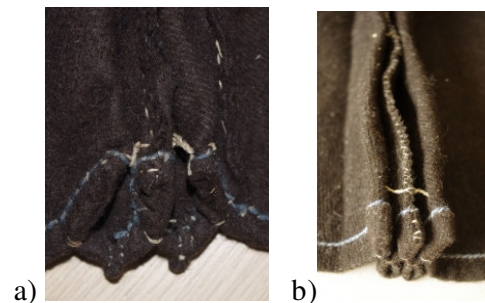

Foto 18: Voldikimbu ühendamine alaosas

a) originaal, b) täna teostatud variant

3.2.7. Pärjade, pappalusel mütsi ja tanu teostamine

Peakatetest pärjade, tanu ja pappalusel mütside teostamisel on olnud originaalilähedase tulemuse taotlemine kõige keerulisem, seda eelkõige üldiselt materjalide ja mütsi puhul ka lõike osas. Võimalusepiires on kasutatud naturaalseid materjale, kuid ilupaelte ja lintide osas on tehtud mööndusi sünteetiliste materjalide kasutamise kasuks.

Pärjade puhul osutus võimalikuks järgida originaalide mõõte, üldist kompositsioonilist lahendust või värvivalikut. Kolmest Vändra piirkonnast säilinud pärjast kahe teostamise tulemusena on värvide sarnasuse tõttu rohkem originaalilähedane pärja ERM A291:512 jäljendamistulemus (vt fotod 19). Pärja ERM A291:513 (vt foto 20) puhul oli eesmärgiks leida naturaalne ruudulise mustriga kangas, mille värviintensiivsus osutus võrreldes originaaliga tugevamaks ning tingis erksama ilupaela valiku.

Foto 19: a) Peapärja ERM A291:512 originaal, b) jäljendamistulemus

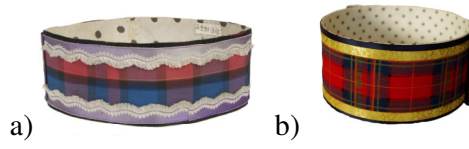

Foto 20: a) Peapärja ERM A291:513 originaal, b) täna teostatud variant

Riidest tanu lõike konstrueerimisel on lähtutud modelli peaümbermõõdust, mis osutus originaaltanu pikkuse mõõdust 8 cm pikemaks. Tanu laius jäi originaali mõõtu. Tanu soppi kurrutades selgus, et 8 cm laiem osa jääb 3 cm pikkuse sopi alale liiga tihedalt kokkusurutuks ning ei hoia hästi vormi. Probleemi lahenduseks võib olla kas originaalmõõtudest kinni pidamine, õhema kanga kasutamine või taga oleva õmbluse osa pikendamine.

Järgitava tanu tikand on säilinud halvasti, kuid oli kangale jäänud jälgede järgi võimalik rekonstrueerida. Tikkimislõngana oli originaalil kasutatud ühekordset villast lõnga. Katsetades täna saadaolevaid ühekordse villase lõngaga tikkimist, jäi tulemus robustne ning tikand on otsustatud teostada kvaliteetsete villaste tikkimislõngadega. Ees tanu ääres olev villane pael on asendatud peenvillase kangaribaga. Kuna sobilikus mõõdus (1 cm läbimõõduga) vasklitreid ei õnnestunud kaubandusest leida, on need õhukeseks valtsitud messingplaadist ise tehtud, kasutades ringikujuliste plaadikeste lõikajat ning aukude tegemiseks puuri. Kuna saadud tulemus

oli liiga särav, on litreid küünlaleegis veidi põletatud ja villase riidega puhtaks hõõrutud. Probleemiks jäi tanu eesääres oleva metallpitsi teostamiseks sobiliku metalliniidi leidmine, mis on asendatud sünteetilise niidiga. Tikandi ja niplispitsi täpsed joonised asuvad praktilise tööna valminud tanu tegemise õpetustes.

Foto 21: a) Tanu ERM 409 originaal, b) rekonstrueerimistulemus

Pappalusel Vändra mütsi teostamisprotsessis on tehtud neli erineva lõike katset. Fotol 22, a on näha 20. sajandi algusest pärit fotol mütsi kuju, millele sarnast lõikelist tulemust ei ole õnnestunud tänaseks täpselt saavutada. Fotol 22, b on mütsi tagaosas liiga kõrge, 22, c lõikevariandi puhul on nii taga- kui esiosa madalamaks tehtud, kuid müts peaks visuaalselt tahapoole horisontaalselt veidi pikenema.

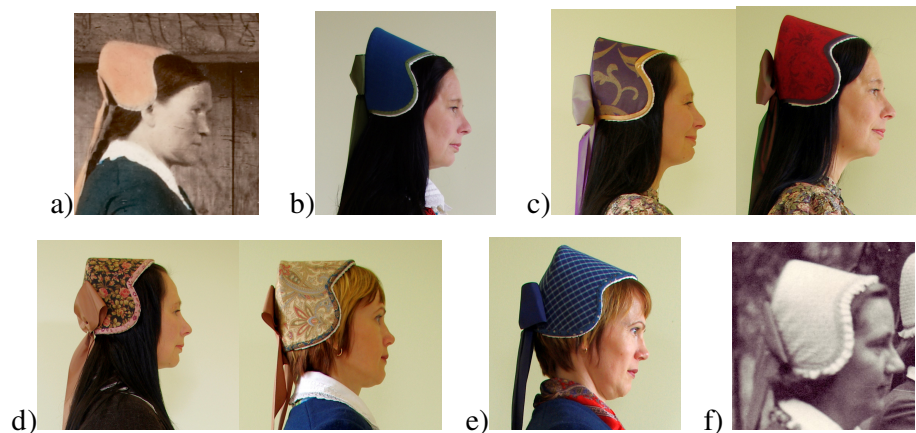

Foto 22: Vändra mütsi näited a) fotol ERM Fk447:80 olev näidis aastast 1902, b)–e) lõike rekonstrueerimiskatsete tulemused, f) H.Kurriku ramatus “Eesti rahvarõivad” oleva mütsilõike kasutamise tulemus

Pärnu muuseumi fondis oleva mütsi PÄMU 2867/E724:16 (vt lisa 16, foto 56) järgi võetud lõike järgi on tulemuseks fotol 22, d olev mütsivariant, mida on edasi arendatud muutes esiosal olevad

väliskaared sujuvamaks ning ees tipuosa teravamaks (variant 22, e) nagu on omane Vändra kihelkonna põhjaosale. Viimane variant on muutunud sarnaseks H. Kurriku raamatus “Eesti rahvarõivad” oleva lõike kasutamistulemusele (vt foto 22, f). Mütsi kõik neli lõikevarianti on lisatud praktilise tööna valminud mütsi tegemisõpetusse.

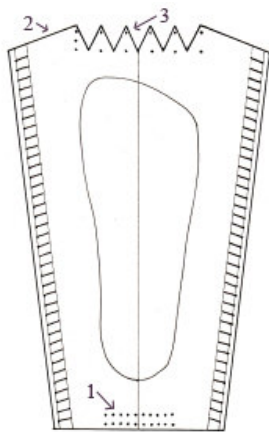
Kõik teostatud mütsivariandid ei seisa hästi peas ja ei ole mugavad kanda. Fotol 22, b ja 22, c variandid on õmmeldud kõvast ja jäigast papist alusele, mis on peas valusad kanda. Fotol 22, d ja 22, e mütsi põhjad on tehtud pehmemast papist, mis teeb kandmise mugavamaks. Erineva paksusega papi kasutamisel on ka esi- ja tagaosa ühendusviisid erinevad, mis jätab ühel juhul õmblustulemuse ühenduskohas ümaramaks (joonis 29, a) või teravamaks (joonis 29, b). Seega muudab nimetatud nüansi kasutamine mütsi välisilmet.

Joonis 29: Pappaluse ühendusõmblused a) pehme (murduva) papi puhul, b) kõva (jäiga) papi puhul

3.2.8. Pastelde teostamine

Pastelde järgitegemisel on juhitud E. Asteli eesti rahvapäraste pastelde kohta käivas uurimuses olevast illustreerivast materjalist. Lõikeliselt oli vaja järgida tõmbi nina lõikelist lahendust. Pastelde tegemise käigus on tehtud katseid nii materjali kui lõike kasutamise osas. Saavutamaks soovitud tulemus, on oluline teadvustada pastla ninaosa õmbluse pikkusest ja kalde nurgast (joonisel 30, nr 2) tulenevaga – pastla ninaosas suurema kalde puhul on ninosa teravam ning pikema õmbluse puhul tekib liiga palju krookeid (vt foto 23, b). Fotol 23 nähaolevate pastelde ninosa lõikepikkused on 5,5 cm (fotol a) ja 7 cm (fotol b). Paksema naha kasutamise puhul on vajalik eelnev naha leotamine külmas vees ning soovitav on pastla kannaosas suurendada õmbluspistete pikkuse vahet ja seetõttu neid ka vähendada (joonisel 30, nr 1). Lisaks on paksema naha kasutamisel lahendatud ninaosas olev ühenduskoht jättes see õmblemata asetades servad ~0,5 cm ulatuses üksteise peale. Nimetatud koht fikseerub targetest nahariba sisseajamisega. Pastla lõike konstrueerimis- ja valmistamisõpetus on vormistatud eraldi praktilise töö osana.

Joonis 30: Pastlalõike skeem

Foto 23: a) paksemast nahast, ninaosas lühema õmbluse ning väiksema kaldega pastlad, b) pehmemast nahast, ninaosas pikema õmbluse ja suurema kaldega pastlad

Peatüki kokkuvõtteks võib tõdeda, et rahvarõivaste valmistamine tervikuna on lai valdkond, mis hõlmab ka Vändra piirkonnas erinevate materjalide (erinevad linased ja villased, siid, puuvill, nahk, puukoor, metall) ja tehnikate (varrastel, kanga- ja kirivöö kudumine, erinevad punumise ja tikkimistehnikad, niplamine, heegeldamine, lõigete konstrueerimine ja õmblusvõtted) tundmist. Võrreldes tänapäevaga algas traditsiooniliselt rahvarõivaste tegemine juba lamba- ja linakasvatamisest. Algmaterjali saamise töömahukus tundub aukartustäratav. Võib oletada, et käsitsi lõnga ketramisest on valmis täna rahvarõivaste tegemist alustama vaid üksikud huvilised. Parimal juhul algab kogu protsess kangakudumisest. Näidisesemete teostamiseks on tehtud valikud nii käsitsikootud kui ostukangaste kasuks, et oleks näha neist tulenevad erinevused. Suurimaks probleemiks tänapäeval ongi täna materjalidega seonduv – kui linase ja villase materjali puhul on olukorrad lahendatavad, siis siidi, eriti ilupaelte ja tanulintide osas on keeruline lahendusi leida. Ka kardpitsi tegemiseks vajaliku metalllõnga leidmisega on raskusi, mistõttu on olukordi, kus ollakse sunnitud kasutama sünteetilisi paelu, niite või pitse.

Saadud kogemus särgi ja pikk-kuue (kampsuni) lõigete rekonstrueerimises ja traditsiooniliste rahvarõivaste kirjelduste põhjal originaaliläheduse taotlemises, on olnud vajalik vaid üks kohandamine – särgi kaeluse avardamine. Muude lõikeliste detailide (särgi kinnise pikkus, alase eraldi õmblemine, õlaõmbluse tegemine) ja ka käsitsi õmblusvõtete kasutamise osas ollakse täna valikute ees. Peakatetest ei ole soovitatav tanu korrektse vormi hoidmiseks lõikeproportsioone

(pikkuse ja laiuse suhet) muuta. Väandra mütsi lõige vajab veel täpsustamist, mis hetkel on tanusid lihtsalt esemena vaadates küll sarnane, kuid peas kandes erineb oma üldmuljelt. Tundub, et Väandra mütsi alusmaterjalina on parem kasutada pehmemat pappi. Ning võimalused on olemas tänapäeval ise teostada pastlad, mis ei nõua väga erilisi töövahendeid, mida ei saa öelda metallitööde teostamisega seoses. Kuid olemas on täna võimalused teostada ka kindlast piirkonnast pärit ehte järgi rekonstruktisoon, mida autor kolme ehte puhul ise neid teostades koges.

KOKKUVÕTE

Käesolev uurimus on olnud ajendatud Vändra kihelkonna naiste rahvarõivaste kohta käiva informatsiooni vähesusest. Hetkel on piirkonnas teada kaks kostüümi varianti, mis põhinevad kahel erineva triibustikuga seelikul, mida on kantud täiendatuna kas õlarätikuga või kampsuniga ning mille juures on peakatetest kasutatud kas ühesuguse kangaga kaetud pappalusel mütsi või riidest tanu. Vändra kihelkonnas võimaliku rahvarõivaalase variatiivsuse uurimine baseerub lisaks uurimisvaldkonda kajastavale kirjandusele ka neljas Eesti muuseumis ja erakogus olevale esemelisele ainesele (185), fotodele (6) ja käsikirjalistele allikatele (3) olemasolule.

Käesolev magistritöö erineb oma ülesehituselt tavapärasest selle poolest, et koosneb kahest eri osast - lisaks kirjalikule uurimuslikule osale ka praktilisest osast, mis koosneb eelkõige selle magistritöö tarbeks valmistatud Vändra naiste rahvarõiva näidiskostüümidest.

Kirjaliku osa raames on lähtuvalt eesmärkidest teostatud Vändra kihelkonna naiste rahvarõivaste üksikosade kirjeldamine ning ajas tehnoloogiliste ja lõikeliste arengute fikseerimine, materjali- ja värvikasutuse jälgimine, samuti rõivastuse kandmisviisides avalduvate muutuste uurimine. Kirjeldavale tasandile järgnenud rahvarõivakomplekti koostamise põhikriteeriumiks on perioodipõhine jaotus, mille taustal on uuritud eraldi ka kandja staatusest ja kandmise olukorrast (igapäevased, pidulikud, suve ja talve rõivad) lähtuvat ainet, samuti on käsitletud kihelkonnasiseselt ehk siis valla tasandil rahvarõivakomplekti variantide koostamisvõimalusi tänapäeval.

Vändra kihelkonna naise rahvarõivaülikonna komplekteerimiseks oli valida 10 seelikumustri, 3 lahttasku, 43 kirivöö, 3 pärja, 3 lilltanu, 60 pappalusel mütsi, 2 suurrätikuks sobiva mustri, 2 suka- ja 8 kindakirja ning 3 säärepaelamustri vahel. Ehete (39) hulgas on preese, vitssõlgi, samuti nii helmesse lükitud kui ka eraldi kaelarahasid, sõrmuseid ning kuhiksõlg. Täielikult

puuduvad rahvarõiva tervikkomplekti osadest Vändrast pärinevad esemelised näited põlle, kampsuni ja liistiku, pikk-kuue, rüü ja kasuka ning lisanditest kottide osas. Olukorra lahendamiseks on soovituslike asendusesemete valiku tegemist naaberkihelkondadest põhjendatud lähtumisega eelkõige Pärnumaal kantud rahvarõivaste iseloomulikest tunnustest. Valikuvõimaluste laiendamiseks on naaberkihelkondadest võetud esemelisteks eeskujudeks veel ka särke ja lahtkraesid, sest neist mõlemast on Vändrast säilinud vaid üks hilisest perioodist (20. sajandi algus) näide.

Pärnumaa rahvarõivaalaste uurimuste põhjal võib kihelkonniti täheldada mingi detaili tugevat eripära ja selle alusel võib väita, et Vändra kihelkonnas on selleks eeskätt naiste peakatted. Ka neidude peapärgade kandmine on Pärnumaa kontekstis olnud traditsiooniline vaid Vändras. Võib rõhutada, et pappalusel pott- ja kabimütside taustal on *Vändra mütsid* kogu Eesti rahvarõivaste juurde kantud peakatete tüpoloogias täiesti eraldi nähtus. Vändra kihelkonna naisteriietust eristasid muust Pärnumaast veel seelikute triibustikud (va üks Toriga sarnane musta-punane variant) ja seelikute allääres värviliste kaunistuspaelte puudumine. Seega nii peakatted kui seelikud võivad naaberkihelkondadest pärit esemetega koos kandes luua aluse kihelkondlikuks eristumiseks. Mõningaid Vändra kihelkonnasiseseid eripärasid selgus ka tänu Vändra mütside rohkusele muuseumikogudes ja kirjalikes allikates leiduvatele kommentaaridele naiste mütside lõike ja kandmisviiside kohta ning samuti ka valdade vahelistele erinevustele pastalapealte sidumises.

Nelja perioodi (vt metoodika) kuulumise aluseks on kas eseme dateering või varasemate rahvarõivaalaste uurimuste põhjal teada oleva iga üksikeseme ajalisest arengust tulenev sobivus konkreetsesse perioodi. Esemetest on ajas toimunud muutused täheldatavad abielunaiste pidulike peakatete (lilltanu, pappalusel müts, oub), õlakatetest suurrätiku ning pealistrõivastest kampsuni ja liistiku kasutusele tuleku osas. Kampsuni avara rinnaesise lõike muutumine kinnisemaks võib olla aluseks kaeluseni kinni nõõbitava jaki tekkele. Särkide puhul on toimunud muutused eelkõige krae osas – kitsast äärekandist mahanuratud kraeni ja tagasi väikese püstkraeni. Kampsuni puhul võivad hilisema perioodi tunnuseks olla puhvis varrukad. Tehnilistest nüanssidest võib märkida, et näiteks heegeldamine ja aniliinvärvid tulid kasutusse alates 19. sajandi II poolest. Materjalidest on Vändra kihelkonna rahvarõivaste tegemisel puuvillase kanga varaseim kasutuse tõestus aastast 1850.

Perioodipõhise rahvarõivakomplektide koostamise puhul osutus eseme dateeringutest lähtumine komplitseerituks, sest ajas toimunud muutused võivad olla iseenesest pikaajalised protsessid ning seetõttu ka keerulised täpselt piiritlemiseks. Enam kombineerimisvõimalusi annab tänapäeval ühevärvilise seeliku kasutusele võtmine, mis lisaks sobivusele eri ajastute peakatetega, võib kuuluda ka igapäevarõiva komplekti. Ülerõivastest võimaldab pikk-kuub kanda eri perioodide seelikuid ning peakatteid. Igapäevaste rõivakomplektide koostamise võib nelja perioodi lõikes jaotada kolmeks – kogu 19. sajandi jooksul kantud rõivad (põhilised esemed on seejuures lihtvarrukatega särk, ühevärviline seelik, kirivöö, põll, rüü) ning omaette võib eristada 19. sajandi II poolt kahevärviliste seelikute ja võimalik, et eraldi ka 20. sajandi algust sitsijaki kasutuseletuleku tõttu. Tegelikuses on aga üsna keeruline tõmmata konkreetseid piire ka igapäevaste ja pidulike ning suve- ja talverõivaste vahele, sest rätikut ja rüüd võib olla oli kantud ka koos pidulike rõivastega (nende kaitseks ilmastiku eest) ning kasukat kanti vahel ka suvisel ajal.

Esemete kirjeldamise käigus tehtud joonised nii magistritöös kui õpetuste osas (32 uut + 52 varasemate uurimistööde käigus tehtud) on osa magistritöö praktilisest osast ning üheks eelduseks Vändra naise rahvarõivakomplekti kuuluvate osade tegemisele. Rahvarõivaste valmistamine on tervikuna lai valdkond, mis hõlmab ka Vändra piirkonnas erinevate tehnikate (varrastel, kanga- ja kirivöö kudumine, erinevad punumise ja tikkimistehnikad, niplamine, heegeldamine, lõigete konstrueerimine ja õmblusvõtted) tundmist.

Magistritöö praktilise osa raames on valminud kas autori poolt tehtuna või õpilaste ja meistrite tööprotsessi juhendades (kangakudumises ka tellimustöid kasutades) kokku 58 rahvarõivakomplekti kuuluvat eset. Neid omavahel kombineerides ja järgides perioodidesse sobivust, on magistritöös esitletud üheksat erinevat Vändra naise rahvarõivakomplekti (vt lisa 24).

Tänapäeval rahvarõivaid originaalilähedaselt järgi püüda tehes oli oluline valmistamisprotsessi kui terviku teadvustamine – lisaks oskuste tasandile pidi arvestama ka materjalide kättesaadavuse võimalustega 19. sajandil ja 20. sajandi alguses ning tänapäeval. Originaaliläheduse taotlemise kogemuses jäi suurimaks probleemiks materjalidega seonduv – linase lõnga ja ostukanga värvus ning siidist ilupaelte ja kardpitsi tegemiseks vajaliku metallniidi hankimine, mis tingis sünteetiliste materjalide kasutamise tanudel, pärgadel ja mütsidel.

Esemenäidised on tehtud nii käsitsi kootuna kui ostukangast. Võimalusel on järgitud originaalesemetel nähtud lõigete asetust kangale. Valdavalt on olnud vaja täna esemete lõikeid kandja suuruse järgi kohandada, säilitades originaalseme lõike üldmulje. Protsessi läbikogemise tulemusena võib esile tuua vajaduse särgi kaeluse avardamise järele. Väandra mütsi lõikeotsingutes ei ole autori arvates tänaseks saavutatud ideaalset tulemust. Otsene rekonstrueerimisvajadus on ilmnenud ja seejärel teostatud lilltanu ERM 409 mustrijoonise puhul, samuti sukakatke ERM 8521 järgi kudumisel on tehtud korrektsioone silmuste loomise ning kanna- ja põiakudumise võtete osas.

Edaspidisele Väandra rahvarõivaste valmistamise juhendamistegevusele mõeldes on tegemiskogemusest lähtuvalt valminud praktilise osana ka kuus valmistamisjuhust - särgi, seeliku, pikk-kuue ja kampsuni, tanu, pappalusel mütsi ja pastelde tegemisõpetused. Valminud esemete põhjal koostatud komplektid on Väandra kihelkonna rahvarõivastest kavandatava raamatu illustratiivseks materjaliks ning edaspidi on võimalik nende esemetega lähemalt tutvuda C. R. Jakobsoni Talumuuseumis. Edasine autoripoolne uurimistegevus ning praktiline esemete teostamine jätkub Väandra kihelkonna meeste rahvarõivaste osas, mille käigus on kavas kogeda ka viiskude ja karvanahast pastelde tegemist. Olemas on ka kavatsus arendada edasi Väandra rahvarõivaste väärtustamise tasandi uurimist.

Ning lõpetuseks – rahvarõivakandmist propageerides ei saa käskida ja keelata, vaid parimal juhul lihtsalt olla ise rahvrõiva ilu esitlusel eeskujuks, viidates seejuures selle rõivastuse olulistele ja huvitavatele detailidele nende ajaloolises arengus.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Astel**, Eevi 1967. Eesti rahvapärased pastlad XIX sajandil ja XX sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, lk 188–213
- Astel**, Eevi 1998. *Eesti vööd*. Tartu: Ilmamaa
- Astel**, Eevi 2006. *Taskud vööle, kotid kätte rahvariideid kandes*. Tartu-Tallinn: Eesti RahvaKa Muuseum, Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit
- Kaarma**, Melanie, Aino **Voolmaa** 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat
- Karelson**, Rudolf (toim) 1992. *Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. II köide. K. 2. vihik*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut
- Kirme**, Kaalu 1986. *Eesti sõled*. Tallinn: Kirjastus Kunst
- Konsin**, Kalju 1967. *Eesti pitsid*. Tallinn: Kirjastus Kunst, Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum
- Kuigo**, Elle 1968. Eesti särkide lõikest XIX sajandil ja XX sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, lk 256–288
- Kuigo**, Elle 1969. Naistesärkide kaunistused Eestis XIX sajandil. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIV*. Tallinn: Valgus, lk 75–125
- Kurrik**, Helmi 1931. Eesti pitsid. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat VI*. Tartu: K-Ü “Postimehe” trükk, lk 88–119
- Kurrik**, Helmi 1938. *Eesti rahvarõivad*. Tartu: Sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi kirjastus
- Laur**, Anneli, Anne **Rätsep** 2010. *Tori kihelkonna rahvarõivad*
- Leinbock**, Ferdinand 1925. Kabi- ja pottmütsid. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat I*. Tartu: K.-Ü. “Postimehe” trükk, lk 6–103
- Lemberg**, Anton 1913. Kärü ja Lelle, tükike kodumaa arenemise lugu memoarides. – Rmt: *Oma maa III*. Korraldanud Eduard Wirgo. Tart: Eesti Kirjastuse-Ühisus “Postimees”, lk 87–136
- Lõoke**, Endla (Jaagosild) 1957. Lääne-Eesti rahvarõivarühm. – Rmt: *Eesti rahvarõivad XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 120–125

- Lepik**, Leida (toim.) 2009. *Eesti kihelkondade kaart*. Kaardikirjastus Regio
- Manninen**, Ilmari [1927] 2009. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum
- Moora**, Harri 1957. Eesti rahvarõivaste arenemise ajaloost. – Rmt: *Eesti rahvarõivad XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 7–28
- Piiri**, Reet 2004. *Talurahva jalanõud ehk mida jalga panna, kui seljas on rahvariided*. Tartu: Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit
- Piiri**, Reet 2007. *Eesti talurahva ülerõivas 19. sajandil*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit
- Piiri**, Reet 2011. *Helmekeed*. Tartu: Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit
- Raud**, Inna 2010. Vändra kihelkonna kirivööd. – *Viljandi muuseumi toimetised I*. Viljandi: OÜ Vali Press, lk 51–71
- Tammekann**, August Ferdinand (toim.) 1930. *Eesti. Maateasuslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. IV Pärnumaa*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Trees**, L. 1957. Värvimine. – Rmt: *Eesti rahvarõivad XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 209–211
- Troska**, Gea [1998] 2008. Kauplemine ja vahetus. *Eesti rahvakultuur*. Toim Ants Viires ja Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 184–195
- Viires**, Ants (toim.) [1995, 2000] 2007. *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus
- Voolmaa**, Aino 1971. Eesti rahvarõivaseelikud. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXV*. Tallinn: Valgus lk 106–149
- Voolmaa**, Aino 1975. Põll eesti rahvatraditsioonis. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXVIII*. Tallinn: Valgus, lk 131–166
- Voolmaa**, Aino 1986. *Lisandeid eesti rahvarõivaste juurde. Peapärjad ja kotid. Metoodiline materjal*. Tallinn: ENSV Kultuuriministeerium, ENSV Rahvaloomingu ja Kultuuritöö Teaduslik Metoodikakeskus
- Voolmaa**, Aino 1990. *Õlakatted – sõbad, õlalinikud, suurrätid eesti naiste rõivastuses*. Tallinn: Eesti Üldlaulupeo Büroo rahvarõivaste sektsioon
- Vunder**, Elle [1998] 2008. Käsitöö. *Eesti rahvakultuur*. Toim Ants Viires ja Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 136–167
- Värv**, Ellen 2008. Riietumine ja rahvarõivad. – Rmt: *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 279–301
- Värv**, Ellen 2010. Traditsiooniline talupojarõivastus. – Rmt: *Pärnumaa 2. Loodus. Aeg. Inimene*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus

Käsitirjad ja internetiallikad

Oidekivi, Riin 2004. *Linakasvatamine ja töötlemine 19. sajandil*. Seminaritöö. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Käsitiri TÜVKA raamatukogus

Tetsmann, Ernst 1896. Vändra kihelkonnast saatnud Ernst Tetsmann. *ERA 11248*, Eesti Kirjandusmuuseum käsitiri, lk 23–42

Voolmaa, Aino 1958. Teatmematerjale Vändra kihelkonnast. *EA 64*, ERM käsitiri, lk 225–290

Õunapuu, Anti 1937. *ERA II 169* (teavet kogutud Vändra kihelkonnas 1858 aastal sündinud ning Tori vallast pärit Kadri Õunapuult). Käsitiri Eesti Kirjandusmuuseumis, lk 227–233

http://et.wikipedia.org/wiki/V%C3%A4ndra_kihelkond

<http://www.regio.ee/?op=news&id=116> (kihelkondade kaart)

<http://www.isetegija.net/index.php?ind=blog&op=home&idu=6089&singlepost=82875>

Kasutatud lühendid

ERM – Eesti Rahva Muuseum

VM – Viljandi Muuseum

PÄMU – Pärnu Muuseum

EVM – Eesti Vabaõhumuuseum

Khk - kihelkond

LISAD

Lisa 1: Vändra kihelkonna rahvarõivaid kajastavad illustratsioonid 1968 – 2013

Joonis 1: Ajakirja “Nõukogude Naine” 8/1968 tagakaas. Vändra naine (paremal) koos Tori neiuga. Joonistanud M. Kaarma 1968

Joonis 2: Ajakirja “Nõukogude Naine” 8/1968 tagakaane sisekülg, Vändra ja Tori mustrid. Näide Vändra rahvarõivakomplekti tarvis põlle ja särki tikandite laenamisest Tori kihelkonnast.

Foto 1: Vändra laulukoori lauljad Silvi Aas, Asta Miil ja Nelly Kase 1969. aastal tehtud Vändra rahvariietes. Foto 1972.

Foto 2: Vändra mütsi kandmise näide. Foto 1978

Foto 3: Ajakirja “Eesti Naine” 2/1990 tagakaane siseküljel Haapsalu teenindustootmisvalitsuse õmbleja Taive Ulma Vändra rōivastes

Foto 4: 1989. aastal tellitud uued punaste seelikutega Vändra rahvarōivad. Laulupeo rongkäik 1994. aastal.

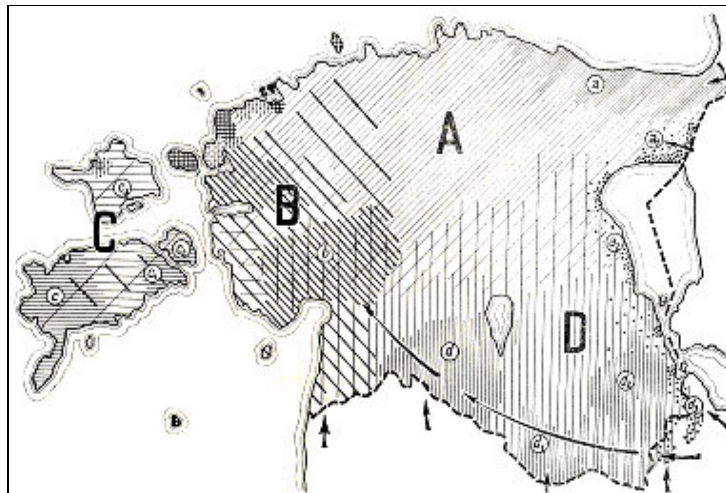
Fotod 5-8: Vändra kihelkonna naise rahvarōivaste komplekti näited 2010 – 2013

Lisa 2: Eesti kihelkondade ja rahvarõivarühmade levikuala kaardid

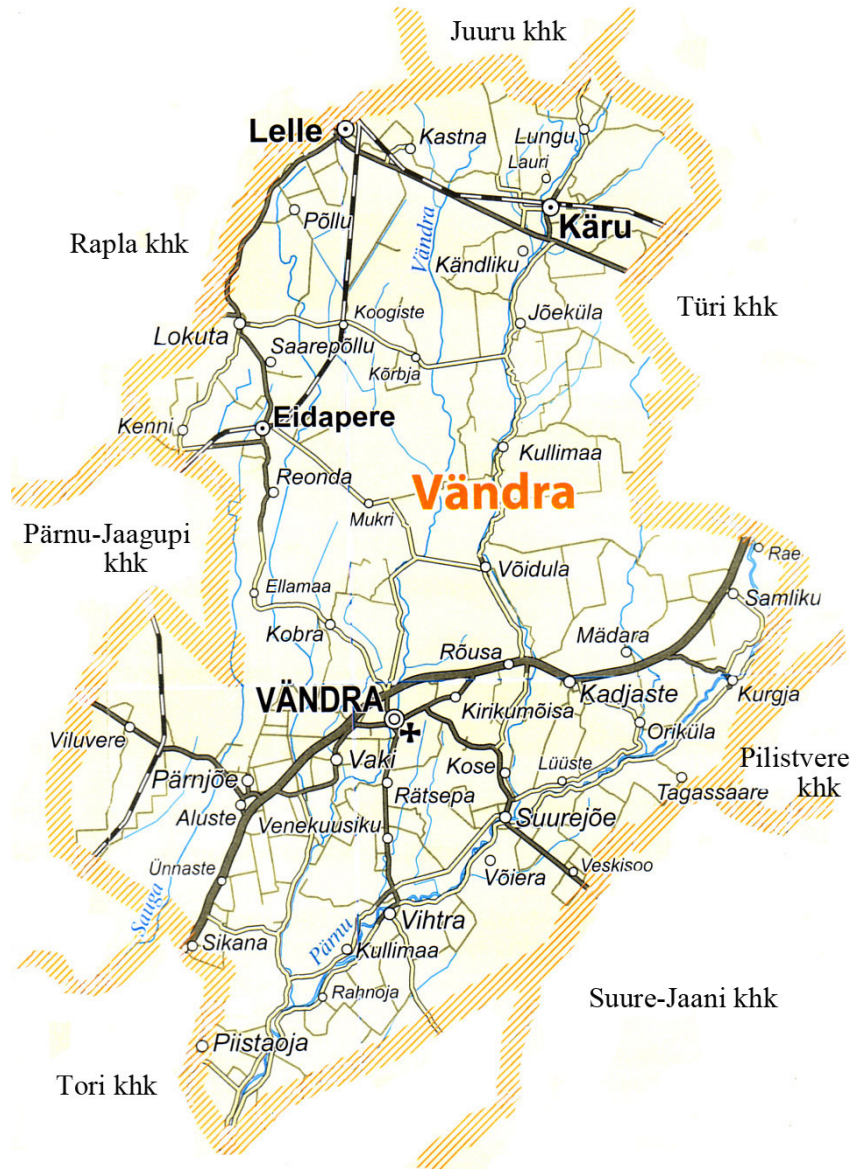
Joonis 3: Eesti maa- ja kihelkonnad (<http://www.regio.ee/?op=news&id=116>)

Pärnumaa (va Halliste ja Karski kihelkonnad) ja Läänemaa moodustavad Lääne-Eesti rahvarõivarühma, Harjumaa, Järvamaa ja Virumaa moodustavad Põhja-Eesti rahvarõivarühma, Viljandimaa, Tarumaa, Võrumaa ja Setomaa ning Pärnumaalt Halliste ja Karski khk-d Lõuna-Eesti rahvarõivarühma ning Saaremaa ja Hiiumaa saarte rahvarõivarühma.

Joonis 4: Eesti rahvarõivarühmad 19. sajandi I poolel. A- Põhja-Eesti rühm, B – Lääne-Eesti rühm, C- saarte rühm ja D – Lõuna-Eesti rühm (Moora 1957: 10)

Lisa 3: Vändra kihelkonna kaart 20. sajandi alguses

Joonis 5: Vändra kihelkonna külad 20. sajandi alguses (Lepik 2009). Lelle ja Kärü vallad on asunud kihelkonna põhjaosas. Läänepool asuvas Lelle valda kuuluvad külad ida ja lõuna piiril on Kastna, Koogiste, Mukri ja Ellamaa. Uue- ja Vana-Vändra vallad asuvad kihelkonna lõunaosas. Läänepool asuva Vana-Vändra valda kuuluvad külad põhja ja ida piiril on Kobra, Kirikumõisa, Vändra alevik, Vaki ja Rahnoja. Uue-Vändra külad on põhja ja lääne piiril Rae, Rõusa, Kirikumõisa, Rätsepa ja Vihtra. Kullimaa ja Venekuusiku kuulumisest konkreetse valla territooriumile andmed puuduvad (Tammekann 1930: 596, 597)

Lisa 4: Fotod Vändra kihelkonna rahvariietest (1902 – 1913)

Foto 9: ERM Fk 447:80.
Estnische Frau aus Fennern. Pildistatud juulis
1902. Õp.E.S. piltide kogu

Foto 10: ERM Fk 447:81, aastast 1902

Foto 11: ERM Fk 447:83 Estnische Frau aus Fennern. Pildistatud juulis 1903. Õp.E.S. piltide
kogu

Foto 12: ERM Fk 2421:108

Kristjan ja Anna (1875 – 1935) Hansen Vändra vanades riietes. Naisterahval puudub abielunaisele kohustuslik ese põll. Pildistatud 1910. a. paiku Lelle vallas Kurikse külas Kruusiaugu talus. Foto Laarmann.

Foto 13: ERM Fk 2421:110

Kaks Vändra khk naist. Parempoolne Maretsaana talu perenaine Ann Tauram (1834 – 1917). Pildistatud 1910 a. paiku Lelle vallas Koogiste külas

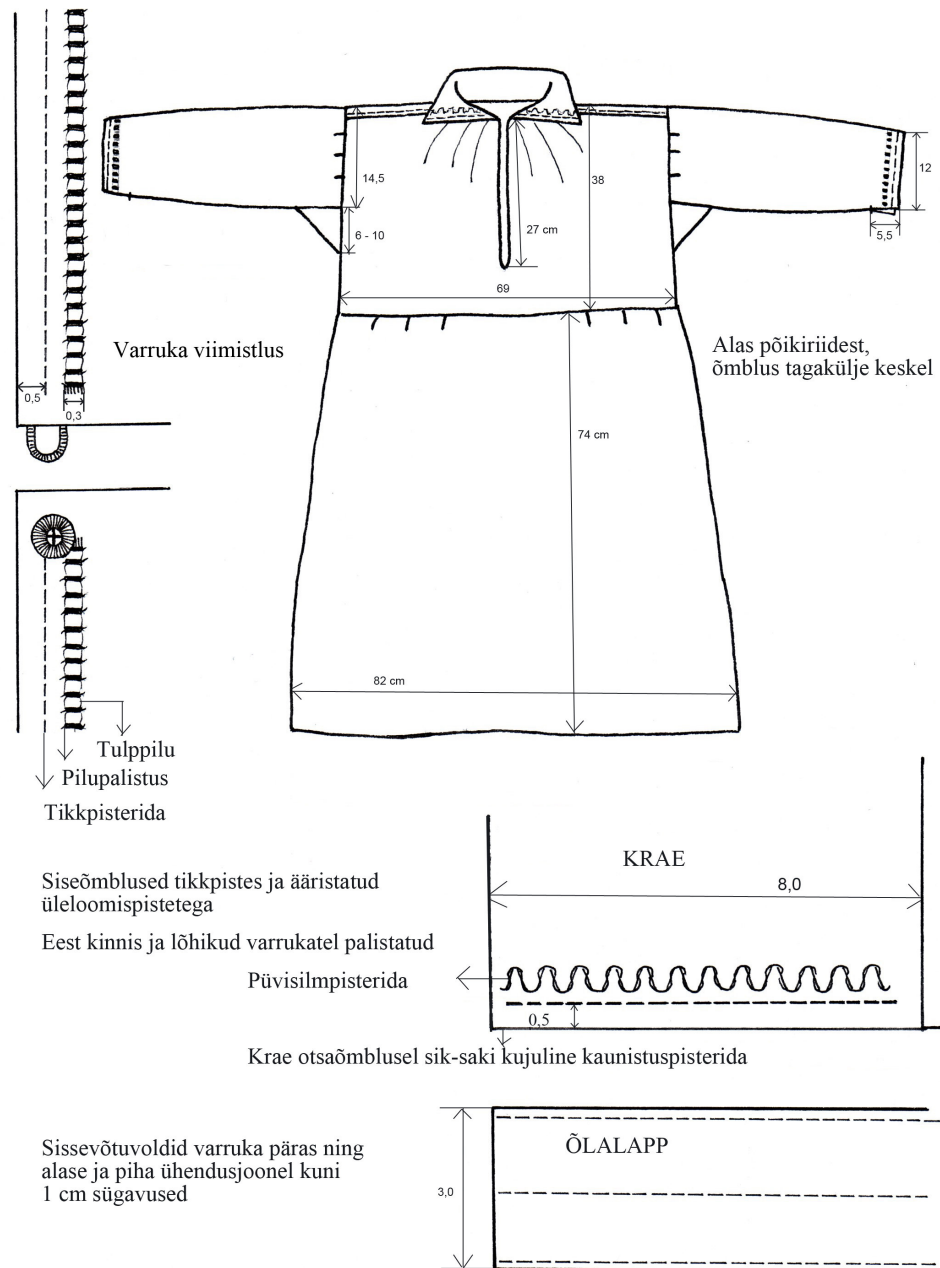
Foto 14: ERM Fk 244:6 Aledi talu perekond Vändra khk Lelle vald. Vanaemal pikitriibuline seelik, põll ees ja pottmüts peas. Rinnas sõlg, kaelas rahad. Fotol 13 on näha samades riietes naine. Paremal ääres istuv naine kannab peas ubi. Foto autor Raadik. Pildistatud 1913.

Lisa 5: Naiste särkide legendid ja kirjeldused

Tori naise särk ERM 18238

Dateering: ~1837 (kogutud 1917, vanus omandamisel 70-80 aastat)

Saadud: Mihkel Tilk. Särk seisis kirstus. Vanaema teadis, et särki kanti eest preesiga kinni ja seotud keskelt vööga.

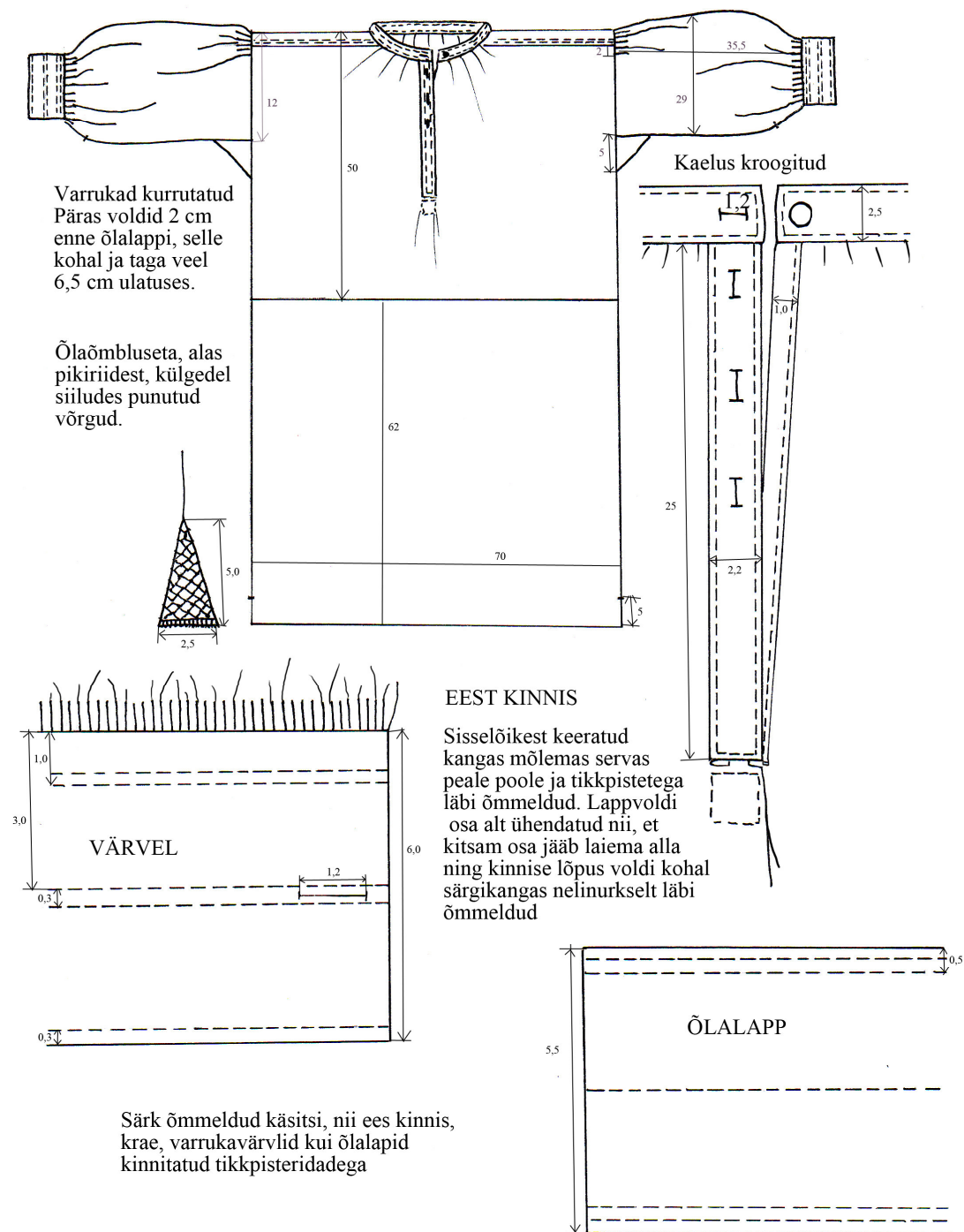

Joonis 6: Tori naise särki ERM 18238 kirjeldav joonis

Pärnu-Jaagupi naiste särk ERM A564:1261

Dateering: ~1869 (kogutud 1959, vanus omandamisel 90 aastat)

Saadud: Liisa Juhkam, kelle ema Marie Juhkam tegi selle särgi, Are vald, Elbu küla

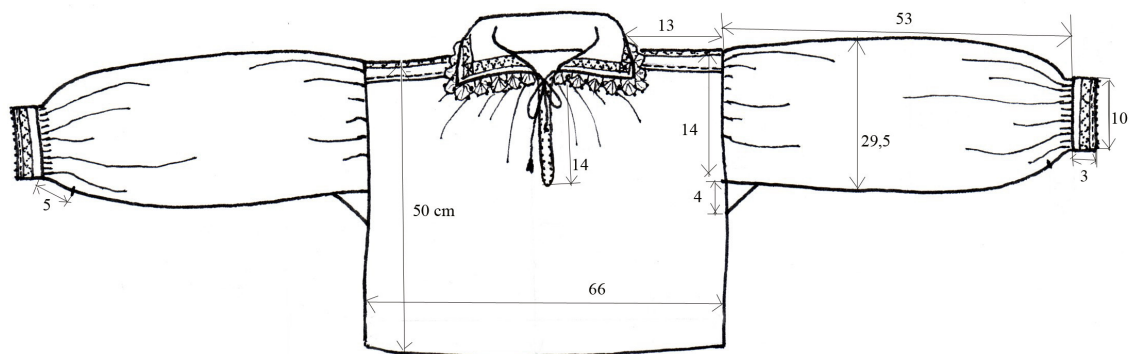

Joonis 8: Pärnu-Jaagupi naiste särki ERM A564:1261 kirjeldav joonis

Vändra kihelkonna naise särk ERM A563:1579

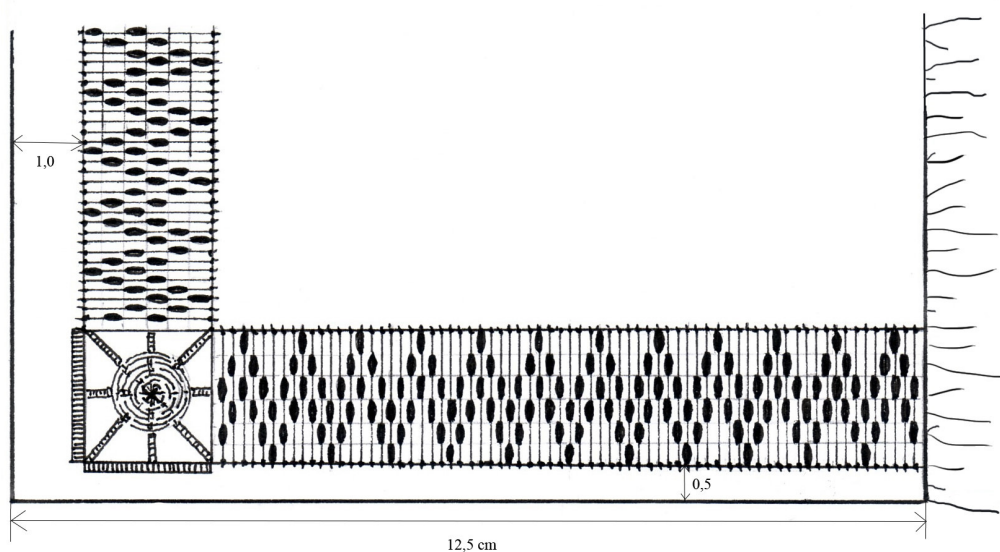
Dateering: 20. sajandi algus

Saadud: teinud Kadri Mihkelmann Uue-Vändra vallas Lüüste külas Uuetoa talus.

Joonis 10: Vändra naise särgi piha ERM A563: 1579 üldvaade

Eest kinnise pikkus 14 cm ja ääristatud tagidega. Kaelus on kroogitud ja ees kinnise kinni sidumiseks punutud paelad (20 cm). Kaenlалapid 4 x 4 cm.

Joonis 11: Krae mõõdud, põimpilu muustriskeem ja asetus krael

Põimpilutikandi laius on krae, õlalappidel ja varrukavärvlitel ühelaiune – 1,8 cm. Pilutikandi teostamist on originaalsärgil alustatud esmalt lõimelõngade jaotamisega tulppiludeks ja seejärel on toimunud mustri järgi põimimine

Foto 15: Väandra särgi ERM A563:1579 õlalapp, pikkus 6 cm, kinnitatud särgi külge tikkpistetega

Foto 16: Väandra särgi ERM A563:1579 nõelkurdudega varruka ots, kokkumurtult 3 cm pikk, värvli välisääres tagid. Varrukasuus 5 cm lõhik, kinnituseks kangaga kaetud nööp ja lõngaga ülepõimitud aas.

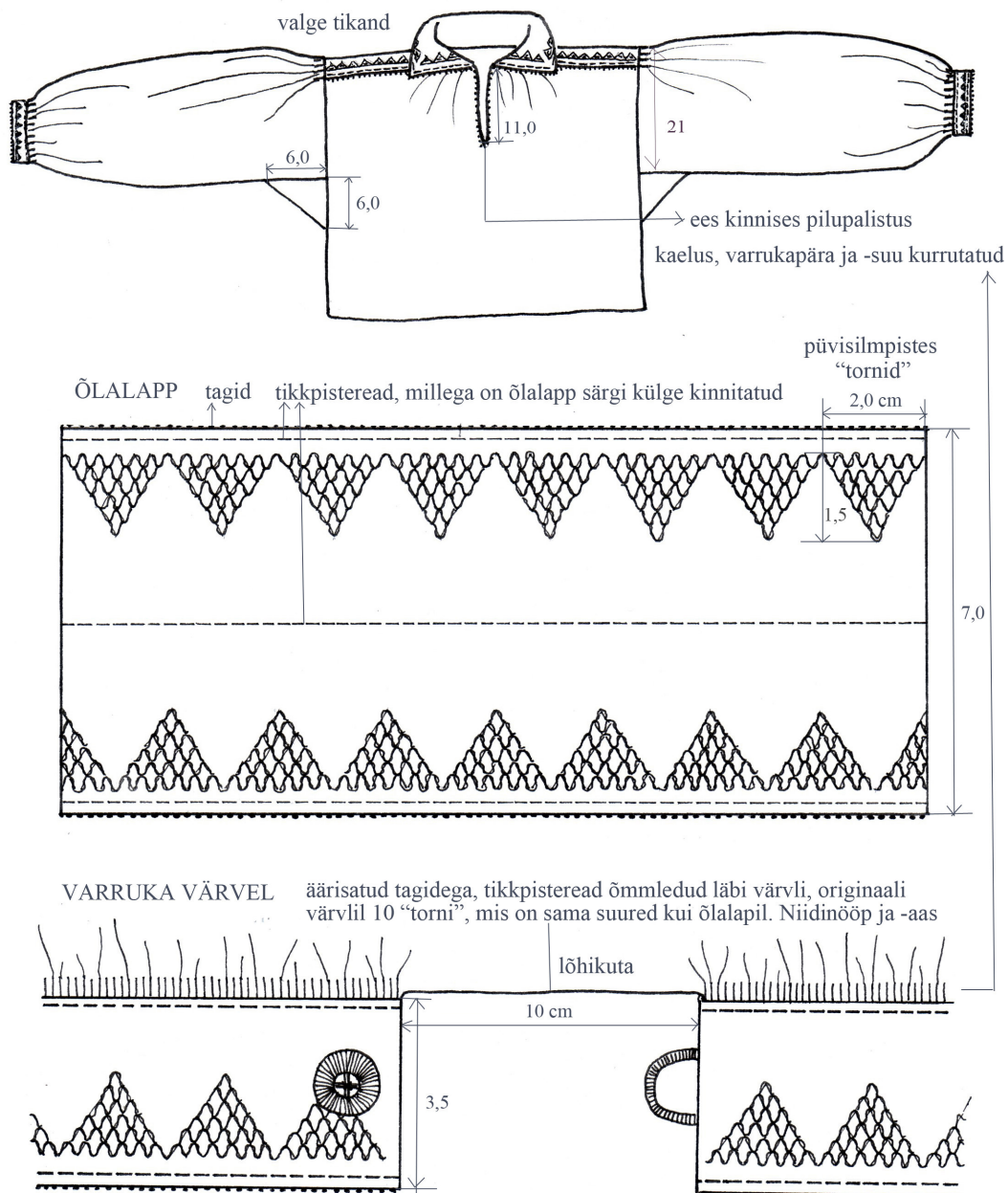

Foto 17: Väandra särgi krae nurk. Kraed ääristab 2 cm laiune ostupits.

Tori naise särk ERM A563:860

Dateering: 1918

Saadud: Teinud ja muuseumile müünud Kukk, Alviine. Särk on tehtud vanade Tori rahvariiete järgi 1918 aastal Tori Perenaiste Seltsi kästiööringis.

KRAE ristkülikukujuline, originaali mõõdud 8 x 46 cm, ääristatud kolmest küljest tagidega ja kraest läbi õmmeldud tikkpistereaga, krae otstel 3 "torni, tagaküljel 22 "torni" (mõõdud samad, mis õlalapil ja värvlil)

Joonis 10: Tori naise särki ERM A563:860 kirjeldav joonis

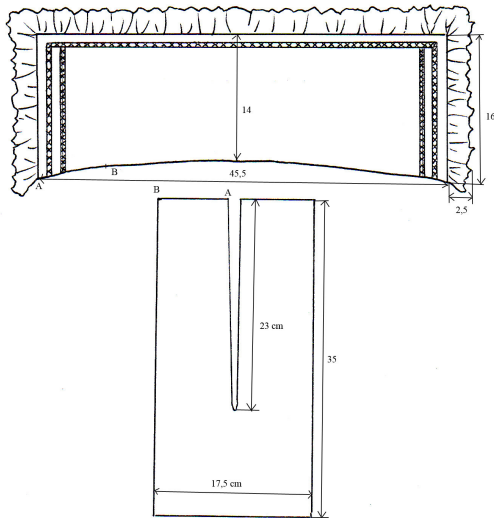
Lisa 6: Lahtkraede legendid ja kirjeldused

Pärnu-Jaagupi lahtkrae ERM A119:56

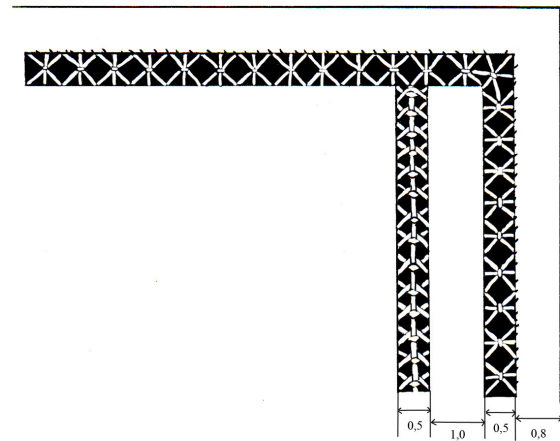
Dateering: ~1870 (kogutud 1920, vanus omandamisel 50 aastat)

Saadud: Riin Jaanson, teinud mütsitegija Mari “mütsimari” Enge vallast Mõisaküllast, Veski saunast. Kraed kantud kuue peal, rindkereesine kuue all, kaela eest pandud nõelaga või sõlega kinni.

Kirjeldus: tehtud ühekordsest puuvillasest riidest, krae välisäärtes pilupalistus, allääres 1,5 cm laiune palistus. Pits krae ääres on tüllist. Hõlmal kinnis ja alumine äär palistatud, välisääred originaalil rebenenud.

Joonis 13: Pärnu-Jaagupi lahtkrae ERM A119:56 mõõtudega lõikeskeem

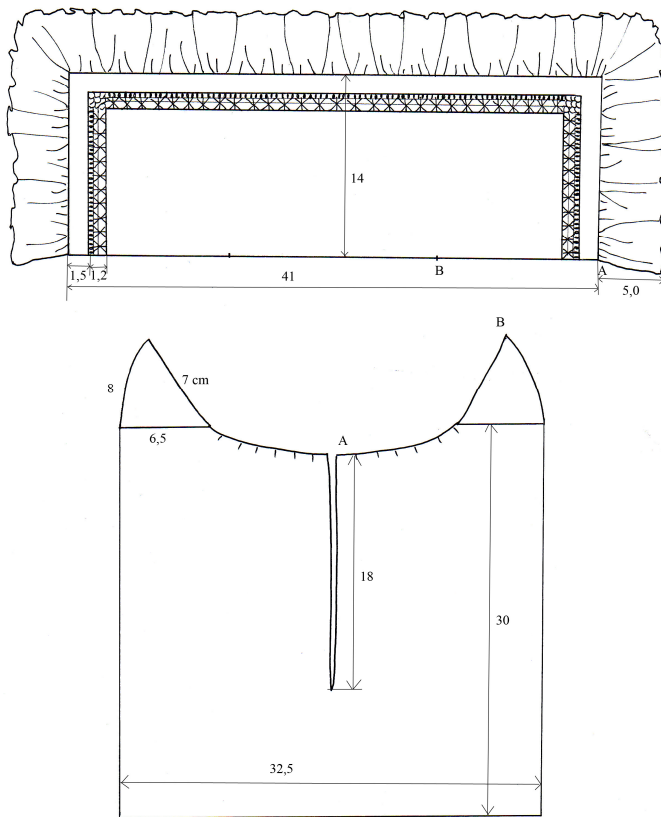
Joonis 14: Pärnu-Jaagupi lahtkrae ERM A119:56 sõlm- ja keerdpilutikandi asetused

Tori lahtkrae ERM 7311

Dateering: kogutud 1912

Saadud: Anna Tohv, Tori vald, Sepa talu. Oli meesterahva krae ning neid kanti Toris 50–60 aasta eest.

Kirjeldus: Krae ja hõlm on õmmeldud puuvillasest riidest, krae tagumisel küljel tikandist sissepoole jääv osa vooderdatud jämedakoelise linase riidega, ääres ostupits (tüllpael?). Hõlmaosa kergelt kroogitud, õlgadel kolmnurksed siilud, kinnis ja välisääres palistatud. Krae ääres väliskülg lihtpilupalistus, 0,3–0,4 cm laiune tulppilu, 0,8 cm laiune siduva lõngaga sõlmpilu, nurkadesse punutud võrk.

Joonis 15: Tori lahtkrae ERM 7311 lõikeskeem

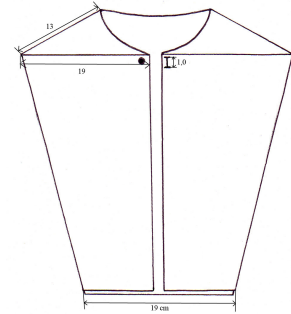
Foto 18: Tori lahtkrae ERM 7311
krae nurk

Vändra lahtkrae ERM A128:2

Dateering: kogutud 1921

Saadud: Liisa Pöld, ka teinud, Uue-Vändra vald, Lüüste küla

Kirjeldus: Hõlm koosneb esi- ja tagaosast, õmmeldud puuvillasest riidest, eesosas kuni õlajooneni õlajoonejärgi kolmnurkne kiil, ees nõõbikinnis. Esiosa hõlmadele on tikitud 0,8 cm laiuselt neli lihtpilurida. Krae on heegeldatud, krae laius 6,5 cm, sellest hõlmade ja krae vaheline kaherealine ühendus 0,5 cm, krae sisemine osa 2 cm ja välisserv 4 cm laiad. Krae pikkus 33,5 cm.

Joonis 16: Vändra lahtkrae
ERM A128:2 lõikeskeem

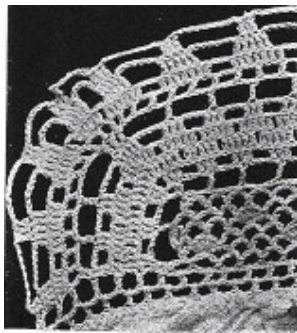
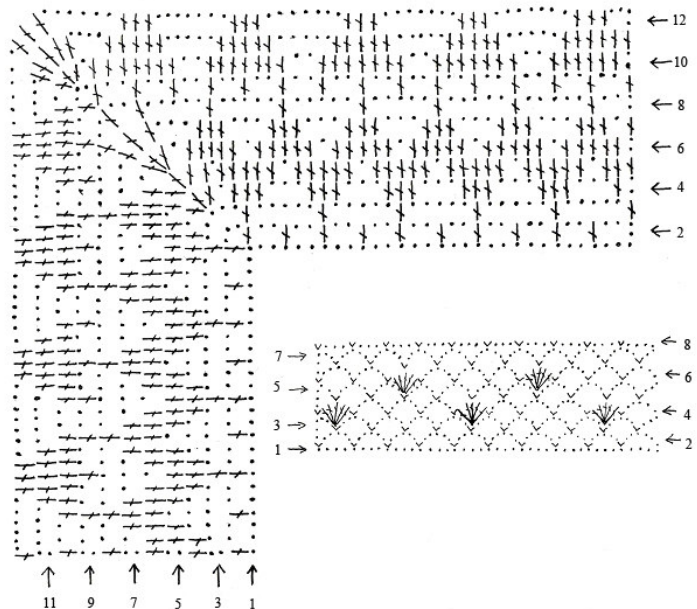

Foto 19: Fragment Vändra
lahtkrae ERM A128:2
heegeldatud kraest

Joonis 17: Vändra lahtkrae ERM A128:2 heegelpitsi skeem

Lisa 7: Seelikute ja kangaste legendid ja kirjeldused

Vändra seelik ERM 14743

Dateering: ~1858 (kogutud 1914, vanus omandamisel 56 aastat).

Saadud: Tegija Mai Moorast. Vändra khk, Kärü vald, Päre talu. Sinise põhjaga triibuline kiri oma kokku seatud. Pilpa pääle mässiti lõngad ja seati nii meeldiv muster kokku.

Seeliku pikkus (kanga laius) 81 cm, altääre laius (kanga pikkus) 206 cm. Ees pareamal küljel 22 cm pikkune kinnise lõhik. Volditud, voldi sügavus 3 cm (vt joonis 7, lk 23). Ees 21 cm voltimata pinda.

Värvel pleekimata linasest, kokkumurtult 2,5 cm pikk, 60 cm lai. *Toot* allääres seeliku siseküljel 5,5 cm laiusest linasest riidest. Õmmeldud käsitsi. Kinnis kinnitati nõõridega (vt joonis 9, lk 24).

Foto 20: Vändra seelik ERM 14743 üldvaade

Foto 21: Fragment Vändra seeliku ERM 14743 triibustikust. Värvid pleekinud.

Kootud koerips tehnikas, lõim valge linane, kude mitmevärviline ühekordne villane lõng. Muster sinise põhjaga – triibu laius 1,7 cm. Triipude laiused kogu seeliku ulatuses ebaühtlased ehk soovituslikud täislaugu (laiema triibugrupi) triipude laiuse mõõdud on 3, 1, 4, 2, 2, 3, (1), 3, 2, 2, 4, 1, 3 mm. Poollaugu (kitsama triibugrupi) triipude laiused on fotolt vaadates vasakult paremale 4, 2, 4, 2, 2, 1, 3 mm. Täpne koopiajoonis koos värviproovidega lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Vändra seelikuriie ERM 14744

Dateering: ~1858 (kogutud 1914, vanus omandamisel 56 aastat).

Saadud: Mai Moorastelt Rapla kihalkonnast. Tehtud Vändra khk, Kärü vallas, Päre talus.

Kanga laius 89 cm, pikkus 236 cm.

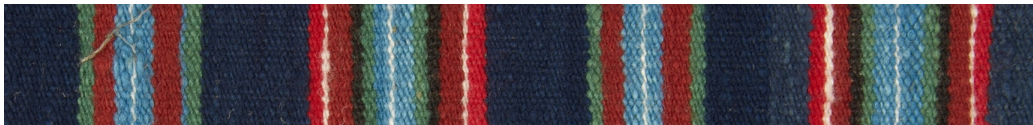

Foto 22: Fragment Vändra seelikuriide ERM 14744 triibustikust.

Kotud koerips tehnikas, lõim valge linane, kude mitmevärviline ühekordne villane lõng. Muster sinise põhjaga – triibu laius 2 cm. Sinises põhitriibus esineb iga neljanda laugu ümber paralleelselt sinise värvitooni heledamat kasutamist (vt foto parem äär). Laiema triibustiku grupi triipude laiused on: 4, 1, 4, 3, 2, 4 (1) 4, 2, 3, 4, 1, 4 mm. Kitsamas grupis on triipude laiuseks: 3, 5, 4, 1, 4, 5, 3 mm. Täpne koopiajoonis koos värviproovidega lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Vändra seelikuriie ERM A563: 1127

Dateering: ~1858.

Saadud: Seeliku riide müüs 1958 a. 100 rbl. eest Liisa Violi (68 a vana) Vändra khk, Kärü vallas, Kärü alevis. Seelikuriide tegi umbes 100 aasta eest L. Violi vanaema, kes oli sündinud Vändra khk, Lelle vallas, hiljem aga elas Vändra khk, Kärü vallas, Lätimiku talus. L. Violi mälestuste järgi hoidis vanaema seda seelikut kirstus ega kandnud kunagi. Seeliku on lahti harutanud L. Violi paari aasta eest, et sellest vaipa teha. Esemel juurde kuulub ka punane villane pael, mis on olnud ilmselt seeliku värvliks.

Seelikuriide pikkus on 220 cm, laius (oli seeliku pikkuseks) 90 cm.

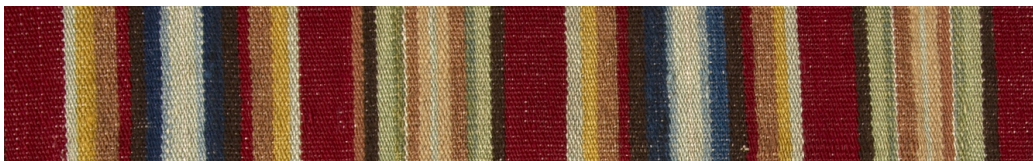

Foto 23: Fragment Vändra seelikuriide ERM A563: 1127 triibustikust.

Kootus koerips tehnikas, lõim valge linane, kude mitmevärviline villane ühekordne lõng. Muster punase põhjaga – triibu laius 2 cm. Triibud kootud kogu seeliku ulatuses ebaühtlaselt. Soovituslikud laiema triibustiku grupi triipude laiused on: 4, 5, 6, 3, 5, 6, 4, 5, (1), 5, 4, 6, 5, 3, 6, 5, 4 mm. Kitsama triibustiku grupi soovituslikud mõõdud alates tumepruunist on: 4, 6, 2, 1, 5, 4, (2), 4, 5, 1, 2, 6, 4 mm. Täpne koopiajoonis koos värviproovidega lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Seelikuriide katkend ERM 14722:13

Periood: 19. saj. III veerand kuni 20. sajandi algus. Kogutud 1914, vanus omandamisel 1 – 50 aastat (kogus palju kangakatkendeid sama numbri all). Mustrid enamasti oma maitse järgi kokku säetud. Muist ka naabrinaise järele.

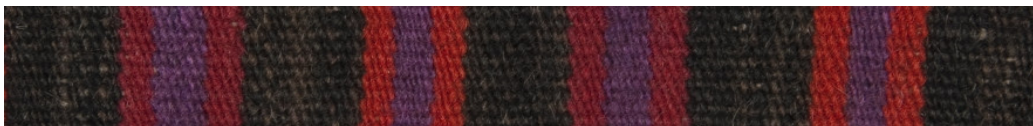

Foto 24: Fragment Vändra seelikuriide katkendi ERM 14722:13 triibustikust.

Kootud koerips tehnikas, lõim valge linane, kude mitmevärviline ühekordne villane lõng. Muster pruuni põhjaga – triibu laius 1 cm. Triibustike grupis vaheldub punase värvi variatsioon. Triibugrup triipude soovitatavad mõõdud on 3, 4, 3 mm. Täpne koopiajoonis koos värviproovidega lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Seelikuriide katkend ERM A563:1207

Periood: 19. saj. III veerand kuni 20. sajandi algus.

Saadud: Riideproovi kinkis 1958. aastal 51. aastane Marta Orumaa Vändra khk, Kärü vald, Kõrbja küla, Tamme talu.

Seelik sellest riidest oli pikitriibuline, pikkus oli 78 cm, allääre ümbermõõt 241 cm. Seda seelikut kandis kinkija vanaema Mai Pipar (sünd. Jansu), kes elas Vändra khk Uue-Vändra vallas Säästla küla ühes saunas. Praegu oleks Mai Pipar 112 aastat vana, kinkija mälestuste kohaselt vanaema seda seelikut ei kandnud.

Foto 25: Fragment Vändra seelikuriide katkendi ERM A563:1207 triibustikust.

Kootud koerips tehnikas, lõim valge linane, kude mitmevärviline ühekordne villane lõng. Triibustikus vahelduvad ühelaiused (1,3 cm) pruunid ja punased triibud. Täpne koopiajoonis koos värviproovidega lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Seelikuriide katkend ERM A514:1

Periood: 19. sajandi III veerand kuni 20. sajandi algus.

Saadud: Kinkinud tegija Tallinnas 1938 a. Kogutud 1942. Valmistanud pr. Toiger Vändras umbes 70 aasta vanuste originaalseelikute põhjal.

Foto 26: Fragment Vändra seelikuriide katkendi ERM A514:1 ruudustikust.

Kootud labases koes, nii kude kui lõim ühekordne villane lõng. Nii siniste kui punaste ruutude laius 6 cm, mille keskel 3 mm vastandvärvis kitsas triip. Täpne koopiaojoonis koos värviproovidega lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Seelikturiide katkend ERM A514:2

Periood: 19. sajandi III veerand kuni 20. sajandi algus.

Saadud: Kinkinud tegija Tallinnas 1938 a. Kogutud 1942. Valmistanud pr. Toiger Vändras umbes 70 aasta vanuste originaalseelikute põhjal.

Foto 27: Fragment Väandra seelikturiide katkendi ERM A514:2 ruudustikust.

Kootud labases koes, nii kude kui lõim ühekordne villane lõng. Nii hallide kui punaste ruutude laius varieerub lõimes ja koes 2,1 – 2,4 cm. Ruutude keskel 1 mm vastandvärvis kitsas triip. Täpne koopiaojoonis koos värviproovidega lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Väandra seelik ERM A563:1152

Periood: ~20. sajandi algus.

Saadud: kinkis 1958 a. Elisabeth Laikna (Väandra khk, Lelle vald, Kastna küla, Jüriansu talu). Kinkija päris seeliku oma vanaemalt Mari Gutmanilt, kes suri umbes 30 aasta eest. Elas samas külas Tammiotsa talus. Mari Gutman kandis iga päev *riibulist* seelikut.

Seeliku pikkus 83 cm, allääre ümbermõõt 238 cm. Seelik on värvli juures seatud tihedalt umbes 1 cm sügavustesse lappvoltidesse nii, et punane jääb peale (vt joonis 8, lk 23). Eest 23 cm laiuselt voltimata.

Foto 28: Vändra seeliku ERM A563:1152, üldvaade

Värvel pleekimata linasest – pikkus kokkumurtult 1,5 cm, laius 76 cm. Ees vasakul küljel 26 cm pikkune kinnise lõhik. Võimalik kinnise kinnituse lahendus (vt joonis 11, lk 24). Alläär on palistatud 3 cm laiuselt (toot puudub). Seelikul on oletatavasti pööratud sisemine külg väljapoole. Ömmeldud käsitsi.

Foto 29: Fragment Vändra seeliku ERM A563:1152 triibustikust. Värvid pleekinud.

Kootud koerips tehnikas, lõim valge linane, kude mitmevärviline ühekordne villane lõng. Muster punase põhjaga – triipude laius 2 cm. Kahevärvilistes triipudes on soovitatavad triipude laiused 5, (1), 5 mm ja laiemal 2, 2, 3, (1), 3, 2, 2 mm. Täpne koopiajoonis koos värviproovidega lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Seelikuriide katkend ERM A563:1153

Periood: 20. sajandi algus

Saadud: kinkija 1958. a. Sinaida Pärna (Vändra khk, Lelle vald, Kastna küla, Mauriksaare talu). Tükk on lõigatud Sinaida Pärna vana-vanaema Mari Gutmani pühapäeva seelikust. Teisi triibulisi seelikuid kandis ta iga päev.

Tükk on lõigatud väga kulunud ja pleekinud seelikust. Seelik oli 79 cm pikk ja allääre ümbermõõt 179 cm. Värvel oli valgest linasest labasest riidest – kokkumurtult 2 cm pikk ja 93 cm lai. Värvli ühes otsas oli kaks suurt traadist aasa, teine värvliots oli katkenud. Värvli juures

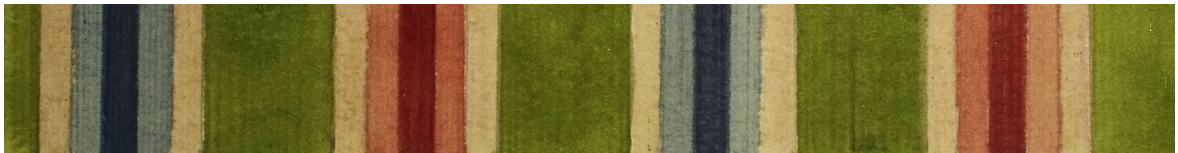
oli seelik seatud osalt väikestesse lappvoltidesse, osalt kurrutatud. Seeliku allääres pahupoolel oli 7,2 cm laiune valgest linasest labasest riidest *toot*.

Foto 30: Fragment Väandra seelikuriide tüki ERM A563: 1153 triibustikust. Värvid pleekinud.

Kootud koerips tehnikas, lõim valge linane, kude mitmevärviline ühekordne villane lõng. Muster kahevärviline, soovitatavad triibu laiused: lilla triibu laius 2 cm, oranži triibu laius 1 cm. Täpne koopiajoonis koos värviproovidega lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Seelikutriibustiku joonis foto ERM Fk 447:80 (vt lisa 4, foto 5) järgi

Joonis 18: Fragment foto ERM Fk 447:80 järgi tehtud seelikutriibustiku joonisest.

Seelik roheline põhjaga – triibu laius 2 cm. Siniste ja punaste triiburühmades olevate triipude mõõdud tunduvad sarnased – 5 mm laiused. Rekonstruktsiooni tulemus joonisena ja värvinäidistena lisatud praktilise osa raames valminud seeliku õmblemise juhiste juurde.

Lisa 8: Lahttaskute legendid ja kirjeldused

Lahttasku ERM 8441

Dateering: ~1862 (Kogutud 1912, vanus omandamisel 50 aastat)

Saadud: Eva Pooli õe pärandus Käru vallast.

Materjalina kasutatud puuvillaseid kangaid. Tasku tagumine osa 27 cm kõrge, tasku osa 21 cm kõrge, laius 17 cm, kandi laius 1 cm. Ömmeldud käsitsi. Sidumiseks on punase, sinise, musta ja roheline villase lõngaga palmitsetud pael. Vt foto 31.

Foto 31: Vöötasku ERM 8441 üldvaade ja fragment paelast

Foto 32: Lahttasku ERM A563:1209 üldvaade ja fragment paelast

Lahttasku ERM A563:1209

Periood: 20. sajandi algus

Saadud: kinkis 1958. aastal Anton Puusepp (Vändra khk, Lelle vald, Sarapiku küla, Ale talu).

Tasku oli kinkija ema Ann Puusepa oma, kes suri 1955. aastal 91 aasta vanusena samas talus.

Ann Puusepp kandis seda ühevärviliste *siilikute* all. Kaks siilikut oli üksteise seljas, pealmisel

neist oli paremal küljel ava ja selle kohal kantigi lahttaskut. Ann Puusepp kandis konkreetset taskut ühevärviliste seelikute all.

Materjalina kasutatud nii taskuosade kui kandi puhul õhukest villast kangast (tasku osa labases koes, kandi osa toimses koes). Tasku tagumine osa 23 cm kõrge, tasku osa 17,5 cm kõrge, laius 13,5 cm, kandi laius 1 cm. Õmmeldud õmblusmasinaga. Sidumiseks punutud paela laius 1 cm, ühes otsas 94 cm, teises 96 cm pikk. Pael on punutud villaste lõngadega täiskalasaba mustriks (rakendus: 2 musta, 2 valget, 4 hallikasrohelist, 2 valget, 2 musta). Paela ühes otsas aas, mis tasku nurkadesse tehtud sisselõigetest läbi pandud ja pael aasat läbi tõmmatud. Vt foto 32.

Lahttasku ERM A563:1231

Dateering: 20. sajandi algus

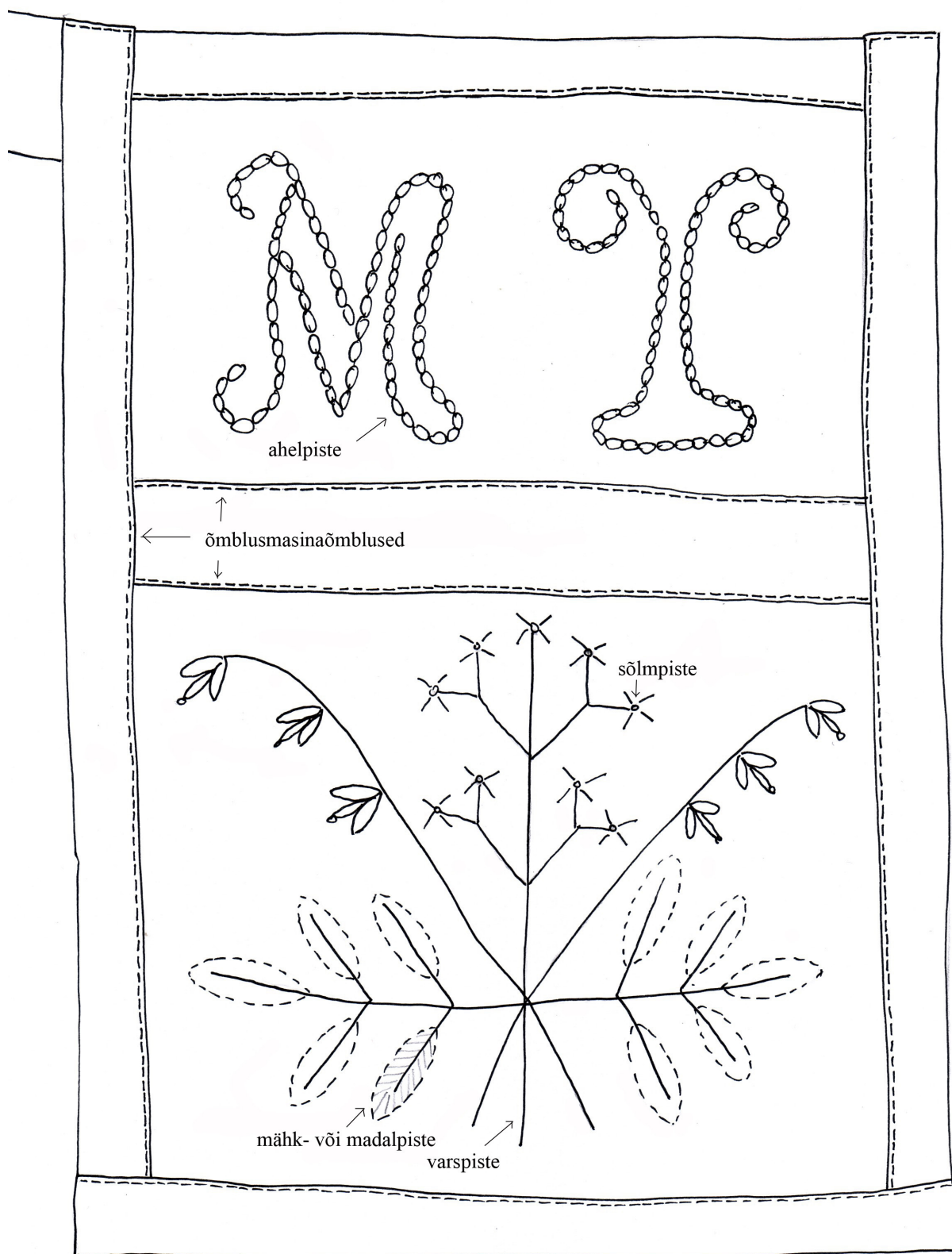
Saadud: müüs 1958. aastal 10 rubla eest Mari Reinaus (Vändra khk, Lelle vald, Pori küla, Sitika talu). Tasku saadud päranduseks naabertalu perenaiselt. Selliseid taskuid kanti triibuliste, hiljem ka ühevärviliste seelikute all paremal puusal seeliku kinnise kohal.

Materjalidena kasutatud vanutatud täisvillast kangast, kandi poolvillasest kangast, tasku vooder (sisemine osa) ühevärvilisest heledavärvilisest siidikangast. Lahttasku tagumine osa 24,5 cm kõrge, tasku osa 15,5 cm kõrge, laius 17,5 cm. Kandi laiused erinevad: 1,3–2 cm.

Foto 33: Lahttasku ERM A563:1231
üldvaade

Tikkimispistetena on kasutatud ahel-, vars-, madal- või mähk- ja sõlmpistet (vt joonis 19). Tasku õmmeldud õmblusmasinaga. Kinnituspael on õmmeldud puuvillasest kangast, pikkus 80 cm, laius 4 cm. Pael kinnitatud käsitsi õmblustega tasku tagumisele poolele üles nurka.

Joonis 19: Tikitud lahttasku ERM A563:1231 üldvaate joonis koos tikandi ja viidetega kasutatud tikkimis- ja õmblusvõtetele

Lisa 9: Kirivööde legendid ja kirjeldused

Foto 34: Vändra kirivöö Marika Rubergi erakogust. Vöökirja positiiv ja negatiiv.

Foto 35: Vändra kirivöö ERM 8454 mustri muutus mõlemas otsas, keskel põhivärvist erituv kesktriip ehk *siida*.

Tabel 1: Vändra kihelkonna kirivööde mõõtud muuseumi inv. numbri järjestuses

	ERM-s inventari nr või erakogu	Vöö pikkus ilma narmasteta cm	Vöö laius cm	Narmaste pikkus cm	Narmaste viimistlemine
1	8384	183	3,1	12	lahtised
2	8389	214	2,6	11	lahtised
3	8390	228	4,2	12	lahtised
4	8391	201	2,8	12	lahtised
5	8395	198	2,2	13	punatud 4 patsi
6	8418	193	2,5	12	lahtised
7	8419	197	2,7		lahti lõikamata
8	8420	174	2,5	11	lahtised
9	8426	230	2,8		lahti lõikamata
10	8431	200	2,4	12	lahtised
11	8438	234	4,5	12	punatud 4 patsi
12	8445	209	2,7		lahti lõikamata
13	8454	222	2,3	11	lahtised
14	8470	179	3		lahti lõikamata
15	8471	239	3,7	12	lahtised
16	8479	266	8	23	lahtised
17	8484	182	2,7	10	lahtised
18	8492	202	2,9	12	lahtised
19	8501	321	6,5	13	lahtised
20	8502	tükk	7		puuduvad
21	8506	180	2,7	13	lahtised
22	8512	218	3,1	12	lahtised
23	9729	218	3,1	12	lahtised
24	10691	203	2,1	9	punatud 4 patsi.
25	12588	197	2,5	14	lahtised
26	14678	190	2		puuduvad
27	14682	214	3,4	13	lahtised
28	15143	168	2,3	7	lahtised
29	15144	178	1,6	5	punatud 2 patsi, ots ühend.
30	A426:4207	187	2	10	lahtised
31	A426:4208	tükk (111)	2,3	9	lahtised
32	A509:764	224	5	22	lahtised
33	A509:1079	205	3,1	13	lahtised
34	A509:1162	206	5,3	10	lahtised
35	A509:1251	241	2,6	12	lahtised
36	A509:1257	226	5	17	lahtised
37	A509:1306	202	2,8	15	lahtised
38	A509:1489	176	4,6	17	lahtised
39	A563:822	171	2,7		lahti lõikamata
40	A563:1618	214	2,7	12	lahtised
41	A564:1929	263	5,5	15	lahtised
42	Erakogu, E1	194	2,5	9	lahtised
43	Erakogu, E2	197	3,2	10	lahtised

Vändra kihelkonna kirivööde legendid ja mustrid kronoloogilises järjestuses

ERM 8501 dateering ~1812 (kogutud 1912, vanus omandamisel 100 aastat)

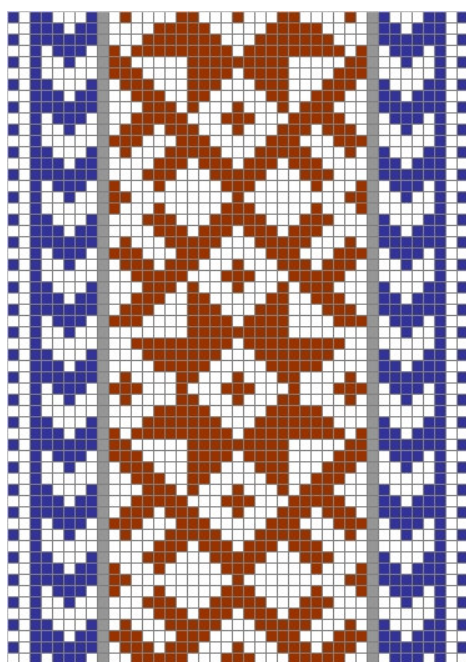
Saadud: Linda Jakobson, Uue-Vändra vald, Kurgja talu, vt joonis 20, a

ERM 8502 dateering ~1812 (kogutud 1912, vanus omandamisel 100 aastat)

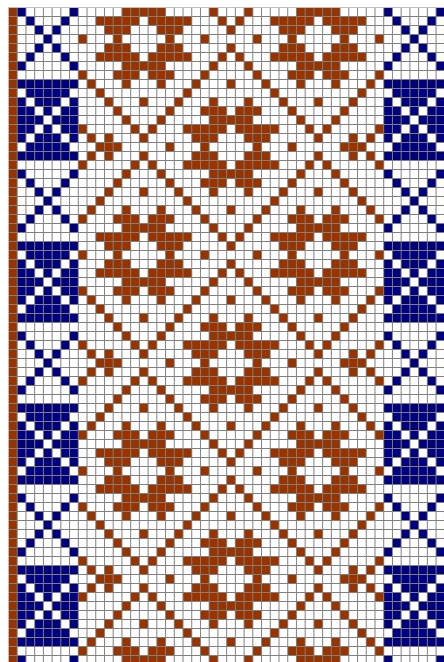
Saadud: Linda Jakobson, Uue-Vändra vald, Kurgja talu, vt joonis 20, b

A426:4207 dateering ~1820, (kogutud 1920, vanus omandamisel üle 100 aasta)

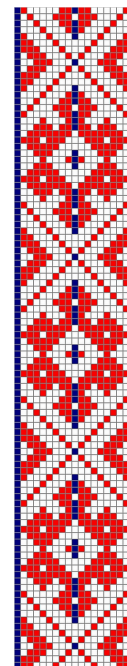
Saadud: Mari Meresma, Kärü vald, Reidikma talu, vt joonis 20, c

a)

b)

c)

Joonis 20: Kirivööde ERM 8501, ERM 8502, ERM A426:4207 mustrijoonised

ERM A509:1257 dateering ~1821 (kogutud 1921, vanus omandamisel 100 aastat)

Saadud: andmed puuduvad, vt joonis 21, a

ERM 8445 dateering ~1832 (kogutud 1912, vanus omandamisel 80 aastat)

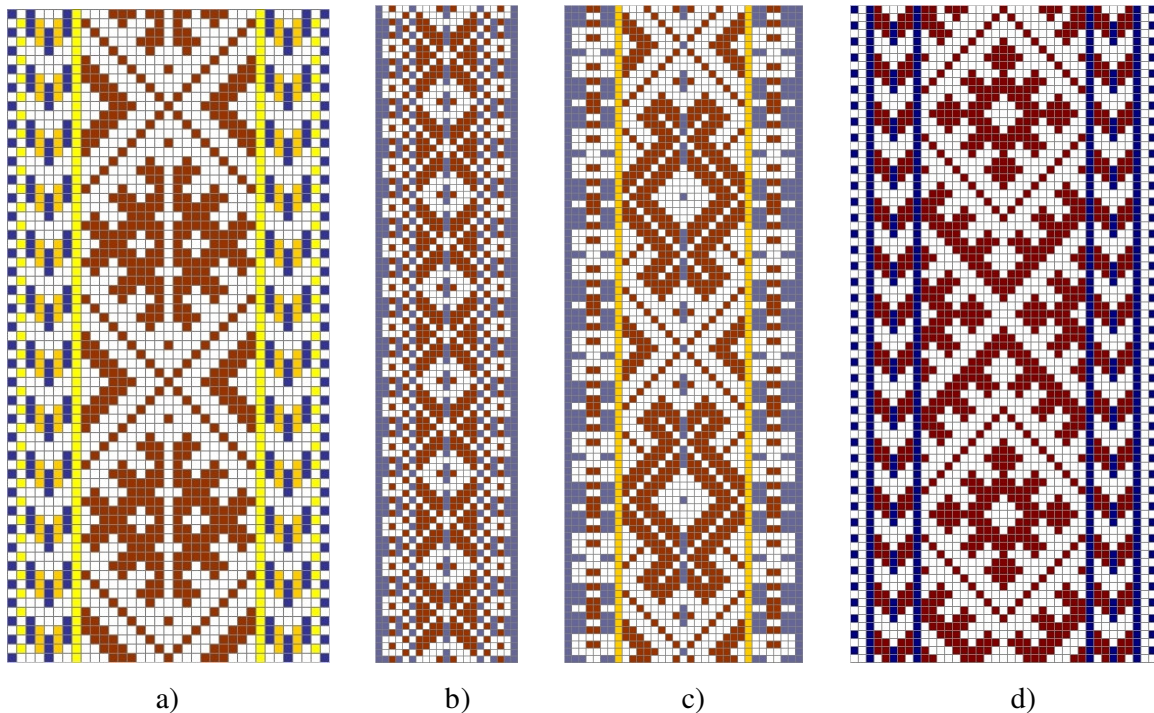
Saadud: Jaasson, Kärü vald, vt joonis 21, b

ERM 8438 dateering ~1837 (kogutud 1912, vanus omandamisel 75 aastat)

Saadud: Liisa Martinson, Vändra khk, vt joonis 21, c

ERM A509:1162 dateering ~1841 (kogutud 1921, vanus omandamisel 80 aastat)

Saadud: Vana-Vändra vald, vt joonis 21, d

Joonis 21: Kirivööde ERM A509:1257, ERM 8445, ERM 8438, ERM A509:1162 mustrijoonised

ERM 8418 dateering ~1852 (kogutud 1912, vanus omandamisel 60 aastat)

Saadud: Marie Veinmann, Kärü koolimaja. PS! Ülesloomisäär linane, vt joonis 22, a

ERM 8419 dateering ~1852 (kogutud 1912, vanus omandamisel 60 aastat)

Saadud: Marie Veinmann, Kärü koolimaja, vt joonis 22, b

ERM 8420 dateering ~1852 (kogutud 1912, vanus omandamisel 60 aastat)

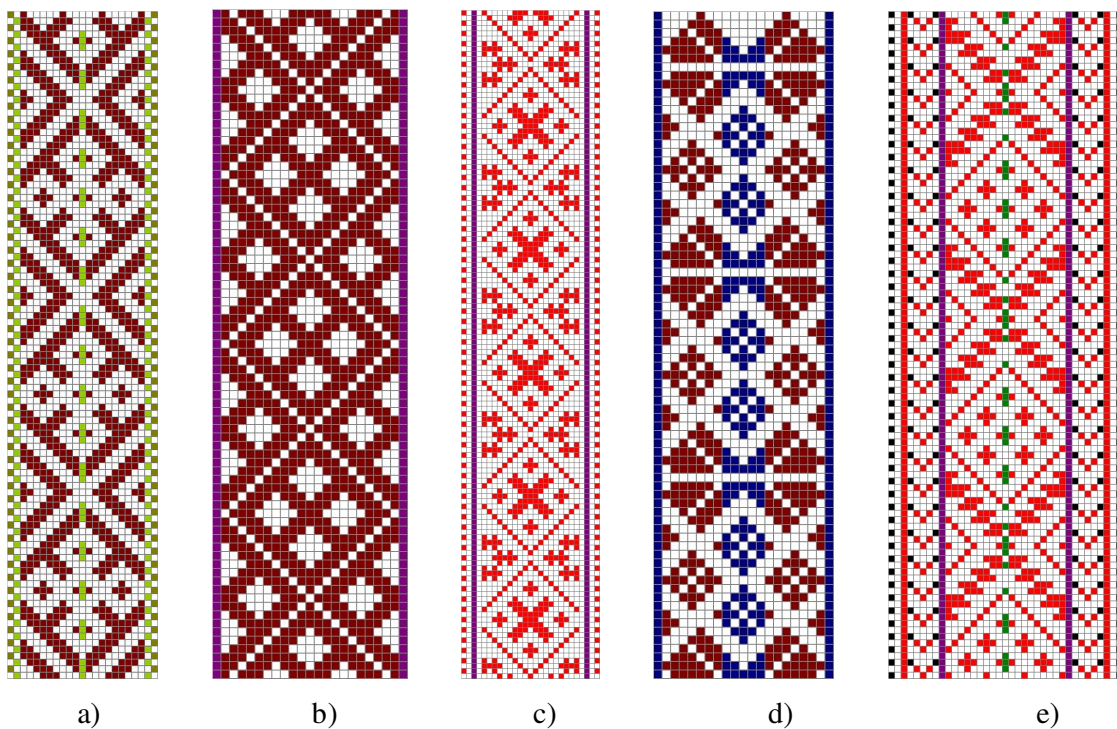
Saadud: Marie Veinmann, Kärü koolimaja, vt joonis 22, c

ERM 8426 dateering ~1852 (kogutud 1912, vanus omandamisel 60 aastat)

Saadud: Ann Schleiter, Kärü vald Pilli talu, vt joonis 22, d

ERM 8390 dateering ~1852 (kogutud 1912, vanus omandamisel 60 aastat)

saadud: Kadri Linde, Kärü vald, Ergkaru talu, vt joonis 22, e

Joonis 22: Kirivööde ERM 8418, ERM 8419, ERM 8420, ERM 8426, ERM 8390 mustrijoonised

ERM 9729 dateering ~1857, (kogutud 1912, vanus omandamisel 55 aastat)

Saadud: Juuli Tallinofi Vändra khk-s elanud vanaema Mari Mihkelsoni poolt karjalapsena (9 – 10 aastasena) karjas käies tehtud, vt joonis 23, a

ERM A564:1929 dateering ~1859 (kogutud 1959, vanus omandamisel 100 aastat)

Saadud: Madli Tetsmann, Vana-Vändra vald, Naissaare talu, vt joonis 23, b

ERM A509:1079 dateering ~1860 (kogutud 1920, vanus omandamisel 60 aastat)

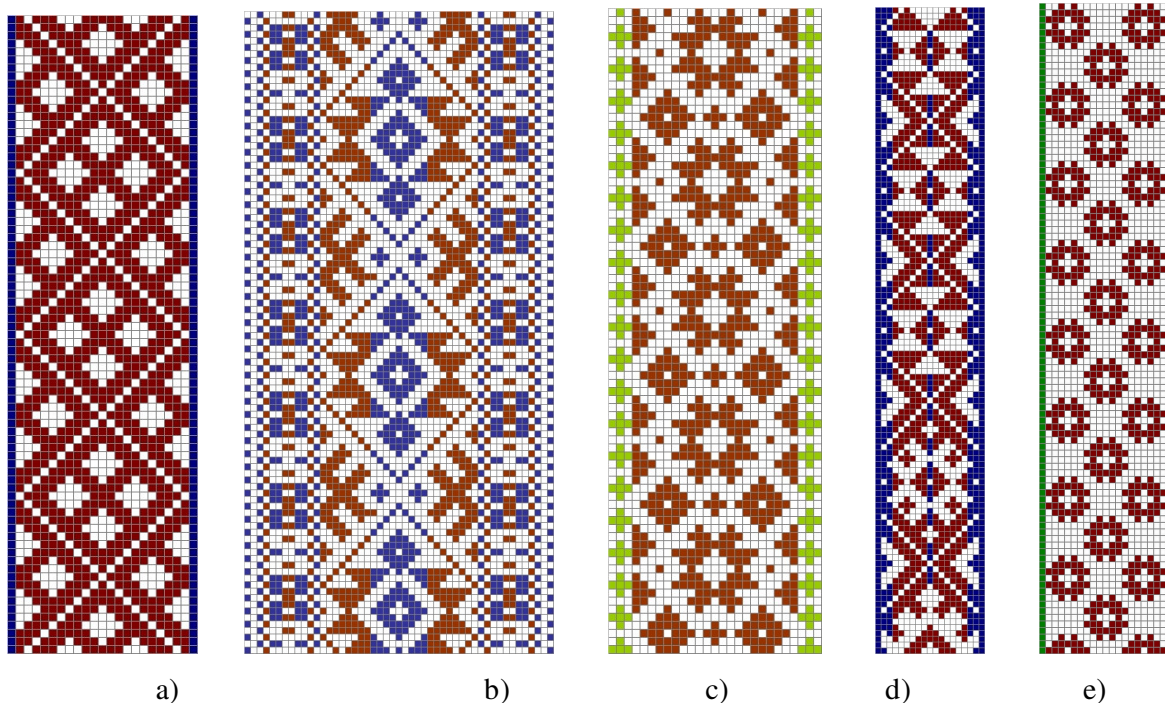
Saadud: Lelle mõis PS! Ülesloomisäär linane, vt joonis 23, c

ERM 8454 dateering ~1862 (kogutud 1912, vanus omandamisel 50 aastat)

Saadud: Mai Stümper, teinud Kai Bauermann, Vändra khk, vt foto 35, lk 112, joonis 23, d

ERM 12588 dateering ~1863 (kogutud 1913, vanus omandamisel 50 aastat)

Saadud: Kata Kull, Vana-Vändra vald, Massu küla, Kullimaa talu, vt joonis 23, e

Joonis 23: Kirivööde ERM 9729, ERM A564:1929, ERM A509:1079, ERM 8454, ERM 12588, mustrijoonised

ERM 14678 dateering ~1864, (kogutud 1914, vanus omandamisel 50 aastat)

Saadud: Madli Kaal Lelle vald Riiumaa saun, teinud Madli Jürison Uue-Vändra vald, Ünnaste,
vt joonis 24, a

ERM 14682 dateering ~1864, (kogutud 1914, vanus omandamisel 50 aastat)

Saadud: Anna Eller, Kehtna, tehtud Lelle vald, vt joonis 24, b

Märkus: Kompositsioonilt (pinnajaotus) erandlik

ERM 8389 dateering ~1872, (kogutud 1912, vanus omandamisel 40 aastat)

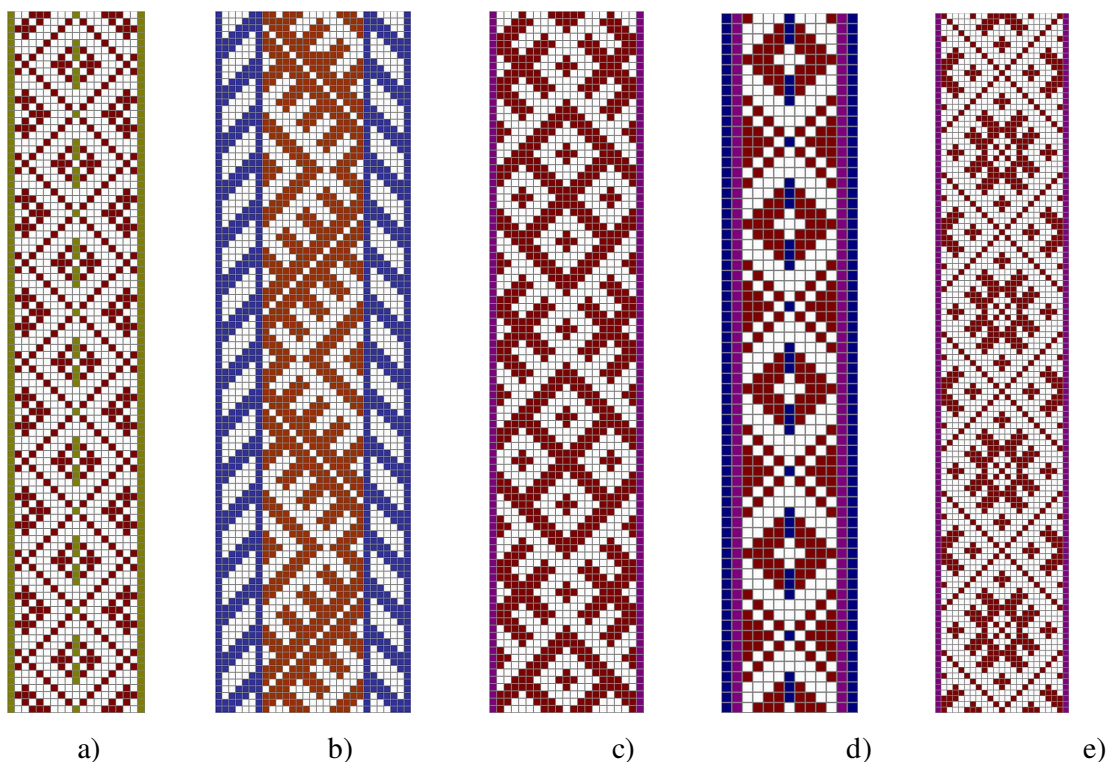
Saadud: Juuli Linde, Kärü vald, Ergkaru talu, vt joonis 24, c

ERM 8395 dateering ~1872 (kogutud 1912, vanus omandamisel 40 aastat)

Saadud: Leena Raat, vt joonis 24, d

ERM 8484 dateering ~1872 (kogutud 1912, vanus omandamisel 40 aastat)

Saadud: Anu Kont, Uue-Vändra vald, Lüiste küla, Pärdi talu, vt joonis 24, e

Joonis 24: Kirivööde ERM 14678, ERM 14682, ERM 8389, ERM 8395, ERM 8484 mustrijoonised

ERM 8492 dateering ~1872, (kogutud 1912, vanus omandamisel 40 aastat)

Saadud: Joh.Luberg, Uue-Vändra vald, Kadjaste küla, vt joonis 25, a

ERM 8506 dateering ~1872 (kogutud 1912, vanus omandamisel 40 aastat)

Saadud: Linda Tuisk, Uue-Vändra, Oriküla, Kõrgekalda talu, vt joonis 25, b

ERM 8512 dateering ~1872 (kogutud 1912, vanus omandamisel 40 aastat)

Saadud: Mai Luberg, Vändra khk, Metsaküla, Tagasaare talu, vt joonis 25, c

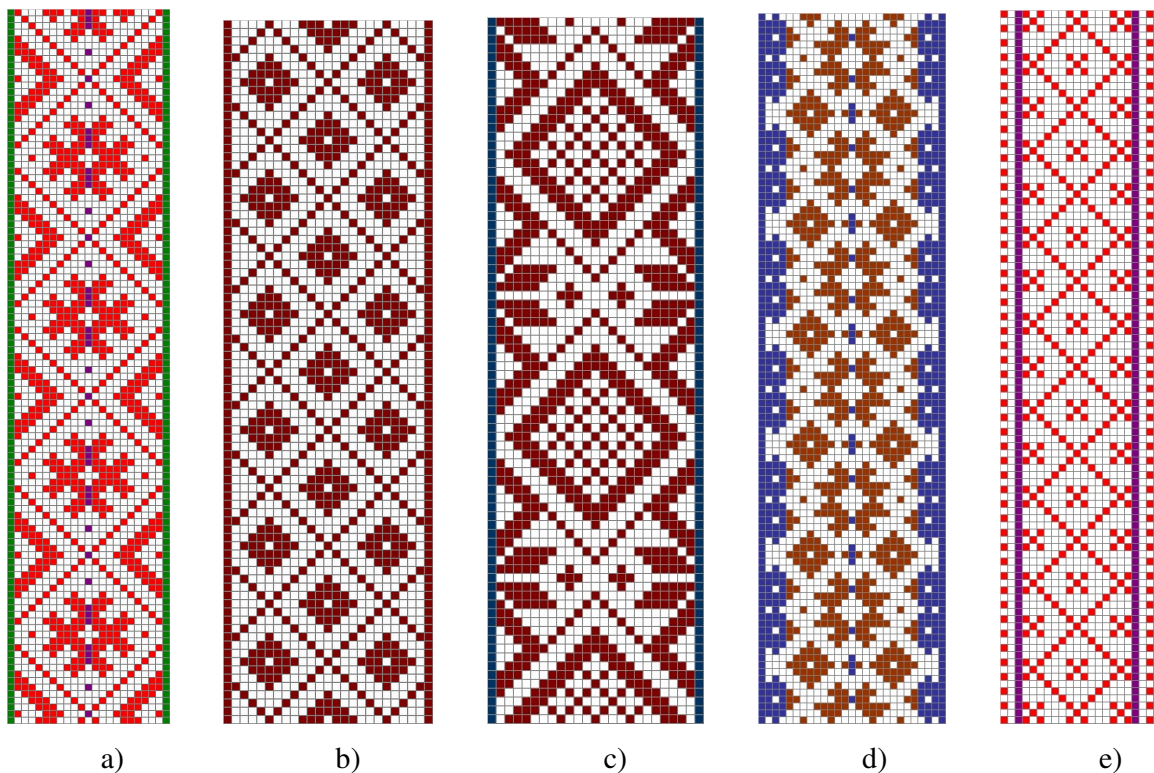
Märkus: Metsaküla kuulub kihelkondade kaardi järgi Pärnu-Jaagupi kihelkonda

ERM 8384 dateering ~1872 - 1882 (kogutud 1912, vanus omandamisel 30 - 40 aastat)

Saadud: Kai Naaris, Käru vald, Reidikmaa talu, vt joonis 25, d

ERM 15143 dateering ~1874 (kogutud 1914, vanus omandamisel 40 aastat)

Saadud: Vana-Vändra vald, kinkija Liisa Tõnismann Järvakandist, vt joonis 25, e

Joonis 25: Kirivööde ERM 8492, ERM 8506, ERM 8512, ERM 8384, ERM 15143 mustrijoonised

ERM 15144 dateering ~1874 (kogutud 1914, vanus omandamisel 40 aastat)

Saadud: Vana-Vändra vald, kinkija Liisa Tõnismann Järvakandist, vt joonis 26, a

Märkus: Kompositsioonilt (pinnajaotuselt) erandlik

ERM 8471 dateering ~1876 (kogutud 1912, vanus omandamisel 36 aastat)

Saadud Ferdinand Gustel, Vändra khk koolimaja, vt joonis 26, b

ERM 8470 dateering ~1877 (kogutud 1912, vanus omandamisel 35 aastat)

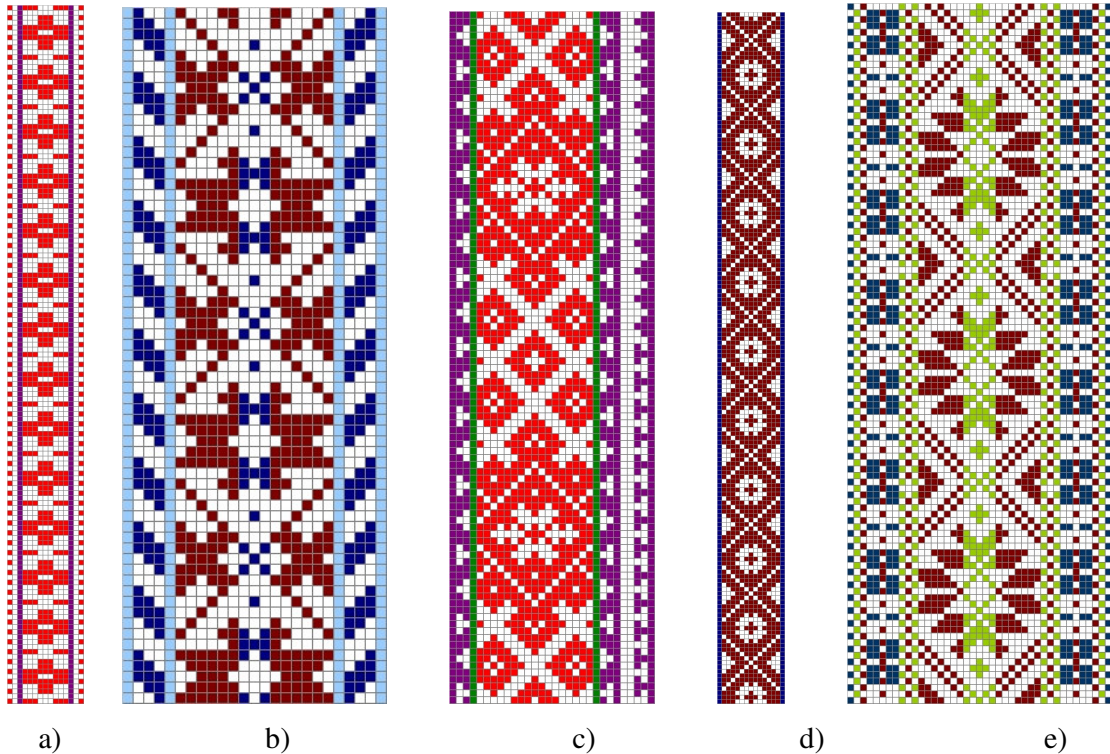
Saadud Ferdinand Gustel, Vändra khk koolimaja PS! Äärekirjas esineb mustrimuutust, vt joonis 26, c

ERM 8431 dateering ~1882 (kogutud 1912, vanus omandamisel 30 aastat)

Saadud: Anu Aasafeldt, Käru vald, Tonsu talu, vt joonis 26, d

ERM A509:1489 dateering 1883 (kogutud 1923, vanus omandamisel 40 aastat)

Saadud: teinud T. Pärt, Uue-Vändra PS! Ülesloomisäär linane, vt joonis 26,e

Joonis 26: Kirivööde ERM 15144, ERM 8471, ERM 8470, ERM 8431, ERM A509:1489 mustrijoonised

ERM A509:764 dateering ~1888 (kogutud 1923, vanus omandamisel 35 aastat)

Saadud: teinud T. Pärt, Uue-Vändra vald, Umsaare talu PS! Ülesloomisäär linane, vt joonis 27, a

ERM A563:822 dateering ~1888 (kogutud 1958, vanus omandamisel 70 aastat)

Saadud: Hans Adamberg, Vana-Vändra vald, Kiisa küla, teinud Maria Kitsing, vt joonis 27, b

ERM 10691 dateering ~1893 (kogutud 1913, vanus omandamisel 20 aastat)

saadud: Liisa Kontus, Uue-Vändra vald, Säästla küla, Ülejõe talu, vt joonis 27, c

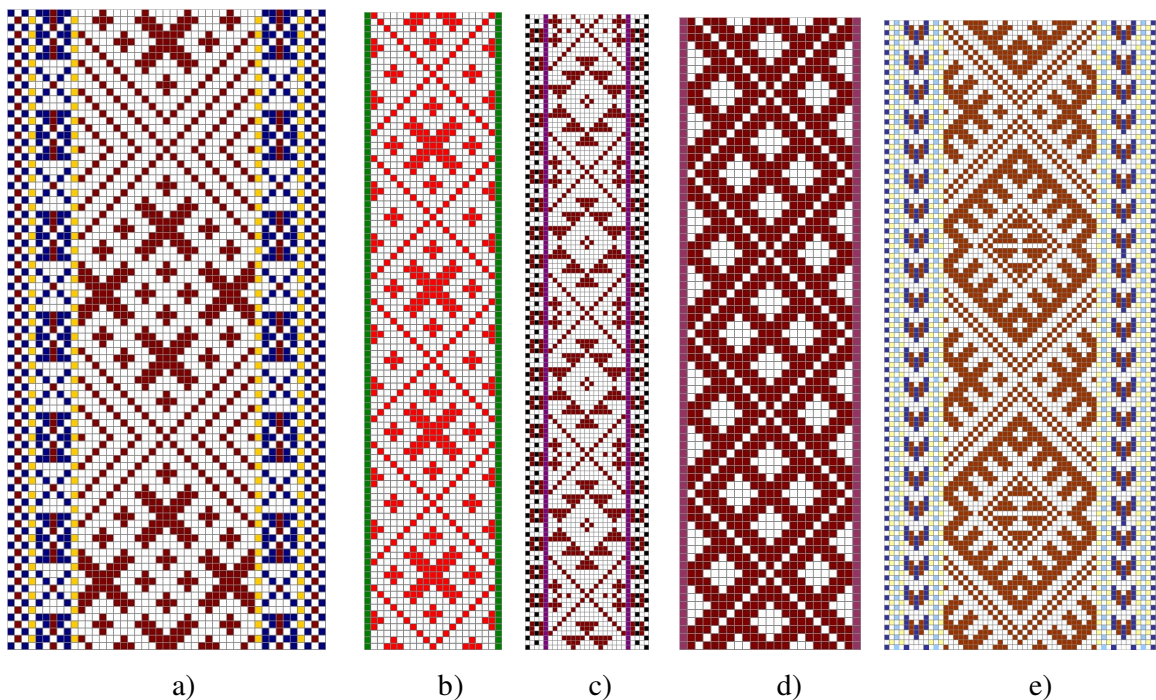
ERM 8391 dateering teadmata (kogutud 1912)

saadud: Vändra khk, muud andmed teadmata, vt joonis 27, d

ERM 8479 dateering teadmata (kogutud 1912)

saadud: Madli Adamson, Uue-Vändra, Säästla küla, Sillaotsa talu

Ülesloomisäär villane, laius 8 cm, pikkus 270 cm + 23 cm lahtised narmad, vt joonis 27, e

Joonis 27: ERM A509:764, ERM A563:822, ERM 10691, ERM 8391, ERM 8479 mustrijoonised

ERM A426:4208 dateering teadmata (kogutud 1920)

Saadud: Juli Baumthal, Käru vald, vt joonis 28, a

ERM A509:1251 dateering teadmata (kogutud 1920)

Saadud: G. Jürgenson, Vändra khk, vt joonis 28, b

ERM A509:1306 dateering teadmata (kogutud 1921)

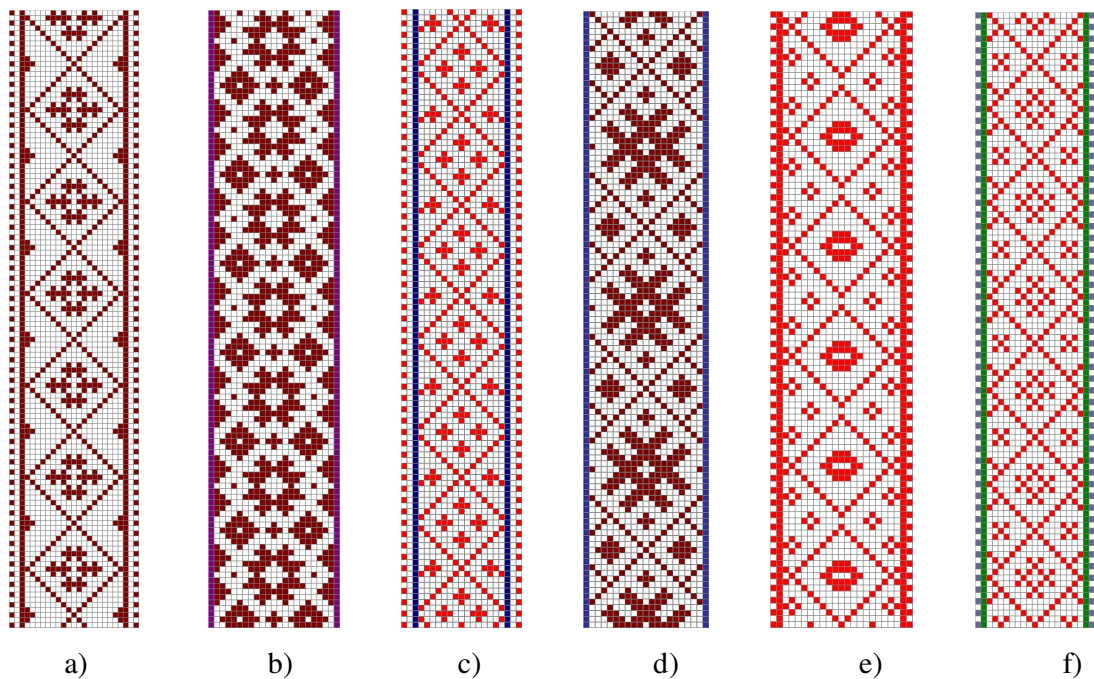
Saadud: vabadik M. Liba, Lelle vald, vt joonis 28, c

ERM A563:1618 dateering teadmata (kogutud 1958)

Saadud: Kadri Mihkelmann, Uue-Vändra vald, Lüüste küla, Uuetoa talu, vt joonis 28, d

Erakogu dateeringud teadmata

Saadud: Marika Ruberg (sünd. Esula), kaheksandat põlve vändralane. Vööd kuulunud tema vanatädidele, kelle nimed olid Hilda Pert (1903 – 1987) ja Helmi Pert (1910 – 1988). Tegija teadmata, kuid võib oletada, et vööd on kudunud Hilda, sest ta oli usin käsitöötegija. Vööd leitud Uue-Vändrast, Võiera külast, Kiltre talust peale vanatädide surma. Vt joonis 28, e (tabelis E1) ja f (tabelis E2)

Joonis 28: Kirivööde ERM A426:4208, ERM A509:1251, ERM A509:1306, ERM A563:1618 ja kahe erakogu vöö mustrijoonised

Lisa 10: Põlled legendid ja kirjeldused

Pärnu-Jaagupi põll ERM A120:10

Dateering: kogutud 1920

Saadud: Leenu Jaakson (tegija) Enge vald, Langerma küla

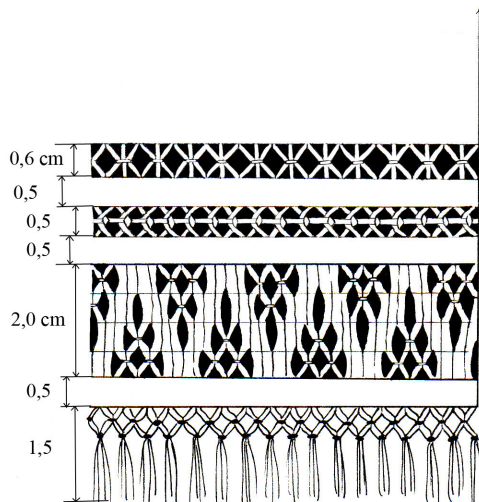
Kirjeldus: linane, põlle laius on kanga laius 77 cm, pikkus 75,5 cm, ülemine osa 39 cm laiuseks volditud väikestesse voltidesse, kinnitatud värvliga, mille laius 2 cm, põllepaelad ühes otsas 16 cm, teises 58 cm, pikem pael on jäetud värvlist alates lahti (ei ole kokku õmmeldud) ning otsast väikeste piluridadega kaunistatud. Ilmselt on seotud paelu küljele. Tikandi skeem vt joonis 28.

Tori põlle katke ERM A563:972

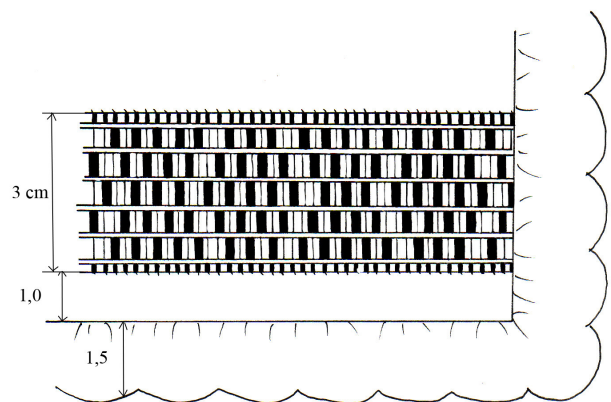
Dateering: ~1908 (kogutud 1958, vanus omandamisel 50 aastat)

Saadud: Tõlp Viktoria, teinud Juuli Tuisk, Ore külast Tõlba talust

Kirjeldus: põlle laius on kanga laius 67 cm. Alase osa ääristab allääres ja mõlemal küljel 13 cm ulatuses 1,5 cm laiune ostupits. Tikandi skeem vt joonis 29.

Joonis 29: Pärnu-Jaagupi põlle ERM A120:10 alase tikandi muster ja mõõdud, ülevalt alla sõlmpilu-, keerdpilu- ja põimpilutikand, alläär kangast harutatud lõimedega sõlmitud narmasteks

Joonis 30: Tori põlle ERM A563:972 alase tikandi muster, põimpiluridade vahel on väljatõmbamata koelõngad, põimpiluread ääristatud tulppiluridadega, allääres pilpalistus

Lisa 11: Kampsunite legendid ja kirjeldused

Suure-Jaani kampsun ERM 15417

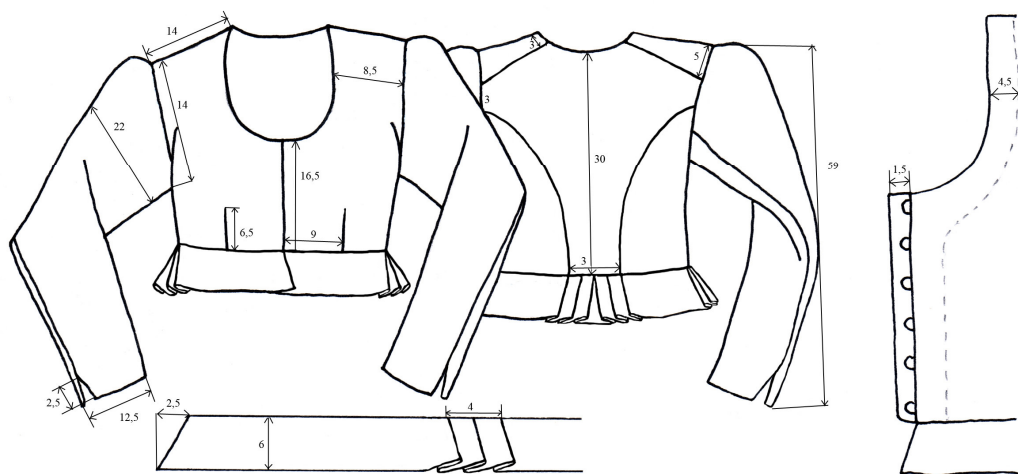
Dateering: ~1854 (korjatud 1914, vanus omandamisel 60 aastat)

Saadud: Mari Päeva, kelle ema tegi kampsuni, Olustvere vald, Kurnuvere küla. Kiitsaia saun

Kirjeldus: Kampsun on õmmeldud linase niidiga käsitsi potisisest toimes koes kootud villasest riidest. Voodrita, varrukal sama riidega tagasi keeratud 5 cm ulatuses, ees kinnises ja kaeluses 4,5 cm ulatuses (vt joonis 31).

Foto 36: Suure-Jaani kampsun ERM 15417 eestvaade

Joonis 31: Suure-Jaani kampsuni ERM 15417 detailne mõõtudega joonis

Rinnasissevõtuvoldi sügavus 1 cm, taga voldisügavus 1,5 cm, küljel 2,5 cm. Ees 6 haaki ja haakidepoolisel küljel 1,5 cm laiune eraldi kangariba. Küljeõmbluseta, õlaõmblus seljaosal, varrukaõmblus seljapoolel kaenla alt 6 cm üleval pool.

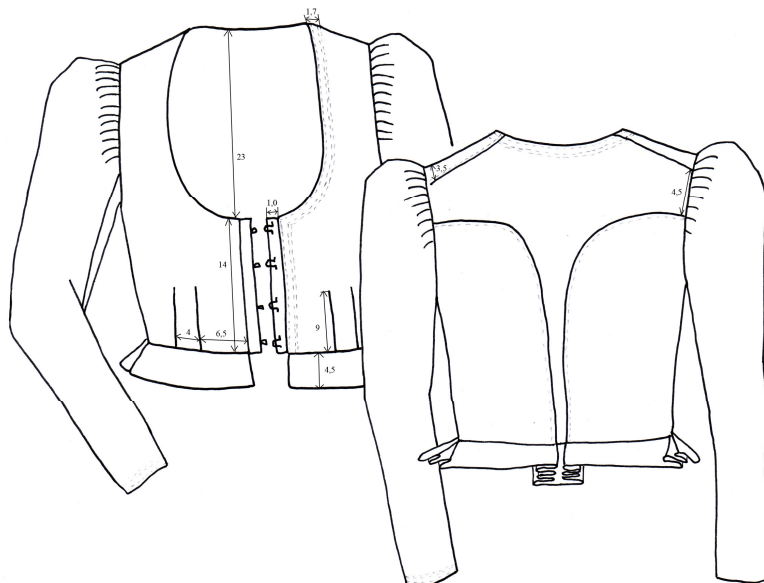
Tori kampsun PÄMU 23835/E1164

Saadud: Leitud ühe Tori lähedal asuva talu põõningult

Kirjeldus: Mustjas sametisest poeriidest, linase voodriga. Küljel õmblustega, õlaõmblus seljapoolel, masinaga tepingud (3 rida) varrukaotstes, kaeluses, 1-realised tepingud õlaõmblustel ja kaarja seljaosa õmblusjoontel. Varrukad õlajoonelt tugevalt kroogitud, kiil kaenlaalt esipoolel. Külgedel 3 cm sügavusega 2 volti, taga asetsevad kolm volti sügavusega 4,5 cm üksteise peal.

Foto 37: Tori kampsuni (vamps) PÄMU 23835/E1164 eestvaade

Joonis 32: Tori kampsuni PÄMU 23835/E1164 pihaosa mõõtudega joonis

Lisa 12: Pikk-kuue, rüü ja kasuka näited naaberkihelkondadest

Foto 38: ERM Fk 147:50. Tori kihelkonna Oore külast pärit talunaine. Seljas pikk-kuub, peas heegeldatud müts. Pildistanud Heinrich Tiidermann 1902

Foto 39: Talunaine Pärnu-Jaagupi kihelkonnast Halinga vallast 19. sajandi keskpaiga pidulikus rõivastuses. Pildistatud 1913 (Värv 2010: 472)

Tori naise pikk-kuub PÄMU 11686 / E 276

Dateering: ~1842 (kogutud 1937, vanus omandamisel 95 aastat)

Saadud: K. Tasaselt Tori vallast, Mannare külast, Maasiksaare talust. Kuub on olnud kasutuses pidulikel juhtudel.

Foto 40: Tori naise pikk-kuue PÄMU 11686 / E 276 eest- ja tagantvaade

Joonis 33: Tori naise pikk-kuue PÄMU 11686 / E 276

Kirjeldus: Pikk-kuub on õmmeldud lambapruunist toimses koes kootud ja vanutatud kangast. Krae alumisel poolel ja varrukaotstes (10 cm laiune) linane vooder, hõlmade all (8 cm laiune) ulatub vooder nöörikaunistustest 15 cm allapoole. Õlaõmblused 4–4,5 cm õlajoonest tagapool, küljeõmbluseid ei ole. Krae on väljalõigatud koos seljaosaga. Varrukal kiil jääb ettepoole ning suu lõhik on kolmnurkse kujuga. Allääres palistuse servas laisalõng – sinine lõng üleõmmeldud linasega. Kõik õmblused on tehtud linase lõngaga. Voldikimbus 4 volti, mille keskele jääb esi- ja seljaosa ühendusõmblus. Voldisügavus allosas 6–6,5 cm. Voldiharjad on kinnitatud seestpoolt 4 kohast. Kaaruspaelte kaunistus rinnal on 8–5 cm lai. Täpne kaaruspaela joonis eraldi mustrijoonisena lisatud praktilise osa raames teostatud pikk-kuue õmblemisõpetusse.

Pärnu-Jaagupi naise rüü ERM A509:5039

Dateering: ~ 1850 (kogutud 1920, vanus omandamisel 70 aastat)

Saadud: M. Jürisson Pärnu-Jaagupi khk Kõnnu mõisast. Teinud saunamees-rätsep J. Friidolin
Pärnu-Jaagupi khk Pööravere

Linaseid rüüsid tarvitasiva Jaagopi ja Vändra khk naised surnu aial päälisriidena ja talvel villase musta vooliskuue all. Enamasti kirikus käies

Foto 41: Pärnu-Jaagupi naise rüü ERM A509:5039 tagant- ja eestvaade, parem hõlm avatud

Pärnu-Jaagupi naise kasukas ERM A596:18

Dateering: ~1866 (kogutud 1966, vanus omandamisel ca 100 aastat)

Saadud: Liina Kaabus Pärnu-Jaagupi, Halinga vald, Maima küla, Madise talu. Kasukas kuulus Mari Kadarikule, kes kandis kasukat veel 20. sajandi alguses, kanahänna müts oli peas

Foto 42: Pärnu-Jaagupi naise kasuka ERM A596:18 eest- ja tagantvaade

Lisa 13: Ülevisete legendid ja kirjeldused

Saaniteki katke EVM E 181:73

Dateering: 1920.

Saadud: Teki kudunud annetaja Elsa Kursi õde Salme Weber 1920-ndatel. Elsa Kurs elas Kärus, õde Ambla kihelkonnas. Kui kaua tekk Vändra kihelkonnas kasutusel olnud, seda legendist ei selgu.

Kirjeldus: lõim linane, kude villane. Värv must ja pruunikaspunane. Tüki mõõdud 130 x 72 cm. Tekk on ilmselt olnud kahelaidne. Ruudu ühe külje mõõt ~7,5 cm, ääremustri triipude laius alates peenest triibust: 1, 2, 1, 7,5 ja 3,5 cm.

Foto 43: Saaniteki katke EVM E 181:73

Villane rätik – Silva Jõulu erakogu

Dateering: teadmata

Koht: Ajalooliselt Uue-Vändra vald, Oriküla Allikmäe-Põndaku talu, kust on pärit tema abikaasa Enn Toomela esivanemad

Kirjeldus: täisvillane, kootud ühekordsest lõngast. Värv soovitatavalt lambapruun ja -valge. Rätik tugevalt vanunud, ühe külje mõõt 70 cm (suurrätik neljaks lõigatud?). Ruudu ühe külje pikkus on ~4–5 cm, ääremustri triipude laius alates pruuni järg: 2 rida valget, 2 pruuni, 2 valget, 3 cm valget, 2 rida pruuni, 2 valget ja sümmeetriliselt tagasi.

Foto 44: Silva Jõulu erakogust villane rätik

Lisa 14: Pärjade legendid ja kirjeldused

Kõik kolm pärga on ostetud Dr. Weske ergutusel, prof. L. Stieda poolt 1879 a. ühelt vanaeidelt Vändra kihelkonnast.

Kõrvadega pärg ERM A291:512

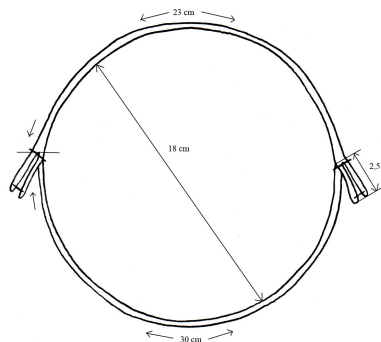
Materjalid: papist võru, puuvillane vooder, pealt kaetud siidikangastega (ka sinised ja roosad triibud servades on siidikangaribad). Roosa värv on tugevalt pleekinud.

Foto 45: Pärja ERM A291:512 eestvaade

Foto 46: Pärja ERM A291:512 külgvaade

Joonis 34: Pärja ERM A291:512 pealtvaade

Joonis 35: Pärja ERM A291:512 eesosa külgvaade

Kõrvadega pärg ERM A291:513

Kõrvad katteriide külge kinni õmmeldud.

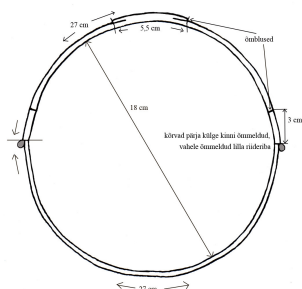
Materjalid: papist võru, puuvillane vooder, pealt kaetud siidikangaga, äärtes ringiratast mustjas siidipael, esipoolel üleval ja all ääres ostetud ilupaelad.

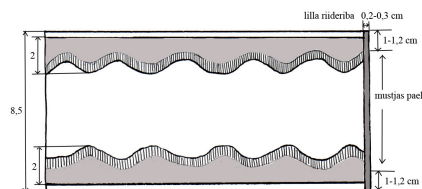
Foto 47: Pärja ERM A291:513 eestvaade

Foto 48: Pärja ERM A291:513 tagantvaade

Joonis 36: Pärja ERM A291:513 pealtvaade

Joonis 37: Pärja ERM A291:513 eesosa külgvaade

Kõrvadega pärg ERM A291:514

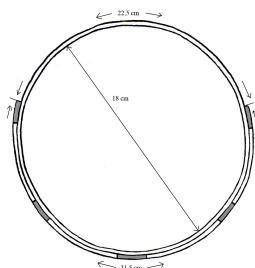
Materjalid: papist võru, puuvillane vooder, väliskülg kaetud ümberringi sametise struktuuriga paberiga, millele on keritud ülevalt ja alt kahekordse punase lõngaga 4 ringi. Tagumise külje välispind on kaetud siidikangatükkidest kokkuõmmeldud kangaribaga.

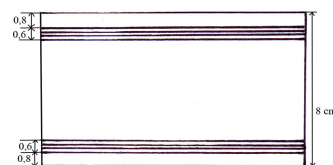
Foto 49: Pärja ERM A291:514 eestvaade

Foto 50: Pärja ERM A291:514 tagantvaade

Joonis 38: Pärja ERM A291:514 pealtvaade

Joonis 39: Pärja ERM A291:513 eesosa külgvaade

Lisa 15: Tanude legendid ja kirjeldused

Tanu ERM 8500

Daatum: ~1792, (kogutud 1912, vanus omandamisel 120 aastat)

Saadud: Linda Jakobson Uue-Vändra vallast, Kurgja talust.

Kirjeldus: pikkus 47,5 cm, laius 24 cm, tagaõmblus allserva tunnelist 9,5 cm, tunnel 1 cm, kurrutatud osa (sopp) 3 cm.

Ees ääres tagasikeeratud tikandilaiune kangaäär, palistatud.

Siiditikand, vasklitrid on kinnitatud linase lõngaga.

Mustrijoonis, värviproovid ja kardpitsiskeem lisatud praktilise osana tanu teostamisõpetusse.

Foto 51: Tanu ERM 8500
külgvaade

Tanu ERM 8439

Daatum: ~1812 (kogutud 1912, vanus omandamisel 100 aastat).

Saadud: Eva Pool, Kärü vald, Kurema talu. Lellest toodud ema pärandus.

Kirjeldus: pikkus 50,5 cm, laius 23,5 cm, tagaõmblus allservast tunnelist 9,5 cm, tunnel 1 cm, tunnelist läbi siidiriide riba, kurrutatud osa 3 cm

Ees ääres tagasikeeratud tikandilaiune kangaäär, palistatud.

Siiditikand, vasklitrid on kinnitatud linase lõngaga.

Mustrijoonis, värviproovid ja kardpitsiskeem lisatud praktilise osana tanu teostamisõpetusse.

Foto 52: Tanu ERM 8439
külgvaade

Tanu ERM 409

Daatum: teadmata, kogutud 1910

Saadud: J. Jürgenstein Vana-Vändra

Kirjeldus: pikkus 47 cm, laius 24 cm, tagaõmblus allservast (tunnelist) 9 cm, 1 cm laiune tunnel, kurrutatud osa 2,5–3 cm

Tikand villane, vasklitrid on kinnitatud linase lõngaga. Ees

ääres tagasikeeratud äär tikandilaiune, keeratud ja palistatud

pärast tikkimist. Mustrijoonis, värviproovid ja kardpitsiskeem

lisatud praktilise osana tanu teostamisõpetusse.

Foto 53: Tanu ERM 409
külgvaade

Lisa 16: Vändra mütside näidised ja ülevaatlik tabel

Foto 54: Vändra naise lintidega müts ERM 8487, samas värvitoonis äärekant. ~1866 (kogutud 1912, vanus omandamisel 70 aastat) Uue-Vändra vald

Foto 55: Vändra naise müts ERM 8472, kandi värvus eristuv ehk hele. ~1870 (kogutud 1912, vanus omandamisel 40 aastat) Vana-Vändra vald

Foto 56: Vändra naise mütsi PÄMU 2867/E724:16 eest-, kül- ja tagantvaade. Kandi värvus eristuv ehk roheline. Dateering ja koht teadmata. Lõikejoone järgi tundub kas Kärü või Lelle vallas kantud müts

Foto 57: Vändra naise müts ERM A563: 1775, erandlik – pealispinnale välisäärde õmmeldud ilupael. Kogutud 1958, Uue-Vändra

Foto 58: Vändra naise müts ERM A563:1577, erandlik – pealispinnale välisäärde õmmeldud ilupael. Kogutud 1958, Uue-Vändra

Foto 59: Vändra naise müts ERM A563:1206, erandlik – pealispinnale välisäärde õmmeldud pits. Kogutud 1958, Lelle vald

Foto 60: Erandlik Vändra naiste müts ERM 8392 (Põhja-Eesti pottmütsidele sarnane). Ei sobi Vändra rahvarõivastega kanda

Tabel 2: Vändra mütside ülevaattetabel

nr	number	nimetus	teemad	pealiskanga materjal	pealiskanga värv	kandi värv	eest teravikuga või kumer	mütsi eesmine lõige	põõna aselõige otse või laienev	lint, värvus pikkus, laius	aeg	vald	tegitaja	märksused
1.	4386	N müts	ja	puuvillane	punane põhi, kirju	sinine	teravikuga	2	otse	x	kogutud 1912	Käru vald	Anna Ilbi	
2.	8383	N müts	ja	?puuvillane, siid	punane põhi, kirju	punane + peen roheline	teravikuga	2	otse	x	1912 - 30-40 / 1875	Käru vald, Reidikmaa talu	Kai Naaris	
3.	8392	N müts	ja	siid	hele, kreem	x	kumeram pealt	3	otse	x	1912 - 20 / 1895	Käru vald, Laadamaa talu	Tiina And	erandlik (ilmselt pottmüts)
4.	8393	N müts	ja	villane	sinine	punane põhi, kirju	kumer	3	laienev	x	1912 - 50 / 1865	Käru vald, Laadamaa talu	Tiina And	
5.	8394	N müts	ja	siid	must	must	kumer	3	laienev	x	1912 - 50 / 1865	Käru vald, Tamme talu		
6.	8396	N müts	ja	siid	roheline	lilla	kumer	3	laienev	x	1912 - 30 / 1885	Käru vald, Vikandi talu	Anu Feldschmidt	
7.	8398	paal, lint								9 cm lai	1912 - 40 / 1872	Lungu mõis	Marta Herodes	
8.	8401	N müts	ja	siid	lillakas-punane	luitunud roosa	kumer	3	laienev	x	1912 - 50 / 1865	Käru vald, Alejaani talu	Jakob Jaakson	
9.	8403	N müts	ja	siid, kirju	beež	roheline	kumer	3	laienev	x	1912 - 30 / 1885	Käru vald, Riale talu	Madli Meister	
10.	8404	N müts	ja	puuvillane, kirju sits	punane	lilla	kumer	3	laienev	x	1912 - 30 / 1885	Käru vald, Riale talu	Madli Meister	
11.	8409	N müts	ja	villane?	must	roheline	kumer	3	laienev	x	1912 - 25 / 1885	Käru vald, Pärniku talu	Mari Bauermann	
12.	8430	N müts	ja	siid	sinine	roheline	kumer	2	laienev	x	1912 - 30 / 1880	Käru vald, Tonsu talu	Anu Asafeldt	
13.	8451	harju müts	ja	siid	hele, kreem	hele beež	kumer	3	laienev	x	1912 - 50 / 1865	Käru vald, Peetri talu	Maria Klemmer	
14.	8452	N müts	ja	siid	lilla	sinine	kumer	2	laienev	x	1912 - 50 / 1865	Käru vald, Peetri talu	Maria Klemmer	
15.	8453	N müts	ja	puuvill?	hele põhi, kirju	hele põhi, kirju	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 30 / 1880	Käru vald, Peetri talu	Mari Adamson	
16.	8460	N müts	ja	siid	punane	lilla	kumer	3	?	7,5 cm lai, katkenud	1912 - 60 / 1850	Käru vald, Niguvere talu	Jaan Bauermann	
17.	8465	N müts	ja	puuvillane	punane põhi, kirju	punane	kumer	3	otse	x	1912 - 50 / 1865	Käru vald, Eidapere talu	Dr. Bolz	
18.	8468	N müts	ja	siid	lilla	lilla	teravikuga	2	otse	x	1912 - 40 / 1870	Vana-Vändra, Kõrevere talu	Linda Lamp	
19.	8472	N müts	ja	puuvillane	punane põhi, kirju	hele beež	teravikuga	2	otse	x	1912 - 40 / 1870	Vana-Vändra, Pahja talu	Anu Baltosaar	
20.	8473	N müts	x	siid	beež	hele beež	teravikuga	2	otse	x	1912 - 60 / 1850	Uue-Vändra, Säästla talu	Alide Kolt	
21.	8476	N müts	ja	siid	suuremustriline, kirju	samast toonis	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 40 / 1870	Uue-Vändra, Säästla Sillaots	Madli Adamson	
22.	8482	N müts	ja	puuvillane?	pruun põhi, kirju	hele beež	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 50 / 1860	Uue-Vändra, Lüste talu	Mall Nuut	
23.	8485	N müts	ja	siid, villane?	lilla	sinine	teravikuga	2	otse	6,5 cm lai, katkenud	1912 - 50 / 1860	Uue-Vändra, Lüste, Pardi talu	Anu Kont	
24.	8487	N müts	ja	siid	lilla	hele lilla	teravikuga	2	otse	7,5 cm lai, 180 cm pikk	1912 - 70 / 1866	Uue-Vändra, Valma Vahelt	Mari Hansen	
25.	8488	N müts	ja	puuvillane	hele põhi, kirju	lilla põhi, kirju	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 50 / 1860	Uue-Vändra	Madli Ringenberg	
26.	8490	N müts	x	puuvillane	pruun põhi, kirju	sinine	teravikuga	2	otse	x	1912 - 60 / 1850	Uue-Vändra, Kadjaste, Siimo talu	Anu Kaas	
27.	8493	N müts	ja	siid	sinine	pruun põhi, kirju	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 35 / 1877	Sauoja	Katta Vahtra	
28.	8496	N müts	ja	siid	punane	sinine	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 40 / 1870	Uue-Vändra, Mäda, Ulejäe talu	Liisa Kallapolik	
29.	8499	N müts	x	puuvillane	hele põhi, kirju	sinine	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 30 / 1880	Uue-Vändra, Mäda, Ulejäe talu	Kai Kirkmann	
30.	8503	N müts	x	samet	must	sinine	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 40 / 1872	Särghaua talu	Anu Peterson	
31.	8508	N müts	ja	siid	pruun põhi, kirju	roheline põhi, kirju	kumer	2	otse	x	1912 - 50 / 1860	Oriküla, Kõrgekald talu	Mai Paulus	
32.	8509	N müts	ja	puuvillane	punane põhi, kirju	sinine	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 40 / 1875	Oriküla, Pere talu	Liisa Pender	
33.	8513	N müts	ja	siid	sinine	sinine	teravikuga	2	laienev	x	1912 - ?	?	?	
34.	8514	N müts	ja	siid	sinine	sinine	kumer	2	laienev	x	1912 - ?	?	?	
35.	8515	N müts	ja	siid	hele roosakas	hele roosakas	teravikuga	2	x	laius 5,7 cm, pikkus 160 cm,	1912 - ?	?	?	
36.	8516	N müts	ja	siid	punane põhi, kirju	turnepunane	teravikuga	2	laienev	x	1912 - ?	?	?	
37.	8519	N müts	x	siid	punane põhi, kirju	punane	teravikuga	2	ei ole	laius 6,5 cm, pikkus , otsad katkenud	1912 - 40 / 1870	Anikoorma Nõmme	Juula Peterson	
38.	8528	N müts	ja	siid	sinine põhi, kirju	roheline	teravikuga	2	laienev	x	1912 - 60 / 1850	Vana-Vändra, Laiaoru talu	Eva Hallikson	
39.	8541	N müts	ja	puuvillane, samet?	pruun põhi, kirju	hele põhi, kirju	teravikuga	2	otse	x	1912 - ?	?	?	
40.	9728	N müts	x	siid	sinine põhi, kirju	helesinine	teravikuga	2	laienev	x	1913 - 70 / 1845	Kodila poodis elas annetaja	Juuli Tallinholi vanaema tehtud (Mari Mikhelson)	räti all kantud

jrk. nr	number	nimetus	tr.eemel	pealiskanga materjal	pealiskanga värv	kandi värv	ees-teravikuga või kumer	mõnnesaline löige	põõna siselõige otse või laienev	lmt, värvus pikkus, laius	aeg	vald	regija kinkija	muutkused
41.	12589	N müts	?	?	?	?	?	?	?	?	1913 - 70, 80 / 1835	Vana-Vändra, Massu küla, Kullimaa talu	Kata Kull	kodus tehtud
42.	12595	N müts	ja	siid	pruun põhi, kirju	sinine	teravikuga	2	laienev	6 cm lai, katkenud	1913 - 50 / 1865	Vana-Vändra, Piista küla, Vahelt talu	Mai Jensen	küla rätsepa töö
43.	14649	N müts	ja	siid?	pruun põhi, kirju	pruun põhi, kirju	kumer	3	?	4 cm lai, katkenud	1914 - 30 / 1884	Lelle vald	Mai Tauram	kadus moest 1890.ndatel, 19. sajandi keskel ei tohtinud naised mütsita käia
44.	14673	N müts	ja	siid	sinine	roheline	kumer	3	laienev	x	1914 - 25 / 1889	Käru vald	Madli Handen, saadud Juuli Hansenilt Lellest	sama kommentaar
45.	14741	N müts	?	siid	?	?	?	?	?	?	1914 - 42 / 1872	Käru vald, Tõnise talu	Mari Tõnise	siid Tallinnast ostetud, naise pea pidi piiblisõnade järgi 3 katte all olema, kadus moest
46.	14742	N müts	ja	siid	sinine põhi, kirju	hele beež	kumer	2	laienev	x	1914 - 40 / 1874	Käru vald, Tõnise talu	Mari Tõnise	sama kommentaar
47.	15787	N müts	ja	villane	must	heleroheline siid	kumer	3	laienev	x	1914 - ?	Käru vald	Saadud Rein Veltonilt Juuru khk	
48.	A119:91	nooriku müts	ja	puuvillane, siid?	helepruun põhi, kirju	hele, kirju	kumer	2	laienev	5 cm lai, 75 cm pikk	1920 - 60 / 1860	Lelle	Saadud Jaan Saamonilt	Lelle nooriku müts, kantud rätiku all üsna kukla taga
49.	A128:3	N müts	ja	puuvillane	roosa, punane, kirju	pruun põhi, kirju	kumer	2	laienev	x	1920 - ?	Uue-Vändra, Viratu	Saadud M. Sempelsonilt	
50.	A509:3797	kabimüts	ja	siid v- puuvill	rohekas, mustiline siid	sama	kumer	2	otse	x	1956 - 60 / 1896	Uue-Vändra	Teinud M. Sipelgas	kõrgus ees 13 cm, taga 15 cm, ümbermõõt esiääre kohal 52 cm
51.	A509:3803	kabimüts	ja	puuvillane	lilla + must	punane	kumer	3	otse	x	1956 - 40 / 1880	Lelle vald, Lokota küla vallamaja	Saadud M. Hargel	kõrgus ees 13,4 cm, taga 18,5 cm, ümbermõõt esiääre kohal 52 cm
52.	A509:3807	kabimüts	ja	puuvillane v linane	punane põhi, kirju	roosa	kumer	3	otse	x	1920 - 40 / 1880	Tehtud Lelle vald Vellestu küla Kaskemäe talu	Saadud H. Hansenilt	kõrgus ees 13,5 cm, taga 17,5 cm, ümbermõõt esiääre kohal 51,5 cm
53.	A509:3811	kabimüts	ja	poolvillane v puuvillane	punane + beež	lillakas roosa	teravikuga	2	otse	x	1920 - 65 / 1855	Saadud Juuli Kontson Suure- Jaani	Saadud A. Hellmannilt	kõrgus ees 12,5 cm, taga 15 cm, ümbermõõt esiääre kohal 54 cm
54.	A509:3812	kabimüts	ja	puuvillane	punane põhi, kirju	lilla	kumer	3	otse	x	1920 - ?	Tehtud Lelle vald Sarapiku talu Niinepuul	Saadud A. Hellmannilt samast kohast	kõrgus ees 13 cm, taga 15 cm, ümbermõõt esiääre kohal 56 cm
55.	A561:117	vändra müts	ja	siid v puuvill	sinine põhi, kirju	punane	kumer	2	laienev	x	1957 - ?	Vihtra	Saadud Netti Koppelilt, kelle ema müts see oli	kõrgus es 13 cm, taga 14 cm
56.	A563:1206	kabimüts	ja	villane, v puuvill	punane põhi, must täpp	sinine	kumer	3	?	7,5 cm lai, 183 cm pikk	1958 - ?	Lelle vald, Koogiste küla	Kuulus Maretsaana talu perenaisele Ann Tauramile	pits õmmeldud ette tanu peale
57.	A563:1577	kabimüts vändra- müts	ja	villane v puuvill	punane põhi, kirju	ei näe, paal peal	kumer	2	laienev	13 cm lai, pikkus 50 + 39 cm	1958 - ?	Tehtud Uue- Vändra, Lõuste küla Viidika talu	Saadud Elsa Pärmalt Vändra alevist	kõrgus ees 13,5 cm, taga 15 cm, ümbermõõt eesääre kohal 57 cm, ilupael välisääres
58.	A563:1578	kabimüts vändra- müts	x	siid v puuvill	punane mustiline	katki	kumer			x	1958 - 35 /1923	Vändra, Ella oli õrnleja	Teinud Ella Tammai, saadud Elsa Pärmalt Vändra alevist	kõrgus ees 14 cm, taga 15 cm, ümbermõõt välisääres 57 cm, hästi katki, papp näha
59.	A563:1774	vändra tanu	?	siid v puuvill	?	?	?	?	?	?	1958 - ?	Uue-Vändra	Saadud Anna Bachmann	kõrgus ees 14,5 cm, ääre ümbermõõt 65 cm, taga laius 14 cm
60.	A563:1775	vändra tanu	ja	siid v puuvill	hele beež, mustiline	ei näe, paal peal	kumer	2	otse	x	1958 - ?	Uue-Vändra	Saadud Anna Bachmann	kõrgus ees 13,5 cm, taga laius 15 cm, ääre ümbermõõt 69 cm, ilupael välisääres

Lisa 17: Oubide, pearätiku legendid ja kirjeldused

Naiste tanud (oubid) ERM A563:818, ERM A563:819

Dateering: ~1900 (kogutud 1958 või 1960, vanus omandamisel 60 aastat)

Saadud: Adamberg Hans, Vana-Vändra, Kiisa küla, Jänesselja talu

Kirjeldus:

a) Alus, millele oub on tehtud on 1 x 3,5 cm puuvillase kangaga vooderdatud traatvõru. Lips on tehtud jöhvitaolisest paelast, lipsu mõõdud on 5 x 10,5 cm, keskel kunstlillekimp

b) Traadist alus – vt eelmine kirjeldus. Lips on tehtud 4 cm laiusest atlasspaelast, lipsu laius on 9 cm, lintide pikkus 22 – 25 cm, keskel väike kunstlillekimp

a)

b)

Foto 61: Naise tanud (oubid) ERM A563:818 (a) ja ERM A563:819 (b)

Ümberpearätt ERM 8537

Dateering: teadmata. Kogutud 1912

Saadud: Vändra kihelkond

Kirjeldus: Rätik on ristkülikujuline, mõõdud on 86x92 cm. Ühes küljes 2 cm laiune pits, ühes nurgas 15x15 cm suurune valge lilltikand. Räti skeem vt joonis 21, lk 41.

Foto 62: Ümberpearäti ERM 8537 nurgatikand

Lisa 18: Jalakatete, säärepaelte legendid ja kirjeldused

Sukakatke ERM 8521

Dateering: ~1812 (kogutud 1912, vanus omandamisel 100 aastat)

Kirjeldus: kahekordne villane lambapruun, kollane, punane, sinine, valge ja beež lõng. Katke pikkus 22 cm, laius alt 13,3 cm, ülevalt 15 cm

Mustri rekonstrueerimisel on järgitud Pärnumaale iseloomulikku säärekirja all olevat “vöökirja” sümmeetrilisust ning selle lõppemist kolmerealise väikese korduva mustriga

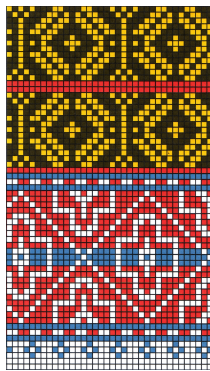

Foto 63, Joonis 40: Sukakatke ERM 8521
mustrirekonstruktsioon, autor Anu Pink

Foto 64: Suka ERM A 563:1576ab
üldvaade

Sukad - ERM A 563:1576ab

Dateering: ~1898 (kogutud 1958, vanus omandamisel 60 aastat)

Saadud: kinkinud Miina Riimanni (1895) tütre tütar Miina Kald, kes praegu on 60 a, oli siis laps kui vanaema suri. Vanaemal oli siis mitu paari sarnaseid triibulisi sukki. Pühapäevasukad olnud aga ühtekarva valged viklitega. Vanaema ja ka ema kandnud põlvini ulatuvaid sukki säärepaeltega. Ka Miina Kald kandnud lapsena villaseid sukki, aga need ulatunud üle põlvede ja sukkadele tõmmatud peale ümmargused kummid.

Kirjeldus: kahekordne villane valge ja sinakaslilla lõng, üldpikkus 55 cm, laius kuni 13 cm. Sääre algus on 2,5 cm laiuselt kootud soonikoes (2 pahempidi, 2 parempidi). Värvilised triiburühmad (2 rida lillat, 2 valget, 3 lillat, 2 valget, 2 lillat) korduvad 2 cm valge triibu järel (vt foto 64).

Säärepaelad ERM 8458

Dateering: ~1832 (kogutud 1912, vanus omandamisel 80 a)

Saadud: Anne Lõvelt Kärü vallast Lillaotsa talust

Kirjeldus: kahekordne lilla ja punane villane lõng, pikkus 86 cm, laius 1,2 cm. Otsad viimistletud ühes otsas aasaga (vt foto 58), teises kolme palmikusse punutud ning otsest ühendatud lõpetusega. Punutud labases koes. Muster täiskalasaba kiri, rakendus 5 lillat, 8 punast, 5 lillat lõnga

Foto65: Säärepaelte ERM 8458 fragment

Säärepaelad ERM 8529

Dateering: ~1872 (kogutud 1912, vanus omandamisel 40 a)

Saadud: Eva Hallikson, Vana-Vändra vald, Laioru talu

Kirjeldus: kahekordne punane, potisine ja roheline villane lõng, pikkus ~90 cm (ekspositsioonis), laius 1,1 cm. Otsad viimistletud ühes otsas aasaga ja teises otsas kahes pundis kolme värvi lõngaga ülekeerutatud lõngadega, mis ülekeerutamise lõppedes otsest ühendatud. Punutud labases koes. Muster täiskalasabakiri, rakendus 3 punast, 3 potisinist, 6 rohelist, 3 potisinist, 3 punast

Foto 66: Säärepaela ERM 8529 üldvaade

Säärepaelad ERM 8405

Dateering: ~1877 (kogutud 1912, vanus omandamisel 35 a)

Saadud: Madli Meister, Kärü vald, Riale talu

Kirjeldus: kahekordne tumelilla ja roheline lõng, pikkus 60 cm, laius 1,5 cm. Otsad viimistletud ühes otsas aasaga, teises neljaks 10 cm pikkuseks palmitsetud paelaks. Punutud labases koes, muster täiskalasabakiri, rakendus 4 tumelillat, 8 rohelist, 4 tumelillat

Foto 67: Säärepaela ERM 8405 fragment

Viisud ERM A563:1155

Dateering: ~1946 (kogutud 1958 aastal, vanus omandamisel 12 aastat)

Saadud: kinkija Maria Puusepp Lelle vald, Kastna küla, Matsi talu. Valmistaja samas talus elanud Ann Jürgenson, kes suri 1953 aastal (93 aasta vanusena) ja kandis viiske nii heinamaal kui naabertaludes käies.

Kirjeldus: materjal pajukoor, pikkus 27 cm, paius 15 cm. Punutud labases tehnikas jala järgi. Talla alla on põimitud veel kaks pajukoorest riba, et tallad paksemad oleksid. Viiskude kõrvadest pandi läbi pehme nõör (jäme linane nõör või nahariba). Jala peale pandi viisunööridest rist. Teine rist pandi kanna taha, sealt toodi paelad ette ja tehti jalapeale rist ning paelad pisteti kõrvadest läbi. Paela otsad seoti kas luupealse kondi ümber või põlvesilma alla. Anna Jürgenson sidus alati ühe ringi ümber luupealse kondi, pani sel paelad sõlme ja viis otsad tagant ülesse ja tegi põlve silma alla keerud ning sidus kinni. Pastlanöörid seoti samuti.

Foto 68: Viisud ERM A563:1155, üldvaade ja pajukoorekera ERM A563:1158

Pajukoore kera, soakera ERM A563:1158

Dateering: kogutud 1958

Saadud: kinkija Ella Hansaar, Lelle vald. Kuulus kinkija sugulasele Aadu Hansaarele, kes viimasena, umbes 10 aasta eest, tegi Ansu talus viiske

Kirjeldus: kera diameeter 25 cm, kõrgus 15 cm. Keriti kerra nii, et keskele jäi silindrikujuline auk. Oli viiskude punumise materjal.

Kevadel, kui pajukoor lahti, koorit ipajud noaga. Kooreribad (soad) võeti tollilaiused, aeti kerrasse. Auk jäi kerale keskele sisse. Vahest tuldi metsast, 6–7 kera kas sugade või ahelikuga seljas. Ühest kerast sai mitu viisku. Pajukoor kõlbas viisapõimimiseks värskelt. Kui ära kuivas, leotati enne külmas vees. Mingit liistu viisategemiseks ei olnud – silmamõõduga ja kämblaga mõõdeti. Ilma mingi vahendita nõeluti, vahest oli terav puupulk abiks. Põimiti jalapikkus välja, 5–6 kõrva, s.o aasa jäi mõlemale küljele. Sealt tõmmati pärast nõör läbi. Harilikult tehtigi kevadel, kui pajukoor lahti, mõnikord vihmase ilmaga hulk viiske valmis. (Voolmaa 1958: 258)

Lisa 19: Ehete näidisfotod ja ülevaattetabel

Foto 69: Vitssõlg ERM A509:216 ja
preesid ERM 14638, ERM 14633

Foto 70: Vitssõrmus ERM 8517 ja
harisõrmus ERM 8517

Foto 71: Kuhiksõlg, erakogu (Valli
Rõõmusaar)

Foto 72: Kodarraha ERM A564:1928

Foto 73: Helmekee koos kodarrahaga ERM
14641

Foto 74: Hõbekrõllidest kee koos
kodarrahaga VM 10953:13 /E1801

Tabel 3: Vändra kihelkonna ehete ülevaattetabel

Inv. nr	Eseme nimetus	Legendi põhjal materjalid ja mõõdud (cm) * ise mõõdetud	Kogumis-aasta (vanus omandamisel)	Saadud (koht)	Saadud (isik)
ERM 8387	Prees	Läbim. 3,4 cm, keskel augu läbim. 1,2 – 1,3 cm*	1912 (40, 50)	Käru vald, Reidikmaa talu	Kai Naaris
ERM 8400	Prees	Läbim. 4,2 cm, keskel augu läbim. 1,6 cm *	1912 (70)	Käru vald, Mässa talu	Liisa And (vanaema pärandus)
ERM 8413	Prees		1912 (100)	Käru vald, Alete talu	Kaarel Nihti
ERM 8417	Prees		1912 (60)		Liisa Blieder
ERM 8433	Prees		1912	Käru vald, Masina vabrik (pajaleid)	Julius Bleimann
ERM 8450	Prees		1912 (90)		Mari Aasafeldt
ERM 8518	Preesid		1912	Anikoorma Nõmme	Juula Peterson
ERM 8531	Preesid (4 tk)	3 hõbedast, 1 vasest Läbim. 3,6 - 4,5 cm	1912		
ERM 8534	Prees	Läbim. 2 cm	1912		
ERM 14638	Prees	Läbim. 4,3 cm, keskel augu läbim. 1,5 cm *	1914	Lelle vald, Mustikmuru talu	Jüri Argel (vanaema oma, särgi prees)
ERM 14643	Prees	Hõbedast. Läbim. 4,2 cm, keskel augu läbim. 1,5 cm *	1914	Lelle vald, Vanaaseme	Anna Argel (kasut. särgi kinnitamiseks)
ERM 14648	Prees	hõbedast	1914	Lelle vald, Aleti	Jaan Lehtmets
ERM A563:1178	Prees	Hõbedast, läbim 4 - 4,4 cm	1958	Lelle vald, Metsimurru küla, Tagametsa talu	Juhan Tamre (pärand emalt, kasutas hõbedat ravimise eesmärgil)
ERM A509:216	Vitssõlg ("prees")	Vitsa läbimõõt 0,3 cm, sõle läbim. 1,7 cm	1920	Lelle vald, Lokota küla	Anna Lips
ERM A509:217	Vitssõlg ("prees")	Vitsa laius 0,4 cm, sõle läbim. 2,2 cm	1920	Lelle vald, Lokota küla	Anna Lips
ERM A509:218	Vitssõlg ("prees")	Vitsa laius 0,4 cm, sõle läbim. 2,2 cm	1920	Lelle vald, Lokota küla	Anna Lips
ERM A509:223	Vitssõlg ("prees")	Vitsa laius 0,2 – 0,3 cm, sõle läbim. 2,2 – 2,3 cm	1920	Käru vald, Jürihansu talu (leid põllult)	Liisa Starkopf
ERM 8435	Kaelahelmed	Ümara diam. 1,3-1,4 cm, pikliku diam. 1,4 cm, pikkus 1,8 cm*	1912	Käru vald, Masina vabrik (leid maa seest kastist)	Julius Bleimann
VM 10953:13/ E1801	Kaelahelmed kaelarahaga	Hõbedast, 14 krõlli (läbim 1,3 cm, pikkus 2 cm) ja kodaratega kaelaraha (läbim 7 cm)			Mario Mardis
ERM 14641	Kaelahelmed kaelarahaga	26 cm pikkuselt klaashelmeid, kodarraha läbim 5,3	1914	Lelle vald, Mustikmuru talu	Mai Argel (olnud tädi omand)

		cm *			
ERM 8434	Kaelaraha		1912	Käru vald, Masina vabrik (vabrikusse toodud)	Julius Bleimann
ERM 8530	Kaelarahad (2 tk)	Höbedast, läbim. 5 ja 4 cm.	1912		
ERM 12592	Kaelaraha	Läbim. 7,2 cm, kahekordne võru, keskelt kullatud	1913	Vana-Vändra, Piista küla, Kuusikaru talu	Mai Jürgenstein
ERM A563:1122	Kaelaraha	Höbedast, läbim. 4,7 cm	1958	Lelle vald, Kastna küla, Peetriansu talu	Liisa Hargel (päritud emalt)
ERM A563:1123	Kaelaraha	Läbim. 5,7 cm *	1958	Lelle vald, Kastna küla, Peetriansu talu	Liisa Hargel
ERM A563:1177	Kaelaraha	Höbedast, läbim. 5,5 cm *		Lelle vald, Metsimurru küla, Tagametsa talu	Juhan Tamre (saadud samas külas teise talu perenaiselt)
ERM A563:1179	Kaelaraha	Läbim 4,1 cm	1958	Lelle vald, Vallaste küla (leitud maa seest)	Aleksander Argel
ERM A564:1928	Kaelaraha	Höbedast, kahekordsed kodarad. Läbim 7,7 cm	1959 - 100	Vana-Vändra vald, Naissaare talu	Teinud külasepp, kandnud Madli Tetsmann (1819 – 1909), saadud Minna Piibermann
Erakogu	Kaelaraha	Läbimõõt 5 cm		Vändra alev	Valli Rõõmusaar, sünd. 1936 (kuulus tema emale)
Erakogu	Kuhiksõlg	Läbimõõt 10 cm, kõrgus 3,5 cm		Vändra alev	Valli Rõõmusaar, sama

Sõrmused: ERM 8517 (3 tk), ERM 8533, ERM 14644, ERM A509: 355, ERM A509:356, ERM A509:393, ERM A509:422, ERM A509:6673, VM 10953:28

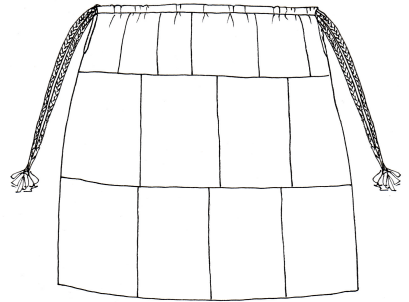
Lisa 20: Kottide legendid ja kirjeldused

Tori vardakott ERM A563:996

Dateering: ~1858 (kogutud 1958, vanus omandamisel umbes 100 aastat)

Saadud: Martson Helene, vaimustas Kadri Steinberg
Tammiste vald Mäeotsa talu

Kirjeldus: Kotti kõrgus on 26 cm, laius 27 cm, tunnel 1,2 cm, küljeõmblustel 5,5 cm lõhikud. Pealisriie: erinevad puuvillased ja peenvillased riidetükid, vooder: toimne villane riie. Ka kant on ühel kotti poolel ühest riidest, teisel teisest riidest. Paelad palmitsetud villasest ja linasest lõngast, otstes väikesed sitsiribadest tutid.

Joonis 41: Tori vardakoti ERM A563:996 kujutis

Juuru raamatukott ERM 15737

Dateering: ~1863 (kogutud 1913, vanus omandamisel 50 aastat)

Saadud: Hans Preitof, Kaiu vald Erisma küla Villema talu.

Kirikus käies kanti kottis lauluraamatut

Kirjeldus: pealisriie sits, vooder puuvillane riie, paelad villased, keerutatud. Kotti kõrgus 25 cm, laius 20 cm.

Foto 75: Juuru khk raamatukott ERM 15737

Rapla vardakott ERM A565:933

Dateering: ~1910 (kogutud 1960, vanus omandamisel 50 aastat)

Saadud: Mari Ebron, kelle ema tegi kotti ning kandis seda veel kolm aastat tagasi

Kirjeldus: Kotti kõrgus on 25 cm, laius 22 cm, tunnel 1 cm. Materjal – väljast puuvillane kirju riie, sees linane vooder. Linane nõör ei ole aetud tunnelist läbi, vaid pandud kotti külge sangana

Tori kupusarvede hoidmise kott PÄMU 812/E25

Dateering: Oli veel kasutusel 1918–1919

Saadud: Taali vald, Põlendmaa küla. Kuulunud Joh. Kuke naise vanaemale, kes suri 20. sajandi alguses

Kirjeldus: pealisriie ja vooder puuvillasest erineva mustriga riidest. Koti kõrgus 26 cm, laius 29 cm. Ülemine ristitriip ~6 cm, alumine ~2 cm lai. Sangad 1,5 cm laiad ning 24 cm pikad (kokkumurtult 12 cm)

Foto 76: Kupusarvede kott PÄMU 812/E25 mõlema külje vaade

Lisa 21: Kinnaste ja kindakatkete legendid ja kirjeldused

Kindad ERM A509:2813

Dateering: ~1858 (kogutud 1921, vanus omandamisel 63 aastat)

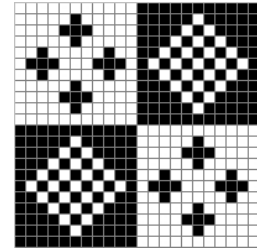
Saadud: K. Klemm, Lelle vald, Kurikse küla

Kirjeldus: kahekordne heledam ja ergem sinine, punane, lilla ja kollane lõng.

Kogupikkus 30,5 cm, pära soonikkoes (2/2) 5,5 cm, muster vt joonis 42

Foto 77: Kindad ERM A509:2813

Joonis 42: ERM A509:2813 muster

Kindad ERM A509:2655

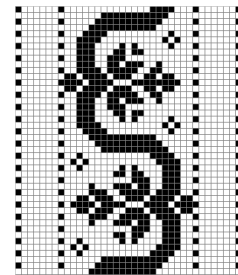
Dateering: ~1901 (kogutud 1921, vanus omandamisel 20 aastat)

Saadud: J. Pender, Uue-Vändra vald, Oriküla Pere talu

Kirjeldus: kahekordne pruun ja valge villane lõng. Kogupikkus 25 cm, pära soonikkoes (2/2) 4,5 cm, muster vt joonis 43

Foto 78: Kindad ERM A509:2655

Joonis 43: ERM A509:2655 muster

Kindakatke ERM 14724

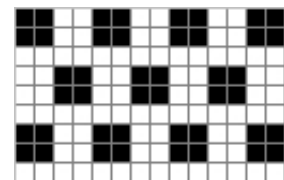
Dateering: 1902 (kogutud 1914, vanus omandamisel 12 aastat)

Saadud: Mai Bachmann, Lelle vald, Männikmuru talu

Kirjeldus: kahekordne lambapruun ja –valge villane lõng. Pära soonikkoes (2 parempidi hele, 2 pahempidi tume), vits, 4 rida heledat, muster vt joonis 44

Foto 79: ERM 14724

Joonis 44: ERM 14724 muster

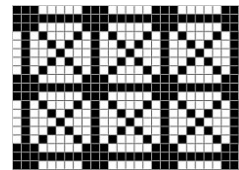
Kindakatke ERM 14723

Dateering: ~1904 (kogutud 1914, vanus omandamisel 10 aastat)

Kirjeldus: kahekordne lambapruun ja –valge villane lõng. Pära soonikkoes (2 parempidi hele, 2 pahempidi tume), muster vt joonis 45

Foto 80: ERM 14723

Joonis 45: ERM 14723 muster

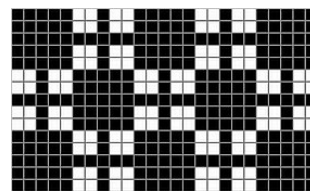
Kindakatked ERM A426:4209ab

Dateering: kogutud 1936

Kirjeldus: kahekordne potisinine, valge ja punane villane lõng. Pära soonikkoes (2/2), üherealine punane triip, muster vt joonis 46

Foto 81: ERM A426:4209ab

Joonis 46: ERM A426:4209ab muster

Kindad ERM A509:2860

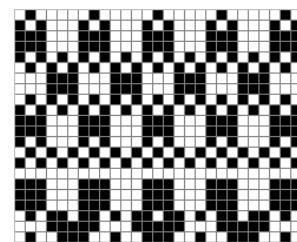
Dateering: kogutud 1920

Saadud: Salme Pank, Lelle vald, Känni küla, ostetud turult

Kirjeldus: kahekordne tumesinine ja valge villane lõng. Kogupikkus 23 cm, pära soonikkoes (2/2) 2,5 cm, muster vt joonis 47

Foto 82: ERM A509:2860

Joonis 47: ERM A509:2860 muster

Kindad ERM A563:1230

Dateering: kogutud 1958

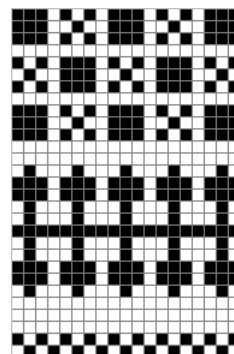
Saadud: kudunud Mari Reinaus 1950 aastal oma vanaema kinnaste järgi

Kirjeldus: kahekordne sinine, hall, roheline, pruun ja valge villane lõng. Kogupikkus 28 cm, pära soonikoes (2/2) 6,5 cm, muster muutub vt joonis 48

Õeldud "lätilapiline" mustlase tekikiri

Foto 83: ERM
A563:1230

Joonis 48: ERM
A563:1230 muster

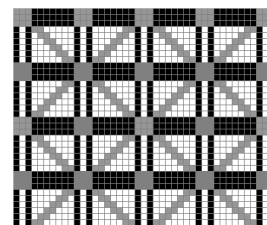
Kindad - Ethel Nummerti erakogu

Kudus Alma Susanna Jürgens oma pojale – Ethel Nummerti isale. Kindad pärit Vana-Vändrast, Kaesoo külast, Eldorado talust

Kirjeldus: kahekordne sinine, oranž ja valge villane lõng. Kogupikkus 29 cm, pära soonikoes (2/2) 8,5 cm, muster vt joonis 49.

Foto 84: Ethel
Nummerti erakogu
kindad

Joonis 49: Ethel
Nummerti erakogu
kindamuster

Lisa 22: Vändra kihelkonnast kasutatud esemeliste allikate üldnimekiri

Eesti Rahva Muuseum

1. A563:1579	särk	45. 8508	naiste müts
2. A128:2	lahtkrae	46. 8509	naiste müts
3. 14743	seelik	47. 8513	naiste müts
4. 14744	seelikuriie	48. 8514	naiste müts
5. 14722:13	seelikuriide katkend	49. 8515	naiste müts
6. A514: 1	seelikuriide katkend	50. 8516	naiste müts
7. A514: 2	seelikuriide katkend	51. 8519	naiste müts
8. A563:1127	seelikriie	52. 8528	naiste müts
9. A563:1152	seelik	53. 8541	naiste müts
10. A563:1207	seeliku riide katkend	54. 9728	naiste müts
11. A563:1153	seelikuriide katkend	55. 12589	naiste müts
12. 409	tanu	56. 12595	naiste müts
13. 8439	tanu	57. 14649	naiste müts
14. 8500	tanu	58. 14673	naiste müts
15. 4386	naiste müts	59. 14741	naiste müts
16. 8383	naiste müts	60. 14742	naiste müts
17. 8392	naiste müts	61. 15787	naiste müts
18. 8393	naiste müts	62. A119:91	naiste müts
19. 8394	naiste müts	63. A128:3	naiste müts
20. 8396	naiste müts	64. A509:3797	naiste müts
21. 8398	mütsi pael	65. A509:3803	naiste müts
22. 8401	naiste müts	66. A509:3807	naiste müts
23. 8403	naiste müts	67. A509:3811	naiste müts
24. 8404	naiste müts	68. A509:3812	naiste müts
25. 8409	naiste müts	69. A561:117	naiste müts
26. 8430	naiste müts	70. A563:1206	naiste müts
27. 8451	naiste müts	71. A563:1577	naiste müts
28. 8452	naiste müts	72. A563:1578	naiste müts
29. 8453	naiste müts	73. A563:1774	naiste müts
30. 8460	naiste müts	74. A563:1775	naiste müts
31. 8465	naiste müts	75. A291:512	pärg
32. 8468	naiste müts	76. A291:513	pärg
33. 8472	naiste müts	77. A291:514	pärg
34. 8473	naiste müts	78. 8537	ümberpea rätt
35. 8476	naiste müts	79. A563:818	tanu (oub)
36. 8482	naiste müts	80. A563:819	tanu (oub)
37. 8485	naiste müts	81. 8384	kirivöö
38. 8487	naiste müts	82. 8389	kirivöö
39. 8488	naiste müts	83. 8390	kirivöö
40. 8490	naiste müts	84. 8391	kirivöö
41. 8493	naiste müts	85. 8395	kirivöö
42. 8496	naiste müts	86. 8418	kirivöö
43. 8499	naiste müts	87. 8419	kirivöö
44. 8503	naiste müts	88. 8420	kirivöö
		89. 8426	kirivöö

90. 8431	kirivöö	140. A563:1157ab	viisud
91. 8438	kirivöö	141. 8387	prees
92. 8445	kirivöö	142. 8400	prees
93. 8454	kirivöö	143. 8413	prees
94. 8470	kirivöö	144. 8417	prees
95. 8471	kirivöö	145. 8433	prees
96. 8479	kirivöö	146. 8434	kaelaraha
97. 8484	kirivöö	147. 8435	kaelahelmed
98. 8492	kirivöö	148. 8450	prees
99. 8501	kirivöö	149. 8517	sõrmused (3 tk)
100. 8502	kirivöö (tükk)	150. 8518	preesid
101. 8506	kirivöö	151. 8530	kaelarahad (2 tk)
102. 8512	kirivöö	152. 8531	preesid (4 tk)
103. 9729	kirivöö	153. 8533	sõrmus
104. 10691	kirivöö	154. 8534	prees
105. 12588	kirivöö	155. 12592	kaelaraha
106. 14678	kirivöö	156. 14638	prees
107. 14682	kirivöö	157. 14641	kaelahelmed
108. 15143	kirivöö		kaelarahaga
109. 15144	kirivöö	158. 14643	prees
110. A426:4207	kirivöö	159. 14644	sõrmus
111. A426:4208	kirivöö	160. 14648	prees
112. A509:764	kirivöö	161. A509:216	vitssõlg
113. A509:1079	kirivöö	162. A509:217	vitssõlg
114. A509:1162	kirivöö	163. A509:218	vitssõlg
115. A509:1251	kirivöö	164. A509:223	vitssõlg
116. A509:1257	kirivöö	165. A509:355	sõrmus
117. A509:1306	kirivöö	166. A509:356	sõrmus
118. A509:1489	kirivöö	167. A509:393	sõrmus
119. A563:822	kirivöö	168. A509:422	kukeharjasõrmus
120. A563:1618	kirivöö	169. A509:6673	sõrmus
121. A564:1929	kirivöö	170. A563:1122	ehteraha, kaelaraha
122. 8441	lahttasku	171. A563:1123	ehteraha, kaelaraha
123. A563:1209	lahttasku	172. A563:1177	ehteraha, kaelaraha
124. A563:1231	lahttasku	173. A563:1178	prees
125. 8405	säärepaelad	174. A563:1179	ehteraha, kannaga
126. 8458	säärepaelad	175. A564:1928	kodaratega raha
127. 8529	säärepaelad		
128. 14723	labakinda katke	Viljandi Muuseum	
129. 14724	labakinda katke	176. VM 10953:13/E1801	kaelahelmed
130. A426:4209ab	labakindad		kaelarahaga
131. A509:2655ab	labakindad	177. VM 10953:28	sõrmus
132. A509:2813ab	labakindad		
133. A509:2860ab	labakindad	Pärnu Muuseum	
134. A563:1230ab	labakindad	178. PÄMU 2867/E724:16	naiste müts
135. 8521	suka säär		
136. A563:1576	sukad	Eesti Vabaõhumuuseum	
137. 8402	viisud	179. EVM E 181:73	saaniteki katke
138. A563:1155ab	viisud		
139. A563:1156ab	viisud		

Erakogud

180. Marika Ruberg	kirivöö
181. Marika Ruberg	kirivöö
182. Silva Jõulu	villane rätik
183. Ethel Nummert	kindad
184. Valli Rõõmusaar	kuhiksõlg
185. Valli Rõõmusaar	kaelara

Lisa 23: Vändra naaberkihelkondadest kasutatud esemeliste allikate üldnimekiri

Eesti Rahva Muuseum

1. Tori naise särk ERM 18238
2. Tori naise särgi ERM A563:830
3. Pärnu-Jaagupi naiste särk ERM A564:1261
4. Pärnu-Jaagupi naiste särk ERM A596:16
5. Tori naise särk ERM A563:860
6. Pärnu-Jaagupi lahtkrae ERM A119:56
7. Tori lahtkrae ERM 7311
8. Pärnu-Jaagupi põll ERM A120:10
9. Tori põlle katke ERM A563:972
10. Suure-Jaani kampsun ERM 15417
11. Pärnu-Jaagupi naise rüü ERM A509:5039
12. Pärnu-Jaagupi naise kasukas ERM A596:18
13. Tori vardakott ERM A563:996
14. Juuru raamatukott ERM 15737
15. Rapla vardakott ERM A565:933
16. Pärnu-Jaagupi seelik ERM A509:560 (allääre pael)
17. Pärnu-Jaagupi seelik ERM A119:39 (allääre pael)
18. Pärnu-Jaagupi seelik ERM A119:55 (allääre pael)
19. Pärnu-Jaagupi seelik ERM A120:48 (allääre pael)
20. Juuru naise pikk-kuub ERM 15652
21. Juuru naise pikk-kuub ERM A509:2172
22. Tori naise pikk-kuub ERM 7329
23. Tori naise pikk-kuub ERM A509:2189
24. Pärnu-Jaagupi naise pikk-kuub A119:21

Pärnu Muuseum

25. Tori kampsun PÄMU 23835/E1164
26. Tori naise pikk-kuub PÄMU 11686 / E 276
27. Tori kupukott PÄMU 812/E25
28. Pärnu-Jaagupi seelik PÄMU 12027/E125 (allääre pael)
29. Tori põll PÄMU 11977/E74 (ülemise osa tehniline lahendus)

Viljandi Muuseum

30. Suure-Jaani kampsun VM 3145/E237
31. Suure-Jaani kampsun VM 51/E356

Lisa 24: Teostatud rahvarõivakomplektide näited

Foto 85: 19. sajandi I pool, pidulik abielunaise komplekt eest-, kül- ja tagantvaates.

Foto 86: 19. sajandi keskpaik, pidulik neiu komplekt eest- ja külgvaates

Foto 87: 19. keskpaik, pidulik abielunaise komplekt eest-, kül- ja tagantvaates. Triibulise seeliku all ühevärviline seelik, et kuue hõlmad otse hoiaks

Foto 88: 19. sajandi keskpaiga ja II poole pidulik abielunaise komplekt eest-, kül- ja tagantvaates

Foto 89: 19. sajandi keskpaik, pidulik abielunaise komplekt, kuhu sobib lisada lai lahtkrae

Foto 90: 19. sajandi II poole pidulik abielunaise komplekt eest-, kül- ja tagantvaates. Üksikjuhtudel kanti veel 20. sajandi alguseski (seelik foto ERM Fk 447:80 järgi, aastast 1902)

Foto 91: Abielunaise igapäeva rõivas eest-, kül- ja tagantvaates. Vöö järgi 19. sajandi I pool, kuid võib sobida iseloomustama tervet 19. sajandit

Foto 92: Abielunaise igapäevärõivas rüüga eest-, kül- ja tagantvaates. Perioodi kuuluvus sama, mis foto 91

Foto 93: 20. sajandi alguses linnamoelise rõivastuse kõrval kantud pidulikum rahvarõivas. Kostüümi rekonstruktsioon foto ERM Fk 2421:110 või ERM Fk 2421:108 järgi

Foto 94: 20. sajandi alguses linnamoelise rõivastuse kõrval kantud pidulikum rahvarõivas. Kostüümi rekonstruktsioon foto ERM Fk 2421:110 või ERM Fk 2421:108 järgi

Foto 95: Kasukaga komplekt, mis pasteldega kandes sobib 19. saj. keskpaika, saabastega kantult 19. sajandi II poole. Kasukas on õmmeldud Pärnu-Jaagupi kasuka ERM A596:18 järgi. Omanik Monika Jõemaa, autor Made Uus.

Lisa 25: Praktilise osas teostatud esemete ja juhendite üldnimekiri

Esemed:

1. Tori särk ERM 18238
2. Tori särk ERM A563:830
3. Vändra särk ERM A563:1579
4. Pärnu-Jaagupi lahtkrae ERM A119:56
5. Vändra seelik – ühevärviline
6. Vändra seelik ERM 14744
7. Vändra seelik ERM A563:1127
8. Vändra seelik ERM A563:1152
9. Vändra seelik foto ERM Fk 447:80 järgi
10. Vändra lahttasku ERM 8441
11. Vändra lahttasku ERM A563:1209
12. Vändra lahttasku ERM A563:1231
- 13.–16. Linased pikitriibulised põlled (4 tk)
17. Tori põll ERM A563:972
18. Kirivöö ERM 8502
19. Kirivöö ERM 8438
20. Kirivöö ERM 9729
21. Kirivöö ERM 8431
22. Kirivöö ERM 8418
23. Vändra pärg ERM A591:512
24. Vändra pärg ERM A591:513
25. Vändra tanu ERM 409
26. – 32. Vändra mütsid (7 tk)
33. Linane pearätik
34. Tori pikk-kuub PÄMU 11686/E 276
35. Linane rüü – pikk-kuuega sama lõike järgi, kuid tehnilisi õmblusvõtteid järgises PärnuJaagupi rüüd ERM A509:5039
36. Suure-Jaani kampsun ERM 15417
37. – 38. puuvillasest materjalist jakid (2 tk)
39. Suurrätik Silva Jõulu erakogust pärit pearätiku eeskujul
40. – 41. Vändra sukad ERM 8521

- 42. Väandra sukad ERM A 563:1576
- 43. Valged sukad
- 44. säärepaelad ERM 8529
- 45. säärepaelad ERM 8405
- 46. – 49. erinevas jalamõõdus pastlad (4 paari)
- 50. käekott PÄMU 812/ E25
- 51. – 52. Kurguhelmed (2 tk)
- 53. Vitssõlg ERM A509:216
- 54. Prees ERM 14633
- 55. Kaelaraha koos helmekeega ERM 14641
- 56. Kaelaraha koos hõbehelimestest helmekeega VM 10953:13
- 57. Kindad ERM A509:2813
- 58. Kindad ERM 509:2655
- 59. Kindad ERM 509:2860

Rahvarõivakomplektide esitlemisel on kasutatud ostetud kahte õlarätikut ning lisaks eraomandis olevaid ühte Väandra särki, kasukat, nõorsaapaid, õlarätikuid ja ehteid.

Juhendid:

- 1. Särgi lõike konstrueerimise, tikkimise ja õmblemise juhend
- 2. Seeliku õmblemise juhend (sisaldab seelikutriibustike koopiajooniseid ja värviproove)
- 3. Pikk-kuue, kampsuni ja jaki õmblemise juhend
- 4. Tanu tikkimise ja õmblemise juhend, lisaks kardpitisde skeemid ja mustrijoonised koos tikkimislõngade värviproovidega
- 5. Pappalusel mütsi õmblemise juhend
- 6. Pastelde tegemise juhend

SUMMARY

Topic: The Traditional Folk Costumes of the Women of Vändra Parish: Completing and Making Folk Costumes at the Beginning of the 21st Century

By Inna Raud

This research has been motivated by the scantity of information about the folk costumes of the women of Vändra parish. Currently, in this area, two variations of skirt are known, worn either with a woollen wrap or with a jacket as outerwear, and with a cap on a cardboard construction covered with matching fabric, or with a coif (a cloth cap) as headgear. Investigation of the possible variability of folk costumes in Vändra parish has been based both on literary sources reflecting the field of research as well as on the existing objects (185) available in four of Estonia's museums and private collections, on photos (6) and manuscript sources (3).

As to its structure, this Master's thesis differs to some extent from the usual because in addition to the written research it also comprises a practical section. In accordance with the aims of the paper, a description of the items of the folk costumes of the women of Vändra parish has been given in the written part, as well as a study of the changes in technology, sewing patterns, materials, and colours, and the ways of wearing the garments that have taken place over time. The descriptive level has been followed by completing a wholesome folk costume, the basic criterion of which has been a period-based categorization, in connection with which the opportunities of completing a wholesome folk costume nowadays within a parish, on a township level, in accordance with status and situation (everyday, festive, summer, and winter garments) have been studied.

In order to complete a wholesome folk costume of a woman of Vändra parish, it has been possible to choose between 10 ornamental patterns for skirts, 3 belt bags, 43 figured belts, 3

chaplets, 3 floral coifs, 60 caps on a cardboard construction, 2 ornamental patterns suitable for woollen wraps, 2 stocking patterns, 8 mitten patterns, and 3 garter patterns. Among finery items (39) there are flat brooches, penannular brooches, pendant coins – both with and without beads – , rings, and a conical brooch. The folk costume as a set of garments entirely lacks some examples of objects from Vändra, such as the apron, the jacket and the bodice as outerwear (in the meaning of clothing designed to be worn outside other garments – opposed to underwear), and the longcoat, the robe (the smock-rock), and the fur coat as outerwear (in the meaning of clothing worn outdoors), and bags, as to accessories. To solve this problem, it has been suggested to choose replacements from neighbouring parishes, first and foremost, taking into account the characteristic features of the folk costumes worn in Pärnu region. To expand the range of option, also the shirts and the women's dickies from neighbouring parishes have been chosen as examples because only one Vändra shirt and only one Vändra women's dicky have survived as examples from the late period (the beginning of the 20th century).

On the basis of studies on folk costumes originating from Pärnu region, certain details become significant in one or another parish – in case of Vändra parish, it is the women's headgear. In Pärnu region, chaplets have traditionally been worn only by Vändra girls, and the so-called Vändra caps constructed on a cardboard frame have been considered a special phenomenon in the typology of headgear worn with the national costumes of Estonia. Besides the headgear, also the skirts stand out because of their pattern (the only exception being the Tori skirt with its red and black stripes) and the fact that neither coloured ribbons nor strips of fabric were used in order to embellish the skirt hems, thus creating the basis of drawing parochial distinction when worn together with the examples of objects chosen from the neighbouring parishes. Luckily, the numerousness of Vändra caps and the commentaries in written sources have helped to bring out the differences within Vändra parish in case of the sewing patterns of caps and the ways of tying the laces of the heelless peasant-shoes called *pastlad*.

The four periods (see Methodology) have been formed according to the dating of the objects, or else, previous studies on folk costumes have shown the slowly developed harmony of every single item with a certain period. In the course of time, changes have occurred and new items brought into use, married women's festive headgear having adopted the floral coif, the cap on a cardboard construction, and the bow-shaped lace embellishment called *oub*, outerwear having introduced the jacket and the bodice, and the woollen wrap to wear on one's shoulders. The gradually rising neckline of the jacket called *kampsun* may have called forth the new type of

jacket called *jakk* that was buttoned up to the neck. As to the shirts, the changes have influenced first and foremost the collar – from a narrow welt to a folded collar and then back to a small upright collar. In case of the jackets, puffy sleeves may denote a later period. As to the techniques, crocheting and aniline colours came into use during the second half of the 19th century. As to the materials, the earliest evidence of using cotton fabric for making folk costumes of Vändra parish dates back to 1850.

In case of period-based completing of whole folk costumes, datings proved to be quite complicated to follow, as changes that have occurred in time may have been lengthy processes, thus being difficult to determine very exactly. Today, the widest range of combinations may be achieved by using a plain-coloured skirt which, besides marrying well with items of headgear from different periods, may belong to the everyday costume. As to outerwear, a longcoat enables to wear skirts and headgear from different periods. As to the four periods, completing everyday folk costumes may be divided into three parts – the garments worn throughout the traditional period (the basic items being the simple-sleeved shirt, the plain skirt, the figured belt, the apron, the robe), the 2nd half of the 19th century (the two-coloured skirts), and maybe also the beginning of the 20th century because of the calico jackets that came into use at that time. In reality, it is difficult to draw a distinction between everyday and festive garments, as well as between summer and winter clothes, because the kerchief and the robe may have been worn together with festive garments (in order to protect them), and the fur coat could have been worn in the summer, too.

The diagrams made in the process of describing the objects belong to the practical section of the Master's thesis and are a prerequisite for crafting different parts of a Vändra woman's folk costume. Making folk costumes is a sophisticated domain that comprises different techniques (knitting, fabric weaving, figured belt weaving; several plaiting and embroidery techniques, bobbin lace, crocheting, and sewing techniques; designing sewing patterns) needed for crafting folk costumes of Vändra region.

As a part of the practical section of this Master's thesis, 59 items belonging to a wholesome folk costume have been made either by the author herself or by means of supervising the crafting process (in case of fabric weaving, some items have been commissioned). These items have been combined with each other, and in accordance with the periods, ten different wholesome folk costumes of a Vändra woman have been presented (see Appendix 24).

Today, while trying to copy the folk costumes as closely to the original ones as possible, it has been important to acknowledge the process as a whole – besides the skills, also the availability of different materials both in the 19th and the early 20th centuries, as well as nowadays, had to be taken into account. When doing so, the materials turned out to be the biggest problem – problems with the hues of flaxen yarn and store-bought fabric, as well as with purchasing silken ribbons and the metal thread necessary for making the special lace called *kardpits*, so that synthetic materials had to be used on coifs, chaplets and caps. Sample items have been made both from hand woven and store-bought fabrics. Whenever possible, the sewing patterns were arranged on the fabric in the same way as they had been laid out in case of the original items; this could be detected by studying the selvedge. Today, in most cases the items have had to be adapted in accordance with the size of the person who is going to wear them, preserving the general impression of the sewing patterns of the original garment. As a result of experiencing the process, the necessity for a more spacious neckline could be pointed out. In the author's opinion, the sewing patterns of the Vändra cap have not yet achieved perfect results. Reconstruction has been carried out on the ornamental pattern of the floral coif, as well as on a knitted stocking's cast-on and techniques of shaping the heel and the toe (with a fragment of a stocking as an example).

Bearing in mind the possible supervising activities in the future and leaning on the gained experience, the practical section of the Master's thesis comprises six projects – instructions on how to make a shirt, a skirt, a longcoat and a jacket, a coif, a cap on a cardboard construction, and heelless peasant-shoes (*pastlad*). The present paper on Vändra folk costumes enables an interested person to acknowledge the variation opportunities when completing a wholesome folk costume and to carry them out either personally or to act purposefully in order to commission the items. The costumes completed of these newly made items are going to be used as illustrative material for a book planned to give an overview of the folk costumes of Vändra parish. As the garments have been handed over to the Farm Museum of C. R. Jakobson, it is possible to have a closer look at them in the nearest future.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Inna Raud,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose:

Vändra kihelkonna naiste traditsioonilised rahvarõivad: komplektide koostamine ja valmistamine tänapäeval,

mille juhendajad on Igor Tõnurist MA ja Kristi Jõeste MA

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
-
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
-
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, **pp.kk.aaaa**